

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ

«Юриспруденция» сериясы

Серия «Юриспруденция»

Series «Jurisprudence»

№ 4 (74), 2023

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ
«Юриспруденция» сериясы
№4 (74), 2023

Бас редактор:
Е.А. БУРИБАЕВ – з.ғ.д., профессор

Бас редактордың орынбасары:
Б.Х. Төлеубекова – з.ғ.д., проф.

Редакциялық алқа мүшелері:
С.Н. Сабиков –
з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.,
Б.А. Тайторина – з.ғ.д., профессор
(Алматы),

В.Ф. Цепелев – з.ғ.д., РФ ИМ академиясы
профессоры (Мәскеу),

Н.Г. Муратова – з.ғ.д., проф.,
Казан мемлекеттік университеті,
«Қылмыстық іс жүргізу» кафедрасының
меңгерушісі (Казан),

Джон Берк. – доктор права, «Таллинн»
университетінің ректоры (Эстония),

О.З. Мухамеджанов – з.ғ.д., проф.,
Ташкент Мемлекеттік Заң
Университеті (Ташкент),

А.М. Хлус – з.ғ.к., доцент, Беларусь
мемлекеттік университеті (Минск),

В.И. Самарин – з.ғ.к., доцент, Беларусь
мемлекеттік университеті (Минск),

А.Е. Жатқанбаева – з.ғ.д., проф.
(Астана),

Ж.А. Хамзина – з.ғ.д., проф. (Алматы),

С.И. Шелухин – доктор PhD,
Джон Джэй Нью-Йорк университетінің
профессоры (АҚШ),

Д.О. Ежевский – з.ғ.к., доцент,
Ресей халықтар достастығы
университеті конституциялық құқық
және конституциялық сотта іс жүргізу
кафедрасының доценті (Мәскеу).

Жауапты хатшы:
Н.Б. Калкаева – з.ғ.к., қ.проф.
Техникалық хатшы:
Қ.Тұрлыханқызы

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2023

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген N 10111 – Ж

Басуға 07.12.2023. қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 11,0. е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 77.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Журнал редакциясының бағаны..... 4
Колонка редакции журнала
Editorial column

ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯСЫ
ОБЩАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА
COMMON THEORY OF LAW

Калкаева Н.Б. Шарифат: қоғамдық маңызы бар әлеуметтік-құқықтық аспектілерді талдау..... 7

Калкаева Н.Б. Шариат: анализ социально-правовых аспектов и общественного значения

Kalkayeva N.B. Sharia: analysis of socio-legal aspects and public importance

Османова Г.Ж., Кемелбек Д.Ж. Қазақстан Республикасында құқық қорғау органдарының қалыптасуы және құқықтық реттелуі жөнінде..... 16

Османова Г.Ж., Кемелбек Д.Ж. О формировании и правовом регулировании деятельности правоохранительных органов в Республике Казахстан

Osmanova G., Kemelbek D. On the formation and legal regulation of the activities of law enforcement agencies in the Republic of Kazakhstan

ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ
ТРУДОВОЕ ПРАВО
LABOUR LAW

Тұрлыханқызы Қ. Жұмыскердің кінәлі әрекеттеріне байланысты еңбек шартының тоқтатылуы..... 23

Турлыханқызы К. Расторжение трудового договора в связи с виновными действиями работника

Turlykhanqyzy K. Termination of an employment contract in connection with the guilty actions of an employee

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW

Әлімқұлова Б.К. Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру: құқықтық реттеу мәселелері..... 29

Алимқұлова Б.К. Цифровизация агропромышленного комплекса: проблемы правового регулирования

Alimkulova B. Digitalization of the agro-industrial complex: problems of legal regulation

Бурханова Л.М. Правовое регулирование права собственности в гражданском праве в условиях совершенствования законодательства: особенности правового статуса субъектов и объектов права собственности при ее осуществлении..... 34

Бурханова Л.М. Заңнаманы жетілдіру жағдайында азаматтық құқықтағы меншік құқығын құқықтық реттеу: меншік құқығы субъектілері мен объектілерінің оны жүзеге асыру кезіндегі құқықтық мәртебесінің ерекшеліктері

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Юриспруденция»
№4 (74), 2023

Главный редактор:
БУРИБАЕВ Е.А.
д.ю.н., профессор

Зам. главного редактора:
Толлеубекова Б.Х. – д.ю.н., проф.

Члены редколлегии:

- Сабикенов С.Н. – д.ю.н., академик НАН РК, профессор,
Тайторина Б.А. – д.ю.н., проф., (Алматы)
Цепелев В.Ф. – д.ю.н., профессор Академии МВД РФ (Москва),
Муратова Н.Г. – д.ю.н., проф., зав. кафедрой «Уголовный процесс» Казанский государственный университета (Казань),
Джон Берк. – доктор Права, ректор университета «Таллинн» (Эстония),
Мухамеджанов О.З. – д.ю.н., проф., Ташкентского Государственного Юридического Университета (Ташкент),
Хлус А.М. – к.ю.н., доцент, Беларуский государственный университет (Минск),
Самарин В.И. – к.ю.н., доцент, Беларуский государственный университет (Минск),
Жатканбаева А.Е. – д.ю.н., проф. (Астана),
Хамзина Ж.А. – д.ю.н., проф. (Алматы),
Шелухин С.И. – доктор PhD, профессор Нью-Йоркского университета Джон Джэя (США),
Ежевский Д.О. – к.ю.н., доцент кафедры конституционного права и конституционного судопроизводства Российского университета дружбы народов (Москва)
Ответ. секретарь:
Калкаева Н.Б. – к.ю.н., асс. проф.
Тех. секретарь: Тұрлыханқызы Қ.

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2023

Зарегистрирован Министерстве культуры и информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. N 10111 – Ж

Подписано в печать 07.12.2023.
Формат 60x84 1/8. Объем 11.0. уч.-издл.
Тираж 300 экз. Заказ 77.
050010, г. Алматы, пр. Достык, 13.

КазНПУ им. Абая
Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета имени Абая

Burkhanova L.M. Legal regulation of property rights in civil law in the context of improving legislation: features of the legal status of subjects and objects of property rights in its implementation

Сатбаева А.М. Правовое регулирование электронной коммерции в Казахстане..... 42

Сатбаева А.М. Қазақстандағы электрондық коммерцияны құқықтық реттеу

Satbaeva A.M. Legal regulation of e-commerce in Kazakhstan

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС CIVIL PROCEEDING

Меирбекова Г.Б., Альшуразова А.А. Алиментті сот тәртібімен өндіріп алудың ерекшеліктері..... 51

Меирбекова Г.Б., Альшуразова А.А. Особенности взыскания алиментов в судебном порядке

Meirbekova G.B., Alshurazova A.A. Features of alimony recovery in court

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ КРИМИНОЛОГИЯ УГОЛОВНОЕ ПРАВО КРИМИНОЛОГИЯ CRIMINAL LAW CRIMINOLOGY

Толлеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б. О нецелесообразности ужесточения наказаний в отношении сотрудников коллекторских агентств в порядке статей 251 и 252 Уголовного кодекса Республики Казахстан..... 56

Толлеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 251 және 252-баптарының тәртібінде коллекторлық агенттіктердің қызметкерлеріне қатысты жазаларды қатаңдатудың орынсыздығы туралы

Toleubekova B.Kh., Khvedelidze T.B. On the inexpediency of toughening penalties against employees of collection agencies in accordance with articles 251 and 252 of the criminal code of the Republic of Kazakhstan

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL PROCEEDING

Кусайнов С.Ж. Жаңа туған баланы анасының өлтіруді тергеп тексеру кезінде қалыптасатын жағдайларға сәйкес іске асырылатын әрекеттер..... 62

Кусайнов С.Ж. Следственные ситуации и первоначальные действия при расследовании убийства матерью новорожденного

Kussainov S. Investigative situations and initial actions in the investigation of the murder of a newborn's mother

Kazakh National Pedagogical university
after Abai

BULLETIN
Series of «Jurisprudence»
№4 (74), 2023

Editor in chief:
BURIBAYEV Ye.A.
doctor of law, professor

Executive Editor:
Tolubekova B.Kh. – doctor of law,
professor

The editorial board members:
Sabikenov S.N. – academician,
doctor of law, professor,
Taitorina B.A. – doctor of law, professor
(Almaty),
Tsepelev V.F. – doctor of law,
professor (Moscow),
Muratova N.G. – doctor of law, professor
(Kazan),
John Burke. – doctor of law (PhD) (Estonia),
Mukhamedzhanov O.Z. – doctor of law,
Professor, Tashkent State Law
University (Uzbekistan),
Khlus A.M. – candidate of law., associate
professor (Minsk),
Samarin V.I. – candidate of law., associate
professor (Minsk),
Zhatkanbayeva A.E. – doctor of law,
professor (Astana),
Khamzina Zh.A. – doctor of law, professor
(Almaty),
Cheloukhin S. – PhD, professor law police
science and criminal justice John Jay College
of criminal Justice The City University
of New York,
Yezhevsky D.O. – candidate of law.,
associate professor (Moscow)
Answer. secretary:
Kalkayeva N.B. – candidate of law.,
associate professor
Technical Secretary: K. Turlykhankyzy

© Kazakh National Pedagogical university
after Abai, 2023

The journal is registered by the Ministry of
Culture and Information RK
8 May 2009. №10111 – Ж

Signed to print 07.12.2023
Format 60x84 1/8.
Volume 11,0. publ.literature
Edition 300 num. Order 77.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical university
after Abai

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL LAW

Кукеев А.К. Институт поощрения в системе государственной службы зарубежных стран: виды и процедура.....	66
Кукеев А.К. Шет елдердің мемлекеттік қызмет жүйесіндегі көтермелеу институты: түрлері мен рәсімі	
Kukeyev A.K. Institute of promotion in the public service system of foreign countries: types and procedure	
Хамзин А.Ш., БурибаевЕ.А., Хамзина Ж.А. Нелегальная миграция: проявление реальности в глобальном контексте.....	73
Хамзин А.Ш., БурибаевЕ.А., Хамзина Ж.А. Заңсыз көші-қон: жаһандық контексте шындықтың көрінісі	
Khamzin A., Buribayev Ye., Khamzina Zh. Illegal migration: manifestation of reality in a global context	
Авторлар туралы мәлімет.....	82
Сведения об авторах	
Information about authors	

Журнал редакциясының бағаны

Өткен 2023 жыл үлкен құқықтық әлеуетке ие оқиғаларға толы болды. Ел үдемелі дамуын жалғастыруда. Бізді қоршаған шындық бізді, Қазақстан азаматтарын әлеуметтік, экономикалық, саяси және құқықтық мағынада жетілген етеді.

Жекелеген елдердегі әлеуметтік және экономикалық тұрақсыздық бізді өз іс-әрекеттерімізде, сөздерімізде және ойларымызда салмақты болуға үйретеді. Өмірдің және қызметтің барлық бағыттарында тұрақтылықты сақтауға бағытталған Қазақстанның мемлекеттік саясаты қазіргі жағдайда барынша ақылға қонымды және орынды болып көрінеді. Біз қол жеткізілген оң нәтижелерді сақтау және көбейту позицияларында берік тұруымыз керек. Осы мақсатқа қол жеткізуге заңнама ықпал етеді. Осы мағынада жаңадан қабылданған «Қоғамдық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы жұртшылықтың мемлекеттік істерге қатысуын кеңейту ісінде үлкен демократиялық күшке ие. Аталған заң мемлекет пен жеке тұлғаның мүдделері арасында тиісті теңгерім құруға ықпал ете алады деп пайымдауға негіз бар.

Құқық қорғау жүйесінің жалғасып жатқан реформасы салалық заңнаманы әлемдік құқықтық стандарттардың көрінісі болып табылатын жаңа құқықтық институттармен толықтырады. Әлеуметтік қажеттілікке тексерілген парадигмалардың имплементациясы негізінде әлемдік құқықтық практикаға сәйкестігі - бұл заң шығарудың қазіргі заманғы моделінің міндеттерінің бірі. Бұл салада Қазақстанның заң корпусы өз жетістіктерімен бірқатар еуропалық мемлекеттерден едәуір озып келеді. Сот қызметін цифрландыру қарқыны осының тамаша мысалы болып табылады. Дәл осы цифрландыру қазіргі уақытта Қазақстан аумағында тұратын, жұмыс істейтін, оқитын барлық адамдардың сот төрелігіне қол жеткізуінің сенімді кепілдігіне айналды.

Сот төрелігінің үш буынды моделіне көшу – бұл адам мен азаматты оның құқықтарына, бостандықтары мен заңды мүдделеріне қол сұғушылықтан қорғауды қамтамасыз етудегі жаңа қадам. Қылмыстық процесте іс жүргізу прокурорының рөлін күшейту - заңдылықтың сақталуына прокурорлық қадағалау мазмұнының және қылмыстық қудалау функциясының жаңа оқылуы. Әкімшілік сот ісін жүргізу мемлекеттік басқару органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қатысуымен дауларды шешуде барған сайын үлкен маңызға ие болуда. Бұл өзгерістердің барлығы ұлттық құқық жүйесін дамытудың нәтижесі болып табылады. Бұл үдерісте практик заңгерлердің, теоретик заңгерлердің рөлін асыра бағалау мүмкін емес.

Журналдың редакциясы, құрметті оқырмандар, еліміздің құқықтық кеңістігі сізді және сіздердің жақындарыңызды адам мен азаматтың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің кез келген бұзылуынан қорғап қалуын тілейді.

Редакция құқықтық ретінде бағалануы мүмкін барлық маңызды оқиғаларға сіздің жауаптарыңызды күтеді. Сіздерге, демек біздің Отанымызға жаңа жетістіктер мен жаңа биіктер тілейміз!

Құрметпен, журнал редакциясы.

Колонка редакции журнала

Уходящий 2023 год был полон событиями, обладающими большим правовым потенциалом. Страна продолжает свое поступательное развитие. Окружающая нас действительность делает нас, граждан Казахстана, более зрелыми в социальном, экономическом, политическом и правовом смыслах.

Социальная и экономическая нестабильность в отдельных странах учит нас быть более взвешенными в своих действиях, словах и мыслях. Государственная политика Казахстана, ориентированная на сохранение стабильности во всех направлениях жизни и деятельности, в современных условиях представляется наиболее разумной и целесообразной. Нам надо твердо стоять на позициях сохранения и приумножения достигнутых позитивных результатов. Достижению этой цели способствует законодательство. В этом смысле вновь принятый Закон Республики Казахстан «Об общественном контроле» обладает большой демократической силой в деле расширения участия общественности в государственных делах. Есть основания полагать, что названный закон способен содействовать созданию надлежащего баланса между интересами государства и отдельно взятой личности.

Продолжающаяся реформа правоохранительной системы наполняет отраслевое законодательство новыми правовыми институтами, которые являются отражением мировых правовых стандартов. Соответствие мировой правовой практике на основе имплементации проверенных на социальную востребованность парадигм – это одна из задач современной модели законотворчества. И в этой области юридический корпус Казахстана своими достижениями значительно опережает ряд европейских государств. Тому замечательным примером являются темпы цифровизации судебной деятельности. Именно цифровизация стала надежной гарантией доступа к правосудию всех, кто в настоящее время проживает, трудится, учится на территории Казахстана.

Переход на трехзвенную модель правосудия – это новый шаг в деле обеспечения защиты человека и гражданина от посягательств на его права, свободы и законные интересы. Усиление роли процессуального прокурора в уголовном процессе – новое прочтение содержания прокурорского надзора за соблюдением законности и функции уголовного преследования. Административное судопроизводство обретает все большее значение в разрешении споров с участием органов государственного управления и органов местного самоуправления. Все эти изменения являются результатом развития национальной системы права. И в этом процессе роль юристов-практиков, теоретиков-правоведов невозможно переоценить.

Редакция журнала желает вам, уважаемые читатели, чтобы правовое пространство страны оберегало вас и всех, кто с вами рядом находится, от любых нарушений прав, свобод и законных интересов человека и гражданина.

Редакция ждет ваших откликов на все имеющие важное значение события, которые могут быть оценены как правовые. Новых свершений и новых высот вам, а значит и нашей Родине!

С искренним уважением, редакция журнала.

Editorial column

The year 2023 was full of events with great legal potential. The country continues its progressive development. The reality around us makes us, citizens of Kazakhstan, more mature in social, economic, political and legal senses.

Social and economic instability in certain countries teaches us to be more balanced in our actions, words and thoughts. The state policy of Kazakhstan, focused on maintaining stability in all areas of life and activity, in modern conditions seems to be the most reasonable and appropriate. We need to stand firmly in the position of preserving and increasing the positive results achieved. Legislation helps achieve this goal. In this sense, the newly adopted Law of the Republic of Kazakhstan “On Public Control” has great democratic power in expanding public participation in government affairs. There is reason to believe that this law is capable of helping to create an appropriate balance between the interests of the state and the individual.

The ongoing reform of the law enforcement system fills industry legislation with new legal institutions that are a reflection of global legal standards. Compliance with global legal practice based on the implementation of paradigms tested for social relevance is one of the tasks of the modern model of lawmaking. And in this area, the legal corps of Kazakhstan is significantly ahead of a number of European countries with its achievements. A remarkable example of this is the pace of digitalization of judicial activities. It is digitalization that has become a reliable guarantee of access to justice for everyone who currently lives, works, and studies in the territory of Kazakhstan.

The transition to a three-tier model of justice is a new step in ensuring the protection of people and citizens from attacks on their rights, freedoms and legitimate interests. Strengthening the role of the procedural prosecutor in criminal proceedings is a new interpretation of the content of prosecutorial supervision over compliance with the rule of law and the function of criminal prosecution. Administrative proceedings are becoming increasingly important in resolving disputes with the participation of government bodies and local governments. All these changes are the result of the development of the national legal system. And in this process, the role of legal practitioners and legal theorists cannot be overestimated.

The editors of the magazine wish you, dear readers, that the legal space of the country will protect you and everyone who is close to you from any violations of the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen.

The editors are waiting for your responses to all important events that can be assessed as legal. New achievements and new heights to you, and therefore to our Motherland!

Sincerely, Editorial Board.

ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯСЫ
ОБЩАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА
COMMON THEORY OF LAW

ҒТАХР: 10.01.08
ӘОЖ:340.1

10.51889/2959-6181.2023.74.4.001

Н.Б. Калкаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**ШАРИҒАТ: ҚОҒАМДЫҚ МАҢЫЗЫ БАР ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ
АСПЕКТІЛЕРДІ ТАЛДАУ**

Аңдатпа

Мақала шариғатты және оның құқықтық және әлеуметтік салалардағы, әсіресе қылмыстылықпен күресу контекстіндегі рөлін зерделеуге баса назар аудара отырып, мұсылман құқығына арналған қазіргі заманғы ғылыми зерттеулерге жан-жақты талдау жасайды. Зерттеудің мақсаты шариғатты тек діни және заңды құбылыс ретінде ғана емес, сонымен қатар ол қолданылатын елдердегі күнделікті өмір мен қоғамдық қатынастарға әсер ететін қуатты әлеуметтік құрал ретінде терең түсіну. Мақалада шариғаттың тарихи тамыры, оның дамуы және қазіргі жағдайларға бейімделуі қарастырылады. Шариғаттың түрлі мұсылман қоғамдарындағы құқықтық жүйелерге, әлеуметтік нормалар мен саяси құрылымдарға қалай әсер ететінін талдауға ерекше назар аударылады. Авторлар шариғат қағидаларының заңнамалық және әлеуметтік тәжірибелерге қалай айналатынын зерттейді, сондай-ақ оның әлеуметтік әділеттілікті қалыптастырудағы және адам құқықтарын қамтамасыз етудегі рөлін бағалайды. Сонымен қатар, мақалада шариғатты қолдануға байланысты, әсіресе жаһандану және мәдениетаралық өзара іс-қимыл тұрғысынан сын-тегеуріндер мен қайшылықтар талданады. Шариғаттың мұсылман және мұсылман емес қоғамдардағы әртүрлі көзқарастары мен түсіндірмелері қарастырылып, оның көп қабаттылығы мен әлеуметтік динамикаға әсерінің сан алуан екендігін атап өтті. Қорытындылай келе, мақала дәстүрлер мен қазіргі заманғы сын-қатерлер арасындағы тепе-теңдікке ұмтыла отырып, әлемдік құқықтық және әлеуметтік үрдістер тұрғысында шариғаттың болашағы туралы ойлануды ұсынады. Бұл зерттеу шариғатты, оның қазіргі әлемдегі рөлі мен орнын тереңірек түсінуге үлес қосуға ұмтылады.

Түйін сөздер: шариғат, ислам, рухани-мәдени, әлеуметтік-құқықтық саяси, құқық, қылмыстылық, қылмыстылықпен күрес, құқықтық норма

Алғыс айту: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің ЖТН BR21882428, бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруы «Постқалыпты уақыттағы рухани-мәдени, саяси, әлеуметтік құбылыстар ретіндегі исламның ықпалы мен келешектері: Таяу Шығыс пен Орталық Азия елдерінің тәжірибесі» бағдарламасын іске асыру шеңберінде әзірленді.

Калкаева Н.Б.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ШАРИАТ: АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВЫХ АСПЕКТОВ И ОБЩЕСТВЕННОГО ЗНАЧЕНИЯ

Аннотация

Статья представляет всесторонний анализ современных научных исследований, посвященных мусульманскому праву, с акцентом на изучение шариата и его роли в правовой и социальной сферах, особенно в контексте борьбы с преступностью. Целью исследования является глубокое понимание шариата не только как религиозного и юридического феномена, но и как мощного социального инструмента, оказывающего влияние на повседневную жизнь и общественные отношения в странах, где он применяется. В статье рассматриваются исторические корни шариата, его развитие и адаптация к современным условиям. Особое внимание уделяется анализу того, как шариат влияет на правовые системы, социальные нормы и политические структуры в различных мусульманских обществах. Авторы исследуют, как принципы шариата трансформируются в законодательные и социальные практики, а также оценивают его роль в формировании социальной справедливости и обеспечении прав человека. Кроме того, в статье анализируются вызовы и противоречия, связанные с применением шариата, особенно в контексте глобализации и межкультурного взаимодействия. Рассматриваются различные точки зрения и интерпретации шариата как в мусульманских, так и в не мусульманских обществах, подчеркивая его многослойность и многообразие влияния на социальную динамику. В заключение, статья предлагает размышления о будущем шариата в контексте мировых правовых и социальных тенденций, стремясь к балансу между традициями и современными вызовами. Это исследование стремится внести вклад в более глубокое понимание шариата, его роли и места в современном мире.

Ключевые слова: шариат, ислам, духовно-культурная, социально-правовая, политическая, право, преступность, борьба с преступностью, правовая норма

Благодарность: Статья подготовлена в рамках реализации программы «Влияние и перспективы ислама как духовно-культурного, политического, социального явления в постнормальные времена: опыт стран Ближнего Востока и Центральной Азии», ИРН BR21882428, программно-целевого финансирования Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

N.B.Kalkayeva¹

¹ *Abai Kazakh National Pedagogical University*

SHARIA: ANALYSIS OF SOCIO-LEGAL ASPECTS AND PUBLIC IMPORTANCE

Abstract

The article provides a thorough review of recent scientific studies on Muslim law, focusing on the study of Sharia and its application to the legal and social domains, particularly in relation to the fight against crime. The research aims to provide a thorough knowledge of sharia as a social instrument that impacts daily life and interpersonal relationships in the nations where it is practiced, in addition to being a religious and legal issue. The essay looks at the evolution of Sharia law and how it was adapted to contemporary society. Analysis of how sharia impacts political institutions, social norms, and legal frameworks in different Muslim nations is given special consideration. The authors examine the ways in which Sharia principles are translated into laws and social norms and evaluate how they influence social fairness and protect human rights. The article also examines the difficulties and inconsistencies that arise from applying sharia, particularly in light of globalization and cross-cultural interactions. Different

perspectives and understandings of Sharia in Muslim and non-Muslim societies are taken into account, highlighting the complexity and range of its effects on social dynamics. The article concludes with thoughts on the future of sharia in light of international legal and social developments, attempting to strike a balance between historical customs and contemporary issues. The purpose of this study is to further our understanding of Sharia, its function, and its context in the modern world.

Keywords: Sharia, Islam, spiritual-cultural, socio-legal, political, law, crime, crime fighting, legal norm

Acknowledgments: The article was written under the framework of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, which is specifically funded under the program «The influence and prospects of Islam as a spiritual, cultural, political, and social phenomenon in postnormal times: the experience of the countries of the Middle East and Central Asia» (IRN BR21882428).

Kipicne

Қазіргі Қазақстанда ислам дінінің қалың елге таралып, дұрыс уағыздалып жеткізілуіне атқарылып жатқан істер баршылық. Даму бүкіл ғаламға тән құбылыс екені белгілі. Адамзат дамыған сайын барлық сала да алға басады. Қазіргі дамыған ғылым мен техника, мағлұматтар заманында ұлттық рухани құндылықтарды зерттеу үрдісі де жаңа тұрпатта дамып, бұл салада көптеген іс-шаралар атқарылуы қажет. Ислам дініндегі түрлі ағымдар мен мазһабтарды саралап зерттеп, олардың ішіндегі дұрысын бұрысынан ажыратып, қалың жұртшылыққа ұсыну – бүгінгі күні өзекті мәселе.

Дін - әлемдік өркениетті барлық қоғамдық құрылыстарға тән тарихи, саяси-әлеуметтік, дүниетанымдық және психологиялық құбылыс ретінде танылады. Дін адамның жаратылысындағы құпияларды анықтап, табиғаттағы құбылыстардың, ғарыштағы қозғалыстардың астарын түсіну үшін ізденіске түсуінен, сұрақтарға жауап іздей бастауынан алау алған сезімнен туындаған. Адамзат діннен еш уақытта ажырамаған. Өйткені дін өміріміздің әрбір кезеңінде орын алады. Адамдарға рухани күш-жігерін беретін, қоғамды тәртіпке келтіретін, жақсылық пен туралыққа жетелейтін, жалғыздық пен қиыншылықты жойып, сенімділікті орнықтыратын тек қана дін десек, ешқандай артық айтқандық болмайды.

Қылмыстық әдет-ғұрып құқығы, қылмыстық-құқықтық нормалардың жиынтығы ретінде таныла отырып, қылмыстық-құқықтық көзқарасқа сәйкес келетін қазақтың феодалдық кезеңдегі өмір сүру үрдісінде белсенді түрде өзінің экономикалық базасын кеңейту мен күшейтуге өз әсерін тигізді. Осыған байланысты туындап отырған мәселе мұсылман қауымында алып отырған шарифат және оның әлеуметтік-құқықтық мәнінің алатын орнын ерекше деп айтуымызға болады. Көпшілік арасында дау тудырып жүрген кейбір шарифат мәселелеріне нақты дәлелдер, бұлтартпас айғақтар келтіріліп, фикһ саласының негізгі кітаптарына сілтеме жасалып, дұрыс талқылануы қажет болып танылады. Міне, осындай туындаған сұрақтарға қатысты, шарифаттың түсінігі мен әлеуметтік-құқықтық мәніне талдаулар жасауды жөн көреміз.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негіздемесі ретінде шарифаттың тарихи тамыры, оның дамуы және қазіргі жағдайларға бейімделуіне байланысты құқықтық статистикалық мәліметтер қарастырылған. Шарифаттың түрлі мұсылман қоғамдарындағы құқықтық жүйелерге, әлеуметтік нормалар мен саяси құрылымдарға қалай әсер ететінін талдауға ерекше назар аударылып, жеке ғылыми әдістер құрылымдық-жүйелік талдау, қисындық, салыстырмалы -құқықтық талдау мен синтездеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер

Шарифаттың маңызы мен мәнін ортаға салып ол туралы зерттеулер жасау қоғам үшін пайдалы жақтарымен көрінеді. Осыған байланысты, қылмыстылықпен күресуде өздігінше орын алған шарифаттың түсінігі мен әлеуметтік-құқықтық мәнін талдауға талпыныс жасаймыз.

Шариғат дегеніміз – (мақсатқа жетудің дұрыс, тура жолы дегенді білдіреді) адамның көзқарасын, өнегелік құндылықтары мен ойының тұжырымдалуын, сонымен қатар адамның әрекеттерін реттейтін нормаларды қалыптастыруға әсер ететін ережелер жинағы ретінде берілген. Араб елдерінде ислам өмір негізі болып табылады, ал шариғат исламға негізделеді. Л.Р. Сюкияйнен шариғатты «исламның квинтэссенциясы» деп атайды [1, 3 б.].

Шариғат – мұсылмандардың құран қағидаларына негізделген дін, әдет-ғұрып заңдарының жинағы. Осының салдарынан шариғатта мұсылман өмірінің барлық салаларын реттейтін діни, өнегелі, заңды, тұрмыстық, әлеуметтік т.б. ережелер бекітілген. Бірақ шариғатты барлық проблемалардың дайын жинағы деп санауға болмайды: онда дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік беретін материалдар бар. Нақтырақ айтсақ, шариғат екі бөлімнен тұрады: ақида (діннің принциптері немесе теология); фикх (құқық). Фикх өз алдына муамалатқа (өзі тәрзіділерге қатысты мінез-құлықтың дұрыс жолын көрсетеді: мысалы, келісім-шарттарға отыру тәртібі, мінез-құлық нормалары, жазалаудың түрлері, қылмысты деп саналатын әрекеттер) және ибадат (Аллаға қатысты міндеттемелер: мысалы, намаз, ораза, садақа, қажылық) [2].

Шариғат пен заң өз мақсаттары бойынша бір-бірінен бөлек, дербес ережелер. Шариғат Алланың адамдарға берген өсиеттері бар, олардың көмегімен адам әділ тәрбиеленіп, басқа адамдар мен Алламен қарым-қатынастары нығаяды. Нормативті актілер тек ғана адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасына қатысты заңдарды сақтау еріксіз де сипатта бола береді. Сонымен қатар шариғатта жазалаудың екі түрі көрсетілген: жерде өмір сүру кезіндегі және қайтыс болғаннан кейінгі, сондықтан да шариғат құқық бұзушылықтардың алдын алады деуге болады, өйткені діншілдер ешқандай әрекеттерді Алладан тығып жасауға болмайтынын келтіреді. Адамдар шариғатты қабылдайды, оның қағидаларын қатал және құрметпен ұстанады. Егер де заң бұзушы жазаланудан құтылып кететініне сенетін болса, ол көпшілік жағдайда заңды бұзады.

Шариғаттың діни ілімі «құдайдың заңы» дегенге саяды, ол жоғарыдан белгіленіп, бекітілген. Дін ілімінде шариғат деген ұғым бірнеше мағынаға ие. Көпшіліктің пайымдауынша, оның негізі Құран аяттары мен Сүннет хадистерінің жалпы ережелерінен, бұйрықтарынан және талаптарынан тұрады. Аталған аяттар да, хадистер де Алланың еркі мен Мұхаммедтің пікіріне негізделгендіктен, шариғатты «құдайдың заңы» деп немесе ислам аят – хадистерінің жалпы ұстанымдарына сәйкес келетін заң деп санауымызға болады.

Осы уақытқа дейін толастамай жатқан дін іліміне қатысты даулардың шатысқан иірімдеріне түспей, шариғат бағыттары туралы ілімнің қайнар көзіне жасалған ғылыми сипаттамаларға тоқталайық. Құқық қандай да бір қоғамдағы формальді теңдік көрсеткіші ретінде сол қоғамның дамуының жемісі болып табылады және заңдық тәртіптің тиісті нормаларында оларды орындау міндеттілігі белгіленеді. Бұл жағдайда құқық құдай тарапынан өз күшіне ене алады және сол кезде ол дін іліміне қатысты сипатқа ие болады. Алайда құқық қай кезде болмасын қоғамда үстемдік етуші күштердің әлеуметтік мүдделерін мақсатты түрде білдіреді. Құқықты ешкім шеттен немесе өзінің субъектілік еркі бойынша белгілемейді, оны тиісті құзіреттілікке ие арнайы мемлекеттік билік өкілдері жасап шығарып, нормалар жүйесіне кодификациялап енгізеді. Сол кезде құқық жоғары заңдық күшке ие нормативті актілер формасына ене отырып, заң мәртебесіне ие болады.

Осының барлығы - әлеуметтанудың әліппесі болып табылады, егер мына бір маңызды жағдай болмаса оны айтпай өтуге болар еді: діндарлар «мұсылман заңын» әділеттіліктің дәлелі және жойылмайтын, өзгермейтін заң ретінде санап, оның киелілігіне күмәнсіз сенеді. Бұл жағдай орта ғасыр дәуірінде жасалып, заңдық күшке ие болған құқықтық нормаларға деген сыни көзқарастың орын алуына жол бермейді. Өндіріс, айырбас секілді өзара қатынастардың басқа түрлері барысында туындайтын адамдар арасындағы қатынастар секілді құқық та белгілі бір өзгерістерге ұшырап отырады. Сондықтан әділеттілік, теңдік, адамгершілік және т.б. секілді құқық негіздері өзгерістерге кезігеді, олардың мағыналық жақтары өзгерместен қалып қоюы мүмкін емес еді.

Көптеген ғасырлар бұрын өзгеше әлеуметтік жағдайда қалыптасқан құқықтық нормаларды қатаң сақтау мақсатында жасалған қандай да болмасын талпыныстар өткенге оралу болып

саналады, соның салдарынан, ең алдымен, рухани тәртіпке елеулі нұқсан келтірілуі мүмкін. Біздің мұсылмандық құқықтануды түсінудегі бастапқы көзқарастарымыз, міне, осындай. Ол көзқарастың негізі - Құран мен Сүннеттің аят-хадистерінің ұстанымдары негіздері бойынша мұсылмандардың азаматтық және діни нормаларын айқындайтын ережелердің, алғышарттардың және міндеттемелердің кешені болып табылатын шарифат арабша «аш-шариа», дұрыс немесе тура жол дегенді білдіреді [2]. Алайда шарифатқа мұндай түсіндірме жасау қарсылықтар тудыруы мүмкін, сондай-ақ оның қайнар көзі туралы пікірлер тым шиеленісіп, көптеген ғасырлар бойы бүгінгі күнге дейін толастамаған дауларға себеп болды.

Шарифат бойынша мұсылманның міндеттері шамадан тыс көп түрлі болып келеді және олардың барлығы құдай атынан айтылады. Мұсылмандық құқық өз нысаны бойынша теологиялық болып табылады. Оны сонымен қатар дін ілімі (иман) негізіндегі мұсылмандардың табыну міндеттемелері (араб. ибадат) айтылатын бөлімде де теологиялық сипатқа ие екендігін көруге болады.

Шарифат ұстанымының діни және зиялы мағынасының күрделілігі соншалық, ол туралы даулар көптеген ғасырлар бойы жалғасып келіп қазіргі таңдағы ғылымның қалыптасуына түрткі болған.

Сонымен, шарифат дегеніміз - құқықтың өзі емес, тек қана Құран мен Сүннет қағидаларына, дін іліміне негізделген мұсылмандарға арналған талаптардың кешені. Осы негізге сәйкес жасалған және мұсылмандардың табынушылық қатынастары мен олардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін, жазалау шараларын анықтайтын дұрыс нормалары арқылы «тура жол» (аш-шариа) айқындала түседі. Бұл жүйе негізінен мұсылмандық құқық (араб. усуль аль-фикх) болып табылады. Ислам дін ілімінің қайнар көзі ретінде нормаларға, қағидаларға, ережелерге және жалпы құқықтану институтына теологиялық сипат береді [3].

Халық пен билік арасындағы қатынастарды, мұсылман халқының түрлі қабаттарының арасындағы қатынастарды құқықтық реттеуді талап ететін мемлекеттік жүйе ретіндегі халифаттың ішкі қажеттіліктері шешуші факторларға айналды. Халифат исламды мемлекеттік дін ретінде қабылдағандықтан, барлық мұсылмандардың міндетті түрде орындауы қажет негізгі діни міндеттемелерін белгілеу де маңызды рөл атқарды. Осы аталған қоғамдық қажеттіліктер кең ауқымды құқықтық нормалар жүйесі болып табылатын, шарифаттың құрамдас бөлігі – мұсылман құқығын (фикх) бекітуге түрткі болды.

Халифаттың түрлі орталықтарында (Мадина, Дамаск, Куфа және басқалар) құқықтанушылар мектептері құрыла бастады (араб. факих, білуші; тар мағынасында – діни-құқықтық білімді меңгерген) [4, 9 б.]. Негізге Құран мен Сүннет алынды. Сонымен қатар ол екі негіздің де елеулі кемшіліктері айқындалды: ол негіздерде көптеген маңызды нормалар мен ережелер қамтылмаған, карама-қайшылықтар жетерлік, тіпті бірін-бірі жоққа шығаратын ережелер де бар. Уақыт өте бұл тығырықтан шығар жол да табылды.

Құран мен Сүннет алғышарттарын есепке ала отырып, үйлесім бойынша пайымдау жасалды (араб. қияс; салыстыру, пайымдау, үйлесім) да, норма «дұрыс» болып саналды. Алайда оны толығымен заңдастыру үшін беделді факифтердің келіскен пікірі қажет болды. Шарифаттың тағы бір негізі былай қалыптасты – беделді тұлғалардың бірауыздан айтылған пікірлері (араб. ал-иджма). Дәстүр бойынша ол «Мединаның жеті факихтарынан» басталады (VII ғ. екінші жартысы), енді иджма Иран, Сирия, Мысыр секілді халифаттың басқа аймақтарында жалғасын тауып, дамыды. Факифтердің жігерлі күресінің нәтижесінде мұсылман құқығының төрт «тамырын» мойындауға тура келді, олар: Құран, Сүннет, Иджма және Қияс. Құран – мұсылмандардың діни, отбасылық, қоғамдық-саяси қатынастарын реттейтін жүйеленбеген, тәртіпке келтірілмеген ережелерден, яғни 114 сүреден тұратын кітап болып табылады [3].

Құран - ислам дінінің де, мұсылмандық құқықтың да қайнар көзі болып табылатын мұсылмандардың қасиетті кітабы. Ислам дін ілімі Құран түсуінің екі кезеңін көрсетеді [5, 42-43 б.]:

1. Меккелік кезең. Бұл кезде Құранның үлкен бөлігі жеткен. Осы кезде түскен аяттар мен сүрелер меккелік деп аталады. Олар тақырыбы жағынан да, стилі жағынан да миналық аяттар

мен сүрелерден өзгеше. Осы кезеңнің негізгі тақырыбы нақты сенімді орнату мен дәлелдеу және жалған ілімдерді жою болып табылады.

2. Мединалық кезең. Ол Мұхаммедтің Мединаға кеткен сәтінен қайтыс болған уақытына дейін жалғасты. Дәл осы кезеңде классикалық мұсылмандық құқық (шариғат) қалыптасты. Осы кезде Арабияда мұсылмандық діни мемлекет құрылады және күшейеді де қажетті заңнаманы жасау мұқтаждығы туындайды. Сондықтан сол кезеңдегі Құранның аяттары мен сүрелері көптеген құқықтық алғышарттарды қамтиды.

Құран сүрелері екі топқа бөлінеді. Бірінші топқа тікелей мағынаны білдіретін, ешқандай басқа астарлы мағынаны меңземейтін сүрелер жатады, екінші топқа аллегориялық мағынадағы, яғни басқа мағынада да қабылдауға болатын сүрелер жатады. Мұсылмандық құқықтық дәстүр негізінен мағынасы нақты болмағандықтан ондай сүрелерді құқықтың қайнар көзі ретінде қолданудан бас тартады. Ал бірінші топқа жататын сүрелер туралы исламдық дінтанушылардың пікірлері әртүрлі. Біреулері Құранға тікелей сілтеме жасауға жол бермейді және тек құзырлы имамдардың, заңгерлердің, рухани қайраткерлердің түсіндірмелерін ғана мойындайды. Басқалардың пайымдауынша, Құран аллегориялық кітап емес, сондықтан да түсіндірме жасауды қажет етпейді.

Сол себептен де, беделді тұлғалардың түсіндірмелеріне еш сілтеме жасамастан, Құранның өзін тікелей қолдануға болады [6, 99 б.].

Жалпы Құранның барлық бөлімдерін үш тарауға бөлуге болады:

1. Мұсылманның Аллаһқа сенуімен байланысты дінтану мәселелері;
2. Ар-ождан мәселелері;
3. Құқық мәселелері.

Құқықтық нормаларды қамтитын сүрелер өз кезегінде келесі топтарға бөлінеді:

1. Неке, мұрагерлік, қамқорлыққа алу, азаматтық құқықтан айыру және басқа да мәселелерді реттейтін, «жеке бас мәртебесіндегі» нормалар;

2. Келісім шарт қатынастарын, кепілдікті, аманатты, ортақ мүлікті және басқаларды реттейтін азаматтық-құқықтық нормалар;

3. Қылмыс болып табылатын кейбір әрекеттерді анықтайтын қылмыстық-құқықтық нормалар және оларды жасағаны үшін қолданатын жаза түрлері;

4. Сот ісін жүргізу, куәгерлік мағлұмат беру, ант қабылдау және т.б. реттейтін процессуалды нормалар;

5. Басқару әдісін, әмірші мен қоластындағылардың арасындағы қарым-қатынас түрін және т.б. анықтайтын конституциялық-құқықтық нормалар;

6. Бейбітшілік және әскери уақытта ислам мемлекетінің басқа мемлекеттермен қарым-қатынастар орнатқан кезде сүйенетін халықаралық-құқықтық нормалар;

7. Экономикалық және қаржылық мәселелерге қатысты нормалар.

Алғашқы құран VII ғасырда араб тілінде жарық көріп, кейіннен ағылшын, парсы, неміс, француз, орыс, қазақ және басқа тілдерге аударылды.

Сүннет (немесе сунна) болып Мұхаммедтің оның шәкірттеріне басшылыққа алу үшін берілген пайымдаулары мен іс-әрекеттері туралы жазбалары танылады. Сүннет құранда арнайы нұсқаулар болмаған жағдайда кейбір іс жүзіндегі мәселелерді шешуге қолданылатын әрі құранға толықтыру ретіндегі діни салттардың жинағы болып табылады.

Сүннет жекелеген тұжырымдардан - хадистерден тұрады. Мұсылмандық құқық бойынша негізгі құқықтық нормалар дәл осы Сүннет құрамында. Сондықтан да Сүннет Құрансыз жеке қолданылса да, Құран Сүннетсіз қолданылмайды деген пікір де бар.

Мұхаммед Мекке және Медине атты қалаларда өмір сүрген, мұсылмандық қауымның басшысы ретінде Құдайдың атынан жалғыз өзі барлық мәселелерді шешкен болатын. Оның нұсқаулары Аллаһтың бұйрығы ретінде қабылданып, барлық мұсылмандарға міндетті болған. Пайғамбар қайтыс болғаннан кейін, ізбасарлары Мұхаммедтің әрекеттері мен айтқан сөздерін ел арасына таратып, әдет-ғұрыпқа айналдырды. Ізбасарлары қайтыс болғаннан кейін оның шәкірттері хадистерді жинап, оны айтқан адамды жеткізуші ретінде көрсететін болды.

Сонымен қатар Мұхамедтің аймақтардағы ізбасарлары Құран мен Сунна тұжырымдары мемлекет басқаруға әсіресе кең ауқымды аймақтарды жаулап алғаннан кейін жеткіліксіз деген тоқтамға келді. Сондықтан олар жаңа жағдайларда туындайтын бірқатар мәселелерді шешу үшін түрлі заңдар шығара бастады. Ал адамдарды осы заңдарға көндіру үшін оны Пайғамбардың өзі шығарған деп жариялады.

Осылайша Мұхаммед қайтыс болғаннан кейін біраз уақыт өте Суннада қарама – қайшылықтар пайда болды. Ол төрешілерге қатысты жағымсыз пікір қалыптастырды, бірқатар дауларды шешуде қиындықтар туындады. Бұл жағдай мұсылмандық ілім негізі мен мемлекетке қауіп төндірді. Сондықтан да егер өсиеттер бір-біріне қарама-қайшы болса, онда төреші (кади) неғұрлым анық өсиет негізінде шешім қабылдауы қажет деген ереже бекітілді [6, 101 б.]. Ал қайсы анық екені туралы шешім қабылдау төрешінің немесе басқа да құқық қолданушының күзіретіне берілді.

Егер анықтығы жағынан екеуі де тең келсе, онда уақыт жағынан Пайғамбардың соңғы іс-әрекеттері мен айтқан сөздеріне қатыстыларын және сондай-ақ өсиетті естушілер қатарының көбіректері таңдалады.

Сүннет құқық көзі ретінде мұсылмандық құқық аясында екінші орынға ие. Құран ең бірінші қайнар көзі болып табылады, себебі исламға сәйкес Пайғамбарға жіберілген Құдайдың сөзі болып табылады. Сүннет болса Құранға айтылғандарды анықтай түседі. Сүннеттің мазмұны Құранға үш тараптан қатысты [5, 75-76 бб.]:

1. Сүннет ережелері Құран ережелерімен сәйкес келіп, оларды растай алады. Бұндай жағдайда, мәселенің шешімі екі негізге сүйенеді: даусыз дәлел – Құранға және оның дәлелін растайтын – Сүннетке;

2. Сүннеттің ережелері Құранда айтылғандарды ашып, толықтай талдайды;

3. Сүннет Құранда жоқ жаңа ережелерді қамтулары да мүмкін.

Айқындық тұрғысынан қарағанда, Сүннет үш түрге бөлінеді [7, 76 б.]:

1. Пайғамбардан үзіліссіз осы күнге дейін жалғасып келген, жалғаспалы Сүннет.

2. Бастапқы сатысында жалғасымдылық жоқ Қолдан қолға жеткен Сүннет.

3. Жекелеген сүннет. Ол бүгінгі күнге дейін кездейсоқ жеткен Пайғамбардың сөздерін білдіреді.

Құран, мұсылмандық заң танушылардың зерттеулері бойынша, өзгеруге жатпайтын шарифаттың негізгі қайнар көзі. Феодалдық топ іс жүзінде оған толықтырулар мен өзгерістер енгізсе де, мұсылмандық құқыққа діни-фанатикалық, қозғалыссыз, консерваторлық мін тән болды. Құранға жаңалықтар енгізудің алдын алу үшін айтылған Мұхаммедтің мынадай сөздері бар: «Әр жаңа заң жаңа енгізілім, ал әр жаңа енгізілім жаңа жаңылу болып танылады, ал әр жаңа жаңылым мәңгілік отқа әкеп соғады» [8, 13 б.].

Иджма алдыңғы 4 халифтің заңи шешімі.

Мұсылмандық құқық көзі ретінде иджма дегеніміз Құран мен Сүннетте шешімін таппаған діни және құқықтық мәселелер бойынша ірі беделді тұлғалардың, ғалымдардың бір ауыздан құптаған пікірі болып табылады. Барлық мұсылмандық заң мектептері иджманы мойындайды, алайда олардың арасында оны түсіну жөнінде қарама-қайшылықтар бар. Ғалымдардың ортақ пікіріне үлкен мән берген шафииттер мектебінің негізін қалаушы – аш-Шафии болған. Мәлік болса - маликиттер мектебінің негізін қалаушысы ортақ пікірді Медина қаласының ғалымдарының ортақ пікірімен шектеді, сол арқылы иджманың аясын тарылтып, аймақтық қана сипат берді.

Шарифаттың 4-ші қайнар көзі болып Қияс танылады. Бұл сөз мағынасына мұсылмандық ғалым заңгер-сенушілермен жасалған құран, сүннет және иджмаға ұқсас «шешім», «қорытынды» деген ұғымдар кіреді. Феодалдық қатынастардың таралуына және мемлекеттегі топтық арпалыстың өріс алуына байланысты шарифаттың алғашқы 3 қайнар көздері билік етуші топтың іс жүзіндегі қажеттіліктерін толықтай қанағаттандырмады. Бұл жағдайда қияс ең қолданымды және қозғалысқа түсуші бастау болды.

Ең ұзақ созылған даулар құқықтық нормаларды, догматика элементтерін, исламдағы құқықтар мен міндеттемелерді түйсіну әдістемелерінің қағидаларын қабылдау немесе жокқа шығаруға қатысты болды. Ең соңында негізгі төрт тұжырымдама (араб. мазхаб, әрекет түрі, жол, доктрина) немесе діни-құқықтық мектептер (VIII-IX ғ. екінші жартысы) – ханифиттер, маликиттер, шафииттер және ханбалиттер қалыптасты.

Шариғат жүйесінде логикалық реттіліктің болмағандығын аңғарамыз. Мұсылман құқығын зерттеушілер оны жазу, талқылау барысында мұсылмандардың парызынан бастайды, ол: 1) намаз алдындағы дәрет, 2) намаз, 3) зекет, 4) ораза, 5) қажылық. Содан кейін отбасылық, азаматтық, қылмыстық және басқа құқықтар туралы жазылады. Сонымен қатар құранда талқыланатын сұрақтар әр сала бойынша кейбір зерттеушілерде әртүрлі тұрғыда қарастырылады. Себебі мұндай тартыс түсінікті, көптеген құран ережелерінде тек сенушілерге нұсқаулар көрсетілген: «Алламен» ананы-мынаны істеу, тек кей нәрселерді ғана, бірақ құранда жазылғанды бұзған жағдайдағы жауапкершілік көрсетілмеген. Ал мұсылман зерттеушілердің, біз жоғарыда айтқандай, түсініктері әрқалай.

Заңдарды талқылауға рұқсат алған (араб тілін білетіндер, шариғаттың ережелерін негізді түрде жетік меңгергендер) адамдар, мүджетхемидтер, яғни заң беделіне ие болғандар деп аталды. Бірақ мәнісіне қарай заңды мұсылмандық руханияттың барлық өкілдері талқыға салуға қатысты. Олар имам және одан кейінгі сатыда тұрған сот-қажы (молда) болып табылды. Олардың әрқайсысы құранның немесе сүннеттің әрбір ережесін өмірдің тәжірибелік қажеттілігі мен табындырушы класстың мүддесі үшін пайдалануға тырысты.

Беделді тұлғалармен, заңды талдауда көптеген әртүрлі қарама-қайшылықтар туындаған. Аталған мектептің негізін қалаушылар, исламның (құранның) ізін басушылар болған, бірақ құранды талқылау барысында алауыздықтар орын алып, қан төгіске дейін соқтырып отырған.

Шариғаттың жүйесінде логикалық бірізділіктің жоқ екендігін көптеген зерттеулер жүргізген ғалымдардың көрсеткендігін жоғарыда атап өттік. Мұсылмандық құқықтың жүйесін, яғни оны іске асыру дәстүріндегі белгіленген реттілік, тәртіптің бұзылуы бойынша бірқатар теріс пікірлер де айтылады. Шариғаттың өзі ережеден құрала отырып арнайы салаға бөлінген. Мысалы, Фан-ден-Берг өзінің «Мұсылман құқығының негізгі бастаулары» деген еңбегінде шариғаттың барлық ережелерін 5 салаға бөледі: 1) діни құқық, 2) азаматтық құқық, 3) жеке және отбасылық құқық, 4) қылмыстық құқық, 5) мемлекеттік құқық [9]. Діни құқықтың басқа құқықтардан бөлініп шығуы өте даулы мәселе болды.

Қазіргі кезде шариғат тізімінен пайдаланып келе жатқан мұсылман мемлекеттеріндегі өмір, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани даму үрдісі шариғат құқық тізімінің осы аумағында жасайтын бір бөлек адамдарды емес, осы қоғамдағы барлық халықтардың жоғын жоқтап, пайдасын көздеп, оларды әрқандай қылмыс атаулыдан қорғауға қызмет қылып келе жатқанын дәлелдейді. Шариғаттың біраз нормалары өткінші нәрсе емес, оның нормалары өмірдің әртүрлі жағдайларында адамға жақын, оны әлеуметтік әділеттілік шешім тапқан қоғам құруға шақырушы және барлық адамдардың заң алдында теңдігін қамтамасыз етуге қызмет қылатын идеология екендігі уақыт талаптарынан анық көрініп тұр.

Құран Кәрімнің Жасия сүресінің 18-аятында (Әй Мұхаммед), сені шариғат ісіне қойдық. Енді сонымен жүр. Білмегендердің ойларына ілеспе деп, жазылған. Шариғат исламдағы тура жол, заңшылдық мағынасын білдіретін діни – құқықтық тізім.

Мұсылман құқығы мәселелерін зерттеп жатқан қазіргі заман ғалымдары шариғат нормаларының қайнар көздері туралы әртүрлі пікірлер білдірген. Мысалы: Х. Сулейменова шариғатта барлық құқық салалары қамтылған, ал қылмыстық құқыққа тиісті мәселелерді шешуге оның үш қайнар көзі: Құран, сүннет, иджма арналған деп жазады [10, 39 б.]. М.Муллаев мұсылман құқығындағы үш қайнар көзіне салыстыру және әдет-ғұрып құқығын да қосқан [11, 38 б.]. А.Саидов пен В.А. Лихачёв шариғат, ең бірінші Құран және сүннетке негізделген дейді [12, 33 б.]. Ал, Л.Р. Сюкияйнен және Н. Өсерұлы шариғаттың негізгі қайнар көздері төртеу, яғни Құран Кәрім, Сүннет, Иджма және Қияс деп есептейді [13, 13 б.].

Біз, шариғат құқық тізімі төрт негізгі қайнар көздерден: Құран Кәрім, Сүннет, Иджма және Қиястан (Салыстырудан) құрылған деген пікірді қолдаймыз және олардың әрбіріне жеке-жеке тоқталып өтуді жөн көреміз. Мұндай шешімге келуіміздің себебі, жоғарыдағы талдау барысында көрініп тұрғандай, ислам дінінің пайда болуының алғашқы кездерінде мұсылмандық құқық ережелерінің бірден толық пайда болмауы, кейбір жағдайларда оның ережелерінде қарама-қайшылықтың байқалуы, әртүрлі қоғамдық қатынастарды реттейтін ережелер бойынша құқықтанушы діндарлардың арасында даулылықтың болуы салдарынан бірізділік жолға түсу ниетінен шыққан өзге де мұсылман заңдарының рөлі мен қолданылуы болып табылады. Яғни, мұсылман құқығы тек бір ғана заңнан құралмайтындықтан, оның жүйесінде барлық заңдар түрлерін көре аламыз.

Шариғаттың пайда болуы мен оның іске асырылу тамыры тым тереңде жатыр. Алғашқы қауымдық құрылыс ыдырап, рулық-тайпалық одаққа біріккен әлем халықтары арасынан тек мұсылман (қазақ) халқы ғана сол дәуірдегі болмыс-кейпін осы күнге дейін жеткізіп отыр.

Қылмыс әлеуметтік құбылыс ретінде қоғам үшін келеңсіз құбылыс болғандықтан, оған қарсы үздіксіз күрес жүргізіліп келе жатыр. Сондықтан да қылмысқа қарсы күрестің негізгі механизмін ата-баба құқықтарынан, құқықтық мәдениетімізден іздегеніміз абзал. Қоғам үшін құқықтық сананы қалыптастырып, қылмыстың – күнә, теріс әрекет екендігін бесіктегі баладан бастап бойына сіңіре білсек, болашақ қоғам үшін жағымды бетбұрыс жасау деп түсінеміз. Осы айтылғандарға байланысты шариғаттың зерделенуі мен оның маңыздылығын жете түсіну әлеуметтік-құқықтық мәнділікке ие екендігі дәлелдене түседі.

Тарихымыздың қай кезеңі болса да, дін әрқашан адамдардың өзін-өзі қорғау, жаман қылықтардан арылып, жақсылыққа шақыру құралы болған. Әрбір жанұяға, жеке адамға, қоғамға бір сөзбен айтқанда бүкіл халыққа жақсы жол көрсететін жолдар қарастырылған. Өте ауыр сынақтардан өтуге, жарық күнге ұмтылып өмір сүруге шақырған, сендірген және өз кезегінде адамдарға күш-қуат сыйлайтын, жігерін арттыратын, бір-біріне мейірбандылығын асыратын игі идея іске асырылған. Сондықтан қылмыс пен жаза мәселесі шариғат негізінде еш үйретілмеген деу әділеттік емес.

Қорытынды

Қоғамымыздың және мемлекетіміздің дамуының қазіргі кезеңінде қылмысқа, әсіресе, оның ауыр түрлеріне қарсы күресу мәселесі күн тәртібіне қойылған жағдайда шариғат бойынша қылмыс пен жаза мәселелерін үйрену қажеттілігі күмән тудырмайды. Өйткені, шариғатта қылмыстың алдын алу, түрлі қылмыстардың әлеуметтік қауіптілік дәрежесіне қарап жаза тағайындау секілді біраз көңіл аударатын жайттар бар, оларды бүгінгі күнде де тәжірибеде әрі теориялық зерттеулерде пайдалануға болады.

Шариғат пен заң мазмұны мен түсінігіне қарай немесе мақсаттары бойынша бір-бірінен ұқсамайтын дербес ережелер болып танылады. Бірақ «шариғат» адамды тәрбиелеу, дұрыс қарым-қатынастарды нығайтуға өз септігін тигізеді. Сол сияқты, «заң», нормативтік актілер қағидалы түрде адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасын реттей отырып, оларды еріксіз сақтауға тәуелді етеді.

Шариғат, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық құрылысын бекітуге белсенді түрде қызмет атқарды. Өзінің терең табиғаты бойынша кең көлемді сипаттағы түсінікке ие болды.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық құрылымындағы түбегейлі өзгерістер саяси-құқықтық салаға да орасан әсер етіп, құқықтанушы ғалымдардың алдына жалпы адамзаттық құндылықтарға негізделген озық құқықтық жүйе қалыптастыру міндетін қойды. Құқықтық ғылымның әлемдік жетістіктерімен таныспай, шетелдік құқық шығару және құқық қолдану тәжірибесінің тарихы мен бүгінгі жағдайын жіті талдамай бұл міндетті орындау мүмкін емес. Бұл орайда көпғасырлық тарихы бар, таралу аумағы кең мұсылман құқығы да зерттеушілердің назарынан тыс қалмауы керек. Бұлай дейтін себебіміз мұсылман құқығы нормалары қоғам үшін пайдалы жақтарымен көріне алатындығы дәлелдене түседі. Мұның өзіне қоршаған ортада жүзеге асырылып отырған құбылыстардың болуымен дәлелденеді.

Сонымен, ойымызды қорыта келе шариғаттың жалпы түсінігі және оның әлеуметтік-құқықтық мәніне қатысты, реттеушілік әлеуеті (потенциал) мен әлеуметтік маңызын ескере

отырып шариғатты былайша анықтауға болады – қоғамдық қатынастарды қорғау мақсатында мәжбүрлеумен жүзеге асатын, мұсылмандық наным мен дүниетанымға сәйкес келетін, құран қағидаларына негізделген дін, әдет-ғұрып нормаларының жиынтығы деп түсінеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сюкияйнен Л.Р. *Шариат и мусульманско-правовая культура*. – М.: Институт государства и права Российской Академии наук, 1997. – 48 с.
- 2 Калкаева Н.Б. *Шариғат бойынша қылмыс пен жаза*. – Алматы, 2017. - 164 б.
- 3 Калкаева Н.Б. Дінге қарсы қылмыстар үшін шариғат заңдары бойынша жауаптылық мәселелері //Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Юриспруденция» сериясы, №4 (50), 2017 ж. - 22-26 бб.
- 4 *Исламдағы мазһабтар туралы түсінік / Құрастырған: Б. Байсопы*. – Алматы: “Ғибрат”, 2007. – 60 б.
- 5 Эль-Зефири Х.М.Д. *Источники мусульманского права*. - М., 1976. – 118
- 6 Садагдар М.И. *Основные черты мусульманского права*. - М., 1963. - 318 с.
- 7 Массе Л. *Ислам*. – М., 1982. – 147 с.
- 8 Карасевич П.Л. *Мусульманское право и последняя государственная реформа в Турции*. - М., 1877. - 488 б.
- 9 Фан-ден-Берг Л.В.С. *Основные начала мусульманского права*. - СПб., 1882. – 221 б.
- 10 Сулейменова Х.С. *Собрание сочинений*. – Ташкент: Фан, 1967. – Т. 1. – 320 с.
- 11 Муллаев М.М. *Происхождение и реакционная сущность шариата*. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 203 б.
- 12 Саидов А. *Важнейший памятник шариата мусульманского Мира // Хидоя*. - Ташкент: Узбекистан, 1994. - Т. 1. – 322 с.
- 13 Өсерұлы Н. *Шариат*. – Алматы: Қайнар, 1996. – 352 б.

ГТАХР: 10.71.01
ӘОЖ:340.1

10.51889/2959-6181.2023.74.4.002

Османова Г.Ж.¹, Кемелбек Д.Ж.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ ЖӨНІНДЕ

Аңдатпа

Тәуелсіздік жылдарында еліміздің әр түрлі салаларында елеулі өзгерістер болды. Соның ішінде мемлекеттің құқық қорғау органдары да жүйелі түрде нығайтылуда. Қазақстан Республикасының Конституциясында баянды етілгендей, мемлекеттің ең басты құндылықтары болып, адам құқықтары мен бостандықтары танылады және кепілдік беріледі. Осы міндеттерді орындау үшін мемлекет өз тарапынан мемлекеттік органдарға жүктейді. Бізбен қарастырылып отырған тақырып аясы осы адам құқықтары мен бостандықтарының қорғалуының негізі болып табылатын құқық қорғау органдарының еліміздегі даму тарихы мен қазіргі жағдайы туралы баяндауды мақсат етеді. Қазіргі кезде бұл органдардың қызметі заңмен егжей-тегжейлі және жан-жақты реттеледі және әртүрлі салаларда жан-жақты дайындалған мамандармен жүзеге асырылады.

Түйін сөздер: құқық қорғау органы, құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органдарының құрылуы, құқық қорғау органдарындағы қызмет.

Г.Ж. Османова¹, Д.Ж. Кемелбек¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

О ФОРМИРОВАНИИ И ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

За годы независимости произошли значительные изменения в разных сферах нашей страны. В том числе регулярно укрепляются правоохранительные органы государства. Конституцией Республики Казахстан признаются и гарантируются права и свободы человека, являющиеся главными ценностями государства. Выполнение этих задач государство со своей стороны возлагает на государственные органы. Сфера рассматриваемой нами темы направлена на то, чтобы рассказать об истории развития и современном состоянии правоохранительных органов в нашей стране, которые являются основой защиты этих прав и свобод человека. В настоящее время деятельность этих органов детально и всесторонне регулируется законом и осуществляется специалистами, всесторонне обученными в различных областях.

Ключевые слова: правоохранительный орган, правоохранительная деятельность, формирование правоохранительных органов, деятельность в правоохранительных органах.

G. Osmanova¹, D. Kemelbek¹

¹ *Abai Kazakh National Pedagogical University*

ON THE FORMATION AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

Over the years of independence, significant changes have occurred in various areas of our country. This includes regularly strengthening the state's law enforcement agencies. The Constitution of the Republic of Kazakhstan recognizes and guarantees human rights and freedoms, which are the main values of the state. To carry out these tasks, the state, for its part, entrusts state bodies with responsibility. The scope of the topic we are considering is aimed at telling about the history of development and the current state of law enforcement agencies in our country, which are the basis for the protection of these human rights and freedoms. Currently, the activities of these bodies are regulated in detail and comprehensively by law and are carried out by specialists, comprehensively trained in various fields.

Keywords: law enforcement agency, law enforcement activities, formation of law enforcement agencies, activities in law enforcement agencies.

Кіріспе. Өзін құқықтық және ең жоғары құндылық ретінде адам және оның өмірін орнықтырған демократиялық мемлекетте, өзінің негізгі қызметін орындау үшін адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беретін процедуралар, механизмдер, институттар жүйесі болуы керек.

Жалпы адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау, олардың мызғымастығын қамтамасыз ету мемлекет пайда болғаннан бері сонау Рим империясы кезінен қазіргі кезге дейін мемлекет механизмінде ерекше рөл атқарады. Кез келген дамыған мемлекеттерде адам құқықтарына қол сұғылмауына, мемлекетпен қорғалуына, бұзылған құқықтардың қалпына келтірілуіне заңнамалық тұрғыдан кепілдік берілген. 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясында баян етілгендей, заң алдында жұрттың бәрі тең және де заң арқылы алаңбай, бірдей тең қорғалуға құқылы [1]. Барлық адам осы Декларацияның ережелерін бұзатын кемсітуден және кемсітуге арандатушылықтың барлық

түрінен тең қорғалуға құқылы. Әлемдік қауымдастықтың мүшесі Қазақстан Республикасының Ата заңында мұндай кепілдіктерді баян еткен.

Қазақстан Республикасында мемлекеттің мақсаты мен мазмұны болып табылатын, адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі [2].

Белгіленген тапсырмаларды орындау барлық мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдарға жүктеледі. Сонымен қатар, негізінен мемлекеттік органдардың ішінде өзінің ерекшеліктері бар нақты белгіленген міндеттер мен қызметті атқаратын құқық қорғау қызметін жүзеге асыру үшін құрылғандары да бар. Бұл органдардың қызметі егжей-тегжейлі және жан-жақты заңмен реттеледі, сондай-ақ түрлі салалардан танымы бар, әр түрлі сала бойынша дайындалған маман-заң қызметкерлермен жүзеге асырылады. Осының барлығы осы органдардың адам құқықтарын қорғау бойынша қабылдап жатқан шараларының тиімділігін, негізділігін, заңдылығын және әділдігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім. Құқық қорғау органдарының пайда болуының тарихи тамыры тәуелсіз Қазақстан Республикасының қалыптасуы мен дамуының кезеңдерімен біріктіріледі.

Тәуелсіз Қазақстанның құқық қорғау жүйесінің дамуының бастапқы кезеңінде (1991-2001) құқықтық тәртіп пен әділеттілікті қамтамасыз ету, ұйымдық-құқықтық негіздерді жетілдіру үшін сол кездегі қабылданғандар шеңберіндегі мемлекеттік құқық қорғау органдарының қызметін жаңа жүйеге түбегейлі көшу жүзеге асырылды. Ол Қылмыстық кодекстің, Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің, «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» заңдардың негізінде басшылыққа алынды.

Еліміздің тарихында болған оқиғалар 1991 жылы жаңа мемлекетінің Қазақстан Республикасының құрылуына әкелді, бұл құқық қорғау саласындағы өзгерістерге түбегейлі әсер етті.

ҚР-ның құқық қорғау жүйесінің тарихи дамуы 1994 жылы Қазақстанның мемлекеттік құқықтық реформасын жүзеге асыру шеңберінде және 2002 жылғы Құқықтық саясат тұжырымдамасы аясында жүзеге асырылды [3].

Осы саладағы негізгі бағыттарды одан әрі айқындау мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы қабылданды [4].

Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес негізгі басымдықтар құқық қорғау органдарының қызметі – қылмыстылықпен күрес, заңдылық пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға берілді. Бұл мәселелерді шешу үшін құқық қорғау органдарын күшейту ғана емес, өз жұмысының нысандары мен әдістерін жетілдіреді, сонымен қатар кадрлардың тұрақтылығын қамтамасыз етеді, қызметкерлердің біліктілігі мен тәртібіне қойылатын талаптарды арттыру негізгі екені баса айтылады.

Мемлекет пен оның органдарының қызметі мемлекеттік және қоғамдық өмірдің көптеген салаларын қамтиды. Заңдық режимді қамтамасыз ету мақсатында мемлекетте құқық қорғау органдары құрылған.

Елімізде алғаш рет 2011 жыл 6 қаңтар қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» ҚР Заңы «құқық қорғау органдары» тізбесін нақтылап бекітті.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының «Құқық қорғау қызметі» туралы 2011 жыл 6 қаңтар қабылданған заңына сәйкес өз қызметін ҚР-ның заңнамалық актілері негізінде жүзеге асыратын құқық қорғау органдарына мыналар жатады: прокуратура органдары, ішкі істер, мемлекеттік өртке қарсы қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызметі [5].

Бұл мемлекеттік органдар құқық қорғау органы болып есептелуі үшін сәйкес келетін бірқатар белгілері бар. Қазақстан тәуелсіздік алған кезеңде құқық қорғау органдарын қайта құрылымдау, олардың функцияларын өзгерту, жаңаларын жасау және барларын қайта қарау сынды бірнеше рет өзгертілді.

Құқық қорғау органы дегеніміз – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің заңды мүдделерінің сақталуы мен қорғалуын

қамтамасыз ететін, өз құзыретіне сәйкес қылмыстылыққа және өзге де құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттің саясатын іске асыратын, заңдылықты қамтамасыз ету мен қоғамдық тәртіпті қолдау, құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, тергеу, қылмыстық істер бойынша сот шешімдерін атқару жөнінде арнаулы өкілеттіктер берілген мемлекеттік орган [5].

Теорияда құқық қорғау органдарының кең тұжырымдамасы қолданылады, ал нормативтік актілерде бұл өте тар. Бұл ұстаным өте орынды, өйткені теорияда «құқық қорғау» атауының астындағы органдардың бәрін біріктіру мемлекет құрған барлық құқық қорғау қондырмаларын егжей-тегжейлі қарастыруды және зерттеуді, ал іс жүзінде-құқық қорғау органдарының нақты мақсаттары мен міндеттерін орындауды және жүзеге асыруды мақсат етеді. Кейбіреулер үшін құқық қорғау органдары тек қылмыспен тікелей күресетін органдар, ал басқалары үшін қылмыстар мен басқа да қол сұғушылықтарды жоятын органдар, ал басқалары үшін қоғамдық орындарда тәртіпті сақтайтындар, сот және т.б.

Экс-Президент 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында Парламент палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзінде «Заң алдындағы теңдік, құқықтық мемлекеттің нақты негізіне айналуы тиіс. Сот жүйесі іс жүзінде ашық және қолжетімді болып, барлық дауларды қарапайым және жылдам шешуге тиіс. Біз бүкіл құқық қорғау жүйесінің жұмыс сапасын арттыруымыз керек. Үлкен беделге ие форма киген адамдар мінсіз мінез-құлқымен және жоғары кәсібилігімен ерекшеленуі керек», - деп нақты айтып өтті [6].

«Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру шаралары туралы» Қазақстан Республикасы экс-Президентінің 2014 жылғы 6 тамыздағы Жарлығымен Қазақстан Республикасы Экономикалық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес Агенттігі (қаржы полициясы) қысқартылып, оның сыбайлас жемқорлық қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу жөніндегі функцияларын және өкілеттіліктерін – жаңадан құрылған мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Агенттікке - экономикалық және қаржылық қылмыстар мен құқық бұзушылықтар – Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетінің экономикалық тергеу қызметіне берілді.

Осыған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің жедел-тергеу бөлімшелері құқық қорғау органы мәртебесіне ие болды. Жаңадан құрылған Агенттікке мемлекеттік қызмет саласында бірыңғай мемлекеттік саясатты жүзеге асыру, бағалау және мемлекеттік қызмет көрсету сапасын бақылау бойынша Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің функциялары мен өкілеттіктері берілді [7, 14 б.].

Қазақстан Республикасының экс-Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші саладағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» төңкеріс», Қазақстан халқына Жолдауында «азаматтардың конституциялық кепілдіктерді нығайту, құқық үстемдігін қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметін ізгілендіру жөніндегі жұмысты жалғастыру» тапсырылды. Мемлекеттік аппараттың тиімділігін арттыру және оңтайландыру мақсатында өткен жылы мемлекеттік басқару жүйесін айтарлықтай қайта құру жүргізілді.

Еліміздің құқық қорғау жүйесінің өзегі - прокуратура екені баса айтылады. Сондықтан оның негізгі қызметі ретінде әрі қарай прокуратура органдары қызметінің іс жүргізу негіздерін жетілдіру жөнінде прокуратураның қадағалау қызметінің тиімділігін арттыру қажеттілігіне назар аударылады. Қазіргі таңда Құқық қорғау органдарының ішінде ерекше Конституциялық мәртебеге ие, заңдылықтың сақталуына қадағалауды жүзеге асырушы прокуратура органынан бастау алады. Прокуратура органдарының құқықтық негізі Қазақстан Республикасының «Прокуратура» туралы 2022 жылғы 5 қарашада қабылданған Конституциялық Заңы. Осы заңнамаға сәйкес, Прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуын заңда белгіленген шекте және нысандарда жоғары қадағалауды жүзеге асырады, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады [8].

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қалыпты дамуының маңызды шарттарының бірі болып танылады. Қауіпсіздік-қауіп пен зиян келтіру

қауіпінің болмауын білдіреді. Қауіпсіздік дегеніміз – адамның өмірлік маңызды мүдделері – оның құқықтары мен бостандықтары; қоғам – оның материалдық және рухани құндылықтары; мемлекет-оның конституциялық құрылымы, басқару нысандары, егемендік және аумақтық тұтастық болып табылады.

Оларды орындамау, кейде құқық қорғау органдары қызметкерлерінің айқын әрекетсіздігі олардың қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі қызметі, қылмыстарды ашу және тергеу, қоғамның рухани-адамгершілік құндылықтарына айтарлықтай нұқсан келтіреді және сол арқылы олардың қызметіне және жалпы мемлекетке сенімсіздігі жөнінде атмосфераны қалыптастырады [9, 19 б.].

Құқық қорғау органдары жүйесінде орталық орындардың бірін мемлекет билігінің атқарушы тармағының бөлігі ретінде ішкі істер органдары алады және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қол сұғушылықтардың алдын алу және жолын кесу саласындағы ең көп жұмыс көлемін орындайды.

Полиция қызметіндегі заңдылықты нығайтуға ерекше қызығушылық танытқан императрица II Екатерина билігі тарихқа «танымдық абсолютизм» кезеңі ретінде енген, ол «ақылға қонымды заңдарды» қабылдау қажеттілігі туралы идеяларды қолданумен сипатталды. Бас полицияның бұйрығында ... «полиция нақты заңдылықтың күші бойынша емес, «әділдік ережелері» бойынша әрекет етуі керек» делінген. Полиция бастығы мен оның көмекшілері, деп атап өтілген бұл құжатта, ... «ар-ожданының тазалығына нұқсан келтіретін кез келген нәрседен аулақ болуы үшін, әрбір кемшіліктен арылу керек. Оларда: парасаттылық; тапсырманы орындауда жақсы ниет; қайырымдылық; қызметіне адалдық; ортақ игілікке деген құлшыныс; қызметке деген құлшыныс; адалдық пен жанқиярлық болуы керек» [10, 234 б.].

Қазіргі таңда еліміздің ішкі істер органдарының құқықтық негізін «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі заңы құрайды. Олар қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, мемлекет пен қоғамның мүдделеріне қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қолсұғушылықтардың алдын алу және оларды болдырмау жөніндегі қызметті жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарының жүйесі:

Ішкі істер органдарының бірыңғай жүйесін полиция, қылмыстық-атқару жүйесі, әскери-тергеу органдары, Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы, азаматтық қорғау органдары құрайды. Полицияны криминалдық полиция, әкімшілік полициясы, тергеу, анықтау бөлімшелері және өзге де бөлімшелер құрайды. Криминалдық полиция ұйымдасқан қылмысқа, экстремизмге, есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі бөлімшелерден, жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден тұрады [11].

Мемлекеттік өртке қарсы қызмет халықты, объектілер мен аумақтарды өрттен қорғауды қамтамасыз ететін, сондай-ақ өрттің алдын алу және сөндіру бойынша іс-шараларды жүзеге асыратын ұйым болып табылады. Бұл қызмет қоғамдық қауіпсіздік саласында маңызды функцияларды орындайды.

Көптеген елдерде мемлекеттік өртке қарсы қызметтер бар және олардың құрылымы мен функциялары жергілікті жағдайлар мен заңды ережелерге байланысты өзгеруі мүмкін. Олар әдетте Төтенше жағдайлар министрлігіне бағынады.

Елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін және Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға бағытталған қолданыстағы Қазақстан Республикасының № 410 «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» Заңы 2015 жылы 18 қараша қабылданды [12].

Қазақстан Республикасында 2014 жылға дейін мемлекетіміздің қаржы кірістер мен шығыстарын қаржы полициясы жүзеге асырып келді. Қазақстан Республикасының қаржы полициясы 1994 жылы құрылған еді. 20 жыл өмір сүріп 2014 жылдың тамыз айында қаржы полициясы жойылып функциялары жаңадан құрылған Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агентігіне ауысты. Ал экономикалық және қаржы қылмыстары мәселелерін мемлекеттік кірістер Комитеті Қазақстан Республикасының қаржы Министрлігі қызметіне берілді.

Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығына сәйкес 2014 жылы 6 тамыз №883 қаулысына сәйкес «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» және 2014 жылы 14 тамыз Қазақстан Республикасының Үкіметі № 933 қаулысына сәйкес Экономикалық тергеу қызметі құрылды.

2011 жыл 6 қаңтарда қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» заңға сәйкес заңның 1 бабының 21 бөлігінде экономикалық тергеу қызметі – Қазақстан Республикасының заңдарында мемлекеттік кіріс органдарының жүргізуіне жатқызылған қылмыстардың және құқық бұзушылықтардың алдын алуға, оларды анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге бағытталған қызметті жүзеге асыратын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыратын осы органдардың жедел-тергеу бөлімшелері [5]. Кедендік бақылау қызметі де мемлекеттік кірістер Комитетіне жүктелді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жыл 14 тамыз № 933 қаулысына сәйкес «Кедендік бақылау Комитеті қайта құру нәтижесінде мемлекеттік кірістер Комитетіне қосылғандығын хабарлады».

Құқықтық мемлекеттік институттардың дамуы биліктің адам құқықтары мен бостандықтарын тек мойындауын ғана емес, сонымен бірге оларды іске асыратын және қорғайтын шын мәнісінде әрекетті мемлекеттік механизмнің болуын қарастырады. Бұл мәселеде құқық қорғаушы құрылымдарға, оның ішінде ішкі істер органдарына ерекше орын беріледі. Құқық қорғау органдары көп жағдайларда қоғамымызда орын алып отырған жағымсыз жағдайлармен бірінші болып бетпе-бет келеді, олардың міндеті азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау болып табылады. Бұл мәселелерді теориялық талдаудан нақтылай іске асыруға көшетін уақыт жетті. Бірақ бұл осы қызметті жүйелі талдаусыз мүмкін емес [13, 25 б.].

Қорытынды. Байқағанымыз, еліміздегі құқық қорғау органдарының құрылуын төрт кезеңге бөліп қарастыруымызға болады. Бірінші кезең тәуелсіздік жылдарға дейінгі кезең; екіншісі тәуелсіздік жылдарының бастапқы кезеңі (1991-2001); үшіншісі 2001-2011 жылдарға дейінгі; төртіншісі 2011 жылдар қазіргі уақытқа дейін. Жоғарыда айтылып кеткендей, 2011 жылы мемлекеттік қызметтен бөлініп, құқық қорғау қызметі ретінде ұйымдастырылған, міндеті адам мен азаматтың, мемлекет пен қоғамның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін кез келген құқыққа қайшы қол сұғушылықтан қорғау болып табылатын қызметтің түрі пайда болды. Мұндай қызметті жүзеге асыратын органдар нақтыланды. Олардың қызметі аталған заңнаманың негізінде біркелкілендірілді.

Дегенмен, аталған органдарға тән функциялармен оларды іске асыру ерекшеліктері толыққанды ескерілді деуге әлі де болмас. Атап айтқанда, бізбен қылмыстылыққа әсер етудің тиімді құралы ретінде жазаның жекелеген аспектілерін қайта қарауға ұсынып отырған тәсіл, құқық қорғау органдары мен азаматтық қоғам алдында қылмысқа қарсы күресте көптеген міндеттерді шешуге ықпал етеді деп айтуға болады [14, 57 б.].

Заң шығарушы құқық қорғау қызметін ғана біркелкілендірілгенмен, ондай органдардың әрқайсысының ұйымдастырылуымен қызметін реттейтін жеке-жеке нормативтік құқықтық актілерді қабылдағаны әйгілі. Міне, осы нормативтік құқықтық актілер мен «Құқық қорғау қызметі туралы» заңның араларын әлі де сәйкестендіре түсу керек сияқты. Мысалы, Прокуратура туралы заңдағы прокурордың тәуелсіздігі мен оларға ешкімнің тиіспеушілік құқығы т.б. қатысты тұстары кездеседі.

Сондай-ақ, аталған заңға сүйенсек, құқық қорғауды тек онда көрсетілген органдар (прокуратура, ПО, мемлекеттік өртке қарсы қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызмет) жүзеге асырады. Алайда, бұл шолақ ұғымды қалыптастырады. Өйткені, өздеріне «құқық қорғау» міндеті жүктелген басқа да органдарға тоқталар болсақ, мысалы адвокатура қылмыстық процесте «қорғау» функциясымен байланысты. Нотариат тұлғалардың араларындағы азаматтық-құқықтық мәмілелерді растау арқылы, олардың құқықтарын қорғайды. Әділет органдарының міндеттерінде де осындай көріністі байқауға болады. Қылмыстық процестегі жаңа тұлға – медиатордың да функциясы одан алыс емес.

Құқық қорғау органдарының қалыптасуы мен құқықтық реттелуіне тарихи талдау жасау кезінде олардың қызмет еткен уақыты мен атауына қарамастан еліміздің кез келген мемлекеттік

құрылымы қызметтері оң нәтиже бергендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Олардың тәжірибесін одан әрі ұйымдастыру мен жетілдіру сөзсіз құнды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> 25.10.2023 (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.).
2. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылданған.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
3. *Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі N 949 Жарлығы. (Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 17 маусымдағы № 102 Жарлығымен)* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000949> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
4. *Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: 2009 жылғы 24 тамызда бекітілген, N 858 //* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858>. 22.10.2023.
5. *Құқық қорғау қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2011 жылғы 6 қаңтардағы заңы.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>(Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
6. *Назарбаев Н.А. «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». 2014. // zakon.kz* (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
7. *Кемали Е.С. Судебные и правоохранительные органы. Учебное пособие. 2016. – 298 с.*
8. *Қазақстан Республикасының Прокуратура туралы 2022 жылғы 5 қарашадағы № 155-VII ҚРЗ.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000155> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
9. *Осокина Ю.Ю. Сущность и общая характеристика функций социального государства в конце XX-начале XXI века. «БИЗНЕС В ЗАКОНЕ» международный экономико-юридический журнал № 2, 2014 г.*
10. *Алексушин Г.В. История правоохранительных органов. — Самара: Издательство АНО «ИА ВВС» и АНО «Ретроспектива», 2005.-294 б.*
11. *Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуір.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000199> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
12. *Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қараша.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
13. *Бонабаев Е.Ч. Мемлекеттік институттардың жұмыс істеуін қамтамасыз ететін адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары. // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Юриспруденция» сериясы, №1(67), 2022– 19-26 беттер.*
14. *Акимжанов Т.К., Османова Г.Ж. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазалардың қылмыстық-құқықтық аспектілерін жетілдіру жолымен олардың орындалу тиімділігін арттыру жөнінде одан әрі іске асырылатын шаралар туралы. // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Юриспруденция» сериясы, №2(68), 2022. – 51-58 беттер.*

**ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ
ТРУДОВОЕ ПРАВО
LABOUR LAW**

ҒТАХР:10.63.59
ӘОЖ:331.109

10.51889/2959-6181.2023.74.4.003

Қ.Тұрлыханқызы¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

**ЖҰМЫСКЕРДІҢ КІНӘЛІ ӘРЕКЕТТЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЕҢБЕК ШАРТЫНЫҢ
ТОҚТАТЫЛУЫ**

Аңдатпа

Мақалада жұмыскердің кінәлі әрекеттеріне байланысты еңбек шартын тоқтату ҚР Конституциясына, сондай-ақ ҚР Еңбек кодексінің нормаларына, Қазақстан Республикасының заңдары мен өзге де нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес айқындалатын құқықтармен бостандықтардың кең шеңберіне ие екендігі. Жұмыскерді кінәлі әрекеттеріне байланысты еңбек шартын тоқтатудағы істі қарау ерекшеліктерін айқындау және сот практикасын талдау заңдылықты сақтауға және соттардың құқық нормаларын біркелкі қолдану, сондай-ақ азаматтардың еңбек ету құқығы сияқты әлеуметтік-экономикалық құқығын қорғау көрсетілген.

Түйін сөздер: еңбек шарты, жұмыс беруші, жұмыскер, еңбек тәртібі, тәртіптік жазалар, жауапкершілік.

K. Turlykhanqyzy¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University

**TERMINATION OF AN EMPLOYMENT CONTRACT IN CONNECTION WITH THE
GUILTY ACTIONS OF AN EMPLOYEE**

Abstract

The article states that termination of an employment contract in connection with the guilty actions of an employee has a wide range of freedoms with rights determined in accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, as well as the norms of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, laws and other regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. The determination of the specifics of the consideration of a case on termination of an employment contract in connection with the guilty actions of an employee and the analysis of judicial practice indicate compliance with the rule of law and uniform application by courts of law, as well as the protection of socio-economic rights of citizens, such as the right to work.

Keywords: employment contract, employer, employee, labor discipline, disciplinary penalties, responsibility.

К. Турлыханкызы¹

¹ Казахский национальный педагогический университет им. Абая

РАСТОРЖЕНИЕ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА В СВЯЗИ С ВИНОВНЫМИ ДЕЙСТВИЯМИ РАБОТНИКА

Аннотация

Статья гласит, что расторжение трудового договора в связи с виновными действиями работника имеет широкий круг свобод с правами, определяемыми в соответствии с Конституцией РК, а также нормами Трудового кодекса РК, законами и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан. Определение особенностей рассмотрения дела о прекращении трудового договора в связи с виновными действиями работника и анализ судебной практики свидетельствуют о соблюдении законности и единообразном применении судами норм права, а также о защите социально-экономических прав граждан, таких как право на труд.

Ключевые слова: трудовой договор, работодатель, работник, трудовая дисциплина, дисциплинарные взыскания, ответственность.

Kіріспе

Еңбек тәртібі - жұмыскер мен жұмыс берушінің арасындағы еңбек қарым-қатынастарының жүйесін құқықтық нормалар арқылы белгілеп, оның қағидаларын орындауға тараптардың өзара міндеттілігін білдіретін құқықтық категория. Еңбек тәртібі жұмыс беруші мен жұмыскерлердің ішкі еңбек тәртібіне мойынсыну, оның белгілеп берген талаптарын орындау жөніндегі өзара міндеттемелерінен көрініс табады. Еңбек тәртібі сендіру жөнө мәжбүрлеу сияқты әдістердің көмегімен қамтамасыз етіледі. Сендіру әдісін қолдану жұмыскерлердің өкімшілік талаптарын, кәсіпорынның (ұйымның) ішкі еңбек тәртібі ережелерін саналы және ерікті түрде орындауға деген ішкі қажеттіліктерін тәрбиелеу мақсатында олардың санасы мен мінез-құлқына әсер етуді көздейді. Сендіру әдісін іске асырудың нысаны кетермелеу шаралары болып табылады. Мәжбүрлеу әдісі сендіру әдісі қажетті нәтижелерге қол жеткізбеген уақытта қолданылады. Ол еңбек тәртібін бұзға ны үшін қолданылатын тәртіптік жазалау шаралары болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негіздемесі ретінде бірқатар жалпы ғылыми және арнайы зерттеу әдістері қолданылды. Ғылыми ізденістердің негізінде нарықтық қатынастарда еңбек саласындағы қоғамдық қатынастардың қатысушыларына еңбек шарты негізінде еңбек жағдайларын реттеуде теңдей мүмкіндіктер ұсынылды, бұл зерттеудің қазіргі жағдайын ашуға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Еңбек шартын тоқтату жұмыскер мен жұмыс берушінің еңбек шартымен уағдаласқан өзара құқықтары мен міндеттері тоқтатылатынын және олар бір-біріне қатысты жұмыскер және жұмыс беруші ретіндегі құқықтық мәртебесін жоғалтатынын білдіреді. Еңбек шартын тоқтату мәселелері ҚР Еңбек кодексінде көрсетілген. Еңбек шартын тоқтату әртүрлі негіздерге сүйенетінін атап өтейік, олардың ішінде жұмыскердің өзінің бастамасын және тараптардың келісімін, жұмыскердің бастамасын, сондай-ақ, тараптардың ерігіне байланысты болмайтын жағдайларды айтуға болады. Еңбек шартын тоқтату жұмыскер танысып өтетін және қол қоятын жұмыс берушінің жазбаша бұйрығымен рәсімделетінін есте сақтау керек. Жұмыскерді хабардар ету туралы заң талаптары әділдікпен орындалмайтын жағдайлар да мүмкін екені рас.

Әркімнің еңбекті еркін таңдауға немесе еңбекке қандай да бір кемсітушіліксіз және мәжбүрлеусіз еркін келісуге құқығы, өзінің еңбекке қабілеттілігіне билік етуге, кәсіп және қызмет түрін таңдауға құқығы бар. Ешкімді де еңбек құқықтарын іске асыру жынысына,

жасына, дене кемістіктеріне, нәсіліне, ұлтына, тіліне, мүліктік, әлеуметтік және лауазымдық жағдайына байланысты ешқандай кемсітуге болмайды. [1]

Еңбек саласында кемсітушілікке ұшырадым деп есептейтін адамдар Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен сотқа немесе өзге де орындарға жүгінуге құқылы.

Еңбек шартын тоқтату негіздеріне:

Еңбек шартын бұзудың себебі сынақ мерзімі кезеңіндегі жұмыстың теріс нәтижелері болуы мүмкін. Сынақ мерзімі кезеңіндегі жұмыскер жұмысының теріс нәтижесінде жұмыс беруші еңбек шартын бұзу үшін негіз болған себептерді көрсете отырып, оны жазбаша нысанда хабардар етіп еңбек шартын онымен бұзуға құқылы.

Жұмыскер бір жұмыс күні немесе жұмыс ауысымы ішінде дәлелді себепсіз үш және одан да көп сағат бойы жұмыста болмаған да еңбек шартын бұзу үшін себеп болып табылады. Бұл жағдайда, жұмыс беруші себебін нақтылауға тиіс, ал жұмыскер өзінің болмағаны себебі туралы жазбаша түсініктеме беруге міндетті. Жұмыскердің жұмыста болмаған фактісі арнайы актімен тіркеуі тиіс.

Сондай-ақ еңбек шарты, жұмыскер жұмыста алкогольдік не есірткілік масаңдық жағдайында болған не жұмыс күні ішінде соларға ұқсас заттарды пайдаланған жағдайда бұзылуы мүмкін. Еңбек шартын осы негіз бойынша бұзу медициналық қорытындымен расталуы тиіс.

Егер тәртіптік жазасы бар жұмыскер еңбек міндеттерін дәлелді себепсіз қайталап орындамаған факті де еңбек шартын бұзу себебі бола алады.

Сондай-ақ, егер соттың ереуілді заңсыз деп тану туралы шешімі жұмыскердің назарына жеткізілгеннен кейін ол ереуілге қатысуды жалғастырған болса.

Сот ереуілді заңсыз деп танығанда, жұмыс беруші ереуілді ұйымдастыруға немесе өткізуге қатысқан жұмыскерлерді тәртіптік жауапкершілікке тартуы мүмкін.

Еңбек тәртібін бұзғаны үшін жауапкершілік лауазым иелері еңбек тәртібін бұзғаны үшін бағыныштылық тәртібімен жауап береді. Лауазым иелерінің кейбір топтары олардың атқарып отырған қызметінің айрықша сипатына байланысты бағыныштылық тәртіппен еңбек тәртібін бұзғаны үшін ғана емес, оның қадір-қасиетімен сыйыспайтын теріс қылықтары үшін де заңда көзделген тәртіппен жауапкершілікке тартылады. [2]

Тәртіптік теріс қылықтардың өзіне тән негізгі белгілеріне мыналарды жатқызуға болады:

- нақты кәсіпорынның, ұйымның ішкі еңбек тәртібін қоғамдық қауіпті емес сипатта бұзу;
- осы кәсіпорынмен, ұйыммен еңбектік құқықтық қатынастарда тұратын жұмыскерлер жасайтын тәртіп бұзушылықтар;
- жұмыскерлердің өздерінің еңбек міндеттерін құқыққа қарсы және кінәні орындамауларынан көрінетін тәртіп бұзушылықтар;
- кінәлілікпен құқыққа қарсы іс-әрекеттің немесе әрекетсіздіктің арасындағы себепті байланыстар.

Жұмыс беруші еңбек тәртібін бұзғаны үшін, яғни жұмыскердің өзіне тапсырылған еңбек міндеттерін орындамағаны немесе ойдағыдай орындамағаны үшін тәртіптік жазалардың түрлері қолданылады.

Жұмыстан шығару еңбек тәртібін қасақана бұзатын және тәртіптік шаралар ықпалына көнбейтін қызметкерлерге қолданылатын ең ақырғы шара болып табылады. Жұмыстан шығару туралы еңбек кітапшасына жазылады. Жазалаудың өзге шаралары еңбек кітапшасына жазылмайды. Жұмыс берушіге тәртіптік жазалау қолдануға құқық берілген. Жұмыс беруші тәртіптік жазалауды қолданған кезде жасалған теріс қылықтың ауырлық дәрежесін, оның қандай жағдайда жасалғанын, жұмыскердің бұдан бұрынғы мінез-құлқын, еңбекке көзқарасын, сондай-ақ тәртіптік жазаның жасалған теріс қылыққа сәйкестігін ескеруі керек. Жұмыс беруші тәртіптік жазаны теріс қылық ашылғаннан кейін қолдануы тиіс. Жаза қолданбас бұрын тәртіп бұзушыдан жазбаша түсініктеме талап етілуі керек. Жаза теріс қылық ашылған күннен бастап бір айдан қалдырылмай қолданылуы қажет және оны алты айдан кейін қолдануға болмайды. Әрбір еңбек

тәртібін бұзғаны үшін бір ғана тәртіптік жаза қолданылатындығы белгіленген. Жаза бұйрықпен жария етіледі және жұмыскердің қолын қойдыру арқылы оған ескертіледі. [3]

Жұмыскерге осы көрсетілген талаптардың тым болмағанда біреуін бұзу арқылы берілген тәртіптік жазалар жарамсыз деп танылады. Жұмыскерге одан жазбаша түрде түсініктеме алмай, мерзімін бұзу арқылы ашылған күннен бастап бір ай ішінде және тәртіп бұзушылық жасалған күннен бастап алты ай ішінде немесе жұмыскерге оның қолын қойдырмай жарияланған тәртіптік жазалаулардың заңдық күші жоқ. Жұмыскер өзінің еңбек міндеттерін дәлелсіз себептермен екінші рет бұзған жағдайда, егер ол бұрын да тәртіптік жаза алған болса, онымен жеке еңбек шартын бұзу туралы мәселені шешерде есепке алынбайды. Мұндай тәртіптік жазалауларды алып тастау жөнінде жеке еңбек дауларын қарау үшін белгіленген жалпы тәртіп бойынша шағымдануға болады (еңбек дауларын қарайтын келісім комиссиясына, сотқа). Бағыныштылық тәртібімен берілген жазалауларды алу үшін мемлекеттік қызмет жоғары тұрған органға не сотқа шағымдана алады.

Тәртіптік жазалаулардың олар қолданылған күннен бастап алты ай ішінде күші бар. Егер жұмыскерлерге осы мерзім ішінде жаңадан тәртіптік жаза қолданылмаса, онда оның тәртіптік жазасы жоқ деп есептеледі. 6 ай мерзім өткеннен кейін бұл туралы бұйрықтың шығарылғаны не шығарылмағанына қарамастан тәртіптік жаза өзінен-өзі күшін жояды. Жұмыскерлер жұмыста болған кезінде кәсіпорынға немесе мекемеге зиян келтіретін болса, материалдық жауапкершілікке тартылады. Бұл жағдайда жұмыскер жалақысынан төлеу арқылы келтірілген зиянның орнын толықтай өтейді. Сондықтан да жұмыскерді жұмысқа алғанда кәсіпорынның не мекеменің мүліктеріне ұқыпты болу талап етіледі. Кәсіпорынның немесе мекеменің мүлкін ұрлағаны үшін жұмыскер қылмыстық жауапқа тартылады. Сонымен, жұмыскер өзіне жүктелген еңбек міндеттерін ойдағыдай орындайды. Жұмыс беруші материалдық және моральдық көтермелеу шараларын, егер қажет болған жағдайда тәртіптік ықпал ету шараларын пайдалана алады. [4]

Жұмыс берушіге өндірістік жарақаттың алдын алатын техника қауіпсіздігінің осы заманғы құралдарын өндіріске енгізу, жұмыскерлердің кәсіби және өзге де науқастарға шалдығуына жол бермейтін санитарлық-гигиеналық шараларды қамтамасыз ету міндеттері жүктеледі. Жұмыс беруші, сонымен бірге жұмыскерлердің қауіпсіздік техникасы, өндірістік санитария, еңбек гигиенасы, өртке қарсы сақтану жөніндегі барлық талаптарды сақтауын бақылап отырады. Егер комиссия еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаны тергеп-тексеру кезінде өрескел абайсыздық зиянның туындауына немесе оның ұлғаюына себеп болғандығын анықтаса, комиссия тараптардың сабақтас жауаптылығын қолданады және жұмыскер мен жұмыс беруші кінәсінің дәрежесін пайызбен айқындайды деп көзделген.

Мысалы, еңбек қызметімен байланысты жазатайым оқиғаны арнайы тергеп-тексеру актісінде, «Жазатайым оқиғаның өндіріспен байланысы туралы және еңбек заңнамасының бұзылуына жол берген адамдар туралы комиссияның қорытындысы» бөлімі былайша толтырылады:

1) егер жұмыскер тарапынан өрескел абайсыздық болмаса, онда: 100% - жұмыс берушінің «кінәсі», ал жұмыскер - 0% деп толтырылады.

2) егер жұмыскер тарапынан өрескел абайсыздық көрсетілсе, онда шамамен: 50% – жұмыс берушінің «кінәсі», ал жұмыскер – 50%; 30% – жұмыс берушінің «кінәсі», ал жұмыскер - 70%; 70 % – жұмыс берушінің «кінәсі», ал жұмыскер – 30% деп толтырылады және т.б.

Кейінгі бес жылда өндірісте 1412 жұмыскер қаза тапқан және оқиғалардың шамамен 50%-ында комиссия жазатайым оқиғаға жауапкершілікті қаза тапқан жұмыскерге жүктеді.

Аталған норманы қолдану, біріншіден, жұмыскерлердің – еңбек міндеттерін орындау кезінде денсаулығынан айырылған мүгедектердің зиянды өтеу сомасын ала алмауына әкеледі (мысалы, егер жұмыскердің жалақысы 100 мың теңге болса, онда жұмыскердің кінәсі 50% деген оған зиянды өтеу 50 мың теңге мөлшерінде төленетінін білдіреді). Соның салдарынан мүгедек жұмыскерлер отбасын ғана емес, енді өздерін де күте алмайды.

Егер жұмыскердің еңбек міндеттерін орындаумен байланысты өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген кезде зиянды өтеуге құқық еңбек құқтарының негізін қалаушылардың бірі екенін ескерсек, онда өндірістегі жазатайым оқиғаға байланысты зақымды өтеу оқиғаның болуына кім кінәлі екеніне қарамастан жүзеге асырылуға тиіс.

Екіншіден, жұмыс берушілерге қатысты Комиссия біле тұра кінәлілігі туралы шешім шығарады, бұл ішкі істер органдары мен соттардың шешім қабылдауына тікелей әсер етеді. Комиссия жұмыс берушінің кінәлі екені туралы шешім қабылдау отырып, құқық қорғау органдарының, ішкі істер органдары мен соттардың функцияларын алмастырады. Әйтсе де, практикада жұмыс беруші жұмыскермен болған жазатайым оқиғаға ылғи кінәлі бола бермейді. Мысалы, жұмыскер іссапарға жіберілді. Ұшақпен іссапарға бара жатқанда жұмыскер әуе апатына ұшырады. Мұндай жағдайда жұмыс берушінің кінәсі жоқ. Дегенмен, адамның кінәсін не кінәсіздігін қажетті тергеу әрекеттерін жүргізу жолымен қылмыстық іс қозғау бойынша тергеуге дейінгі тексеру шеңберінде дәлелдеу керек екеніне қарамастан, комиссия еңбек заңнамасының талаптарын негізге ала отырып: «жұмыс берушінің кінәсі – 100%, жұмыскердің кінәсі – 0%» деп көрсетуге мәжбүрлі.

Сонымен қатар, талдау халықаралық практикада жазатайым оқиғаның өндіріспен ғана айқындалатынын және «тараптардың аралас жауапкершілігі» деген ұғым қолданылмайтынын көрсетеді.

Осылайша, жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шартын тоқтату үшін негіздер әртүрлі және алуан түрлі жағдайларға қатысты болады. Бұл жағдайлар тізімі ішінде жұмыскерге – мемлекеттік қызметкерге мемлекеттік құпиялардың қолжетімді болуын тоқтатумен байланысты және жүктілік демалыстан шыққан жұмыскердің бұрынғы лауазымда қалпына келтіру қажеттілігімен байланысты жағдайлар бар, жұмыскердің сыбайлас жемқорлық қылығымен шартталған негіздер бар. Айрықша негіздер тобы жұмыскердің тәртіптік құқық бұзушылық жасағанын білдіретін жұмыскердің әртүрлі еңбек (қызметтік) тәртібін бұзуын құрады. Сөйтіп, мысалы, жұмыскерді жұмыстан шығару үшін негіз оның жұмыстан қалуы, яғни жұмыскердің бір жұмыс күні (жұмыс ауысымы) ішінде дәлелді себепсіз қатарынан үш және одан да көп сағат бойы жұмыста болмауы болып табылады. [5]

Жұмыскердің әрекеті жұмыстан қалуы ретінде бағалануы үшін келесі шарттардың бір уақытта болуы қажет:

- қатарынан үш және одан да көп сағат бойы, алайда бір жұмыс ауысымы ішінде жұмыста болмауы. Яғни бір күнде жұмыста екі сағат және басқа күні бір сағат болмауды қоса санауға, кейін мұны жұмыстан қалу деп айтуға болмайды.

- жұмыста болмау дәлелді себептерге байланысты болмауы тиіс. Сот тәжірибесі осы дәлелді себептерге еңбекке уақытша жарамсыздық қағазымен расталған жұмыскердің сырқаттануын немесе оның жақынының, отбасы мүшесінің ауырып қалуын жатқызады. Қоғамдық көлік қызметінің бұзылуы, қатынас жолдардың жабылуы, жұмыскерді куәгер, жәбірленуші ретінде сотқа немесе өзге құқық қорғау органына шақырту, ауыр науқас адамды медициналық ұйымға алып баруға байланысты жұмыс орнына бару мүмкін болмауы. Яғни дәлелді себептер бойынша жұмыста болмау, тіпті ол үш сағаттан аса жалғасса да жұмыстан қалу болып табылмайды.

- ниет және абайсыздық түрінде жұмыскердің кінәсі болуы. Бұл жұмыскердің жұмыстан қалғысы келгенін немесе жұмыс орнына уақытында келуге үлгерем деп жеңіл ойлағанын білдіреді.

Осыған байланысты еңбек қызметіне қатысты жазатайым оқиғаларды тергеп-тексеру материалдарын рәсімдеу тәртібін регламенттейтін нормаларды қолдану тәжірибесі Азаматтық кодекске сәйкес келтіру және азаматтардың еңбек құқықтарының негізін қалаушылардың бірі болып табылатын еңбек міндеттерін орындаумен байланысты өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу құқығынан жұмыскерді айыру мүмкіндігін алып тастау мақсатында өзгерістер енгізу қажеттілігін көрсетті. [6]

Қорытынды

Сонымен қорыта келгенде, еңбек шартының тоқтатылуы заң тұрғысынан маңызды іс-әрекеттерді жасау үрдісін, нақты бір тәртібін білдіреді. Егер еңбек шарты жұмыскердің кінәлі әрекеттеріне байланысты жұмыс берушінің бастамасы бойынша тоқтатылатын болса, жұмыс беруші құқық бұзушылық жағдайларына қызметтік зерттеу жүргізуі, жұмыскерден түсініктемені талап етуі және жұмыстан шығару туралы шешім қабылдай отырып, тиісті бұйрықты шығаруы тиіс. Кез келген жағдайда да жұмыскерді жұмыстан шығарған кезде жұмыс берушінің уәкілетті өкілі қол қоятын бұл туралы бұйрық шығарылады. Еңбек қатынастары тоқтатылады және жұмыскерге еңбек кітапшасы беріледі, жұмыстан шығарудың алдындағы кезең үшін жалақы төленеді.

Жұмыскер мен жұмыс берушінің кейбір құқықтары мен міндеттері тіпті еңбек шарты күшін тоқтатқаннан кейін де сақталатынын атап өткен жөн. Мысалы, жұмыскер жұмыс берушіге келтірілген мүліктік зиянды өтеуге міндетті, және еңбек шартын тоқтату жұмыс берушіні осы зиянның орнын толтыруды талап ету құқығынан айырмайды. Салық, коммерциялық, банк құпиясын қамтитын мәліметтер қолжетімді болған жұмыскер бұл деректерді кредит, өзге коммерциялық ұйымнан немесе салық органынан жұмыстан шыққаннан кейін де жариядамауға міндетті болады. Осы келісімнің дұрыс рәсімделуі маңызды. Сондай-ақ, еңбек шартын бұзатыны туралы жұмыс беруші жұмыскерге бір ай бұрын жазбаша ескертуге міндетті, ал кәсіподақ мүшесі болып табылатын қызметкерлермен еңбек шартын бұзу ұжымдық шартта көзделген тәртіппен, осы ұйымның кәсіподағы органының дәлелді пікірін ескере отырып жүргізіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қараша № 414-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> 20.01.2019. (Жүгінген күн: 28.11.2023)
2. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі «Жұмыскерлерді еңбек заңнамасының негіздеріне оқыту жөнінде ақпарат» <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/2366?directionId=1377&lang=kk> (Жүгінген күн: 28.11.2023)
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> 06.06.2019. (Жүгінген күн: 28.11.2023)
4. Хамзина Ж.А., Бурибаев Е.А. Достоинство человеческой личности как высшая ценность, на которой основано право на социальное обеспечение //ISSN 1810-8636 Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Құқықтану» сериясы №1(63), - 2021 23-25 б. (Жүгінген күн: 28.11.2023)
5. Хамзина Ж.А., Хамзин А.Ш. Сот арқылы әлеуметтік еңбек дауларын қарау туралы // ISSN 1810-8636 Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Құқықтану» сериясы 2021. - №2(64). 30-38 б. (Жүгінген күн: 28.11.2023)

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW**

ҒТАХР 10.51.01

ӘОЖ 346.1

10.51889/2959-6181.2023.74.4.004

Б.Қ. Әлімқұлова¹

¹«Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы» АҚ

**АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ ЦИФРЛАНДЫРУ:
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа

Қазіргі дәуірде экономикалық саладағы процестердің дамуын жаһандық реттеуші ақпараттық технологиялар қабаты, атап айтқанда ауыл шаруашылығы саласының ақпараттық дамуы болып табылады. Мақалада аграрлық секторды ақпараттық дамытудың құқықтық негіздері қаралады, инновациялық технологияларды енгізбей мұндай дамудың мүмкін еместігі дәлелденеді. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп секторындағы қазіргі процестерді ақпараттандыруды дамыту ең қарапайым факторға - ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің интернетке қол жеткізуін қамтамасыз етуге байланысты. Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру проблемасын қарау қазіргі заманғы стратегиялық мемлекеттік құжаттар мен нормативтік құқықтық актілерге негізделген.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, агроөнеркәсіптік кешен, ақпараттандыру, цифрландыру, құқықтық реттеу, цифрлық технологиялар.

Алимқұлова Б.Қ.¹

¹АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы»

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА:
ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ**

Аннотация

В действующую эпоху глобальным регулятором развития процессов в экономической сфере является пласт информационных технологий, а в частности информационное развитие отрасли сельского хозяйства. В статье рассматриваются правовые основы информационного развития аграрного сектора, аргументируется невозможность такого развития без внедрения инновационных технологий. Развитие информатизации существующих процессов в агропромышленном секторе Республики Казахстан зависит от самого элементарного фактора – обеспечения доступа к интернету сельхозтоваропроизводителей. Рассмотрение проблемы цифровизации агропромышленного комплекса основано на современных стратегических государственных документах и нормативных правовых актах.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, информатизация, цифровизация, правовое регулирование, цифровые технологии.

Alimkulova B.¹

¹«National Center of science and technology evaluation» JSC

DIGITALIZATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

Abstract

In the current era, the global regulator of the development of processes in the economic sphere is the layer of information technologies, and in particular the information development of the agricultural sector. The article considers the legal basis for the information development of the agricultural sector, argues the impossibility of such development without the introduction of innovative technologies. The development of informatization of existing processes in the agro-industrial sector of the Republic of Kazakhstan depends on the most elementary factor - ensuring access to the Internet for agricultural producers. Consideration of the problem of digitalization of the agro-industrial complex is based on modern strategic state documents and regulatory legal acts.

Keywords: agriculture, agro-industrial complex, informatization, digitalization, legal regulation, digital technologies.

Kipicne

Қазіргі заманғы кезеңде жаһанданушы әлемде құқықтық процестерге әсер етудің триггері ретінде қоғамдық қатынастарды цифрландыру басым үрдіске айналууда. Шын мәнінде, цифрландыру жаңа құқықтық шындықтың қалыптасуына әсер етеді және оның дамуының салдары құқықтың өзгеруі, оның реттеуші рөлі, шекаралары мен әрекет ету шектері болып табылады. Бұл құқықтың реттеуші ықпалының бағыттарын кеңейте түсетін формальды аспектілерінің өзгерістері туралы болып отыр. Қоғамдық қатынастардың басты реттеушісі болып қала отырып, құқық ықпал етудің жаңа нысандарын құрайды [1, 9-10 б.]. Әдебиетте цифрлық технологиялардың әсерінен заң шығару процесінің өзгеруі негізделеді. [2, 5-16 б.]. Бұл жағдай Ресей қоғамының құқықтық саласындағы цифрландырудың әртүрлі аспектілерін талдау қажеттілігін негіздейді. Мәселе мынада, цифрландыру процестерімен байланысты оң қоғамдық өзгерістер объективті түрде әртүрлі тәуекелдердің көптігімен қатар жүреді, бұл жаңа цифрлық шындық жағдайында қоғамдағы әртүрлі қатынастарды реттеу мақсатында реттеуші құқықтық тетікті тиімді дамыту стратегиясын әзірлеу қажеттігін көздейді.

Бүгінде цифрлық шындық агроөнеркәсіптік кешен үшін қазіргі заманғы цифрлық технологиялардың өте ұтымды екенін дәлелдейді, өйткені олар еңбек өнімділігін арттыру, инвестициялардың тиімділігін арттыру, ысырапты азайту, осы саладағы жаңа мамандықтар тізбесін дамыту процестеріне оң ықпал етеді. Азық-түліктің саны мен сапасына және жалпы әлемдік ауқымда ауыл шаруашылығы өндірісінің өніміне деген өсіп келе жатқан қажеттілікті ескере отырып, ауыл шаруашылығы процестерін цифрландыру ғылыми ортада және ең алдымен АӨК-дегі қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдіру тұрғысынан жандандырылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізін диалектикалық, логикалық-құқықтық, әлеуметтік-құқықтық, жүйелік-құрылымдық, формальды-заңдық әдістер, құқықтық модельдеу әдісі құрады.

Нәтижелер мен талқылаулар

АӨК жүйесіндегі өнімділікті арттыру мәселесі әртүрлі ғылыми және практикалық алаңдарда талқылануда. Ақпараттық қоғамның қазіргі даму кезеңі ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады [3]. Халықаралық шолуларда өнімділікті арттыру мақсатында ауыл шаруашылығы егін жинаудан егін егуге және өсімдіктерді өсіруге, тыңайтқыштар мен механикаландыру құралдарын пайдалануға, өндірісті автоматтандыруға және цифрлық технологияларды енгізуге дейінгі жолдан өткен жағдайды талдайды:

«өнімділіктің, өнім сапасының дәстүрлі жақсаруы, өндіріс шығындары мен энергия сыйымдылығын азайту үшін жаңа перспективалар ашылуда: егіс алқаптары мен мал шаруашылығының жай-күйі туралы деректерді нақты уақыт режимінде егістік пен жануардың нақты учаскесіне дейін нақтылау мүмкіндігімен цифрлық жинау, «ақылды» ауыл шаруашылығы техникасын енгізу, жасанды интеллект технологияларын енгізу және т.б. Яғни, «цифрлық» әрбір фермерге бір гектардан көбірек егін мен жоғары мал өнімділігін қалай алуға және оған адам және материалдық ресурстарды аз жұмсауға болады деген негізгі сұрақтарға жауап береді. Сондай-ақ шектеуші факторлар бар: дайын емес инфрақұрылым, агрономдарға арналған білім беру бағдарламаларының артта қалуы және қаржыландыру проблемалары. Дегенмен, цифрлық трансформациядан аулақ болу бәсекеге қабілеттілікті жоғалту қаупін тудырады. Ал осыған байланысты өзара байланыстылығы агроөнеркәсіп кешеніне цифрлық технологияларды енгізуді айқындайтын ынталандыру және реттеу шараларының кешенін мемлекет тарапынан жүзеге асырудың маңызы зор.

Мұндай шараларға мыналар жатады:

1. Цифрлық инфрақұрылымды дамыту (мысалы, Интернетке қол жеткізу).
2. Білім беру жүйесін жаңғырту және біліктілікті арттырудың жаңа бағдарламаларын әзірлеу.
3. Инновацияларды қаржыландырудың жеңілдетілген жүйесі.
4. Мемлекеттік реттеу.
5. Ауыл шаруашылығына мемлекеттік қолдау көрсету үдерістерін цифрландыру» [4].

Әрине, алға қойылған мақсаттарға жету үшін ең алдымен сектордағы тұтынушылардың жоғары сапалы интернетке қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет. Бұл факторсыз проблемалардың ешқайсысын шешу және жоспарланған шараларды жүзеге асыру мүмкін емес. Жоғарғы есеп сотының мәліметі бойынша, 63 елдің арасында Қазақстан интернет жылдамдығы (34,08 Мб/с) және сымсыз кең жолақты интернеттің ену деңгейі бойынша аутсайдерлердің қатарында, бұл ретте Қазақстан Республикасы 100-ге шаққанда 56-шы орында – 87,7. адамдар [5].

«Ақпараттандыру туралы» 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Қазақстан Республикасының Заңында ақпараттандыру саласындағы қоғамдық қатынастарды мемлекеттік реттеудің мақсаттары айқындалды: ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және дамытуды қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының әлеуметтік және экономикалық дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін ақпараттық қамтамасыз ету үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында тауарлар, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтер өндірісінде ел ішіндегі құндылықты дамыту үшін жағдайлар жасау (3-бап). Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын дамытуды мемлекеттік қолдауды Қазақстан Республикасында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын дамытуды ынталандыру мақсатында уәкілетті мемлекеттік органдар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы ұлттық даму институты және басқа да ұлттық даму институттары жүзеге асырады [6].

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы "Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы, кейіннен күші жойылған Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 17 мамырдағы № 311 қаулысымен Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту сияқты нысаналы индикаторлары, сондай-ақ Қазақстан экономикасының ұзақ мерзімді перспективада болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшуі үшін жағдайлар жасау болды [7].

Мемлекеттің стратегиялық құжаттарында «Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан басқа да посткеңестік мемлекеттер сияқты экономиканы жаңғыртуға және ұлттық экономиканың барлық салаларын реформалауға кірісті. Бұл кезең агроөнеркәсіп кешеніндегі меншіктің жаңа нысандары мен кәсіпкерлік құрылымдардың дамуымен сипатталатын ауыл шаруашылығы дамуының жаңа кезеңінің басталуы болды» [6].

2021 жылы бекітілген «Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасы мақсатты түрде жүзеге асыру жоспарланған шаралардың ракурсын нақтылады. Ұлттық жобада стратегиялық мақсаттар айқындалған: 2025 жылға қарай IMD цифрлық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде 33 (68,9) орын, 2025 жылға қарай Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында 70 орын 2025 жылға қарай «Ақпарат және байланыс» саласындағы «Инновациялық әлеует», «Еңбек өнімділігінің өсуі» 2019 жылғы деңгейден 34,4%-ға дейін, «Ақпарат және байланыс» саласындағы «Негізгі капиталға инвестициялар» 2025 жылға қарай 2019 жылғы деңгейге қарағанда нақты өсімнің 137,9%-ға дейін [8]. Ұлттық жобаның ерекшелігі бұрынғы мемлекеттік бағдарламаларды нақтылау болып табылады.

«Цифрландыру, ғылым және инновациялар арқылы технологиялық серпіліс» ұлттық жобасын 2021-2025 жылдар аралығында жүзеге асыру барысында қаржыландыру көлемі 2255,9 млрд теңгені құрайды. Қаржыландыру көздері: республикалық бюджет – 1447,4 млрд теңге (64,2%), бюджеттен тыс қорлар – 800,3 млрд теңге (35,5%), жергілікті бюджет – 8,2 млрд теңге (0,3%). Ұлттық жобаның мақсаты – цифрлық дәуірде инфрақұрылымды тиімді және қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ететін сенімді деректерге негізделген цифрлық трансформация арқылы тиімді мемлекеттік басқару [5].

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобада цифрлық шешімдерді іске асыру үшін бірқатар іс-шаралар көрсетілген. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Агроөнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік инспекция комитетінің «Республикалық фитосанитариялық диагностика және болжамдар әдістемелік орталығы» республикалық мемлекеттік мекемесін материалдық және техникалық құралдармен, зертханалық жабдықпен, интернетке үздіксіз жылдам қолжетімділікпен және т.б. қамтамасыз ету сияқты; сандық шешімдер үшін финтех (fintech) және агротех құралдарын пайдалануды пысықтау, электронды түрде топырақ карталарын жасау, электронды түрде геоботаникалық карталар жасау, сандық ортофотопландарды дайындау, «Мұрағат» МЖК ААЖ кіші жүйесін пайдалана отырып, жер-кадастрлық істерді сканерлеу, есептік кварталдардың электрондық карталарын жасау, қалалар мен елді мекендердің жерлерінде қалыптастырылған [8].

Қорытынды

АӨК цифрландыру аграрлық және нарықтық ақпаратқа, сондай-ақ қарыз және сауда қаржыландыруға қол жеткізе отырып, фермердің міндеттерін шешу бойынша жаппай құралға айналуы тиіс. Мемлекеттік қызметтер мен процестерді автоматтандыру үйден шықпай және тегін негізде электрондық форматта субсидиялар мен қызметтерді алу процесінің ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік беруі маңызды.

Қазіргі кезеңде ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер үшін ақпараттық қызметтер көрсете отырып, бірыңғай ұлттық тұғырнама базасында бірыңғай тауар өткізу желісін құра отырып, ауыл шаруашылығы өнімін қадағалау жүйесін енгізу тиімділігінің маңызы зор.

Мемлекеттік қолдау шараларын алу кезінде ашықтықты қамтамасыз ету мақсатында қағидаларға, үлгілік шарттарға, ішкі нормативтік құжаттарға мемлекеттік қолдау алушының банктік құпияны ашуға келісімінің болуын көздейтін тиісті нормаларды енгізу арқылы сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының «Бәйтерек» ҰБХ» АҚ еншілес ұйымдары мен «Азық-түлік келісімшарт корпорациясы» ҰК» АҚ-ның банктік құпияны құрайтын мәліметтеріне қол жеткізуі қажет. Бұл ретте бұл шарт мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың барлық деңгейлерінде қамтамасыз етілуге тиіс.

Аграрлық секторға цифрлық технологияларды енгізудің жоғары серпіні, сондай-ақ жаңа цифрлық сегменттерді қалыптастыру жағдайында аграрлық секторда технологиялық басқарушылық және іскерлік тәсілдерді қарқынды трансформациялау жүргізілуде. Бұл тұрғыда цифрлық экожүйедегі макро- және микроэкономикалық жүйелердің тұрақты дамуымен ғана емес, сонымен қатар өсіп келе жатқан кибершабуылдар, маңызды инфрақұрылым саласындағы

қауіпсіздік қатерлері және т.б. жағдайында олардың осалдығымен байланысты тәуекелдер болып табылады. Осыған байланысты экономиканы цифрландыруға байланысты тәуекелдерді бөліп көрсету, оларды кәсіпорын деңгейінде де, жалпы ел деңгейінде де ықтимал зиянның ықтималдық дәрежесі мен әлеуеті бойынша жіктеу, сондай-ақ цифрлық тәуекелдерді басқарудың неғұрлым тиімді тетіктерінің қолданылуын көздеу маңызды болып табылады. Цифрландыру заңды шешімдер мен қызметтерге үлкен сұранысты білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Цифровизация правотворчества: поиск новых решений: монография / Д.А. Пащенко, М.В. Залоило, О.А. Иванюк, А.А. Головина; под общ. ред. Д.А. Пащенко. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ИНФРАМ, 2019. 234 с.*
2. *Хабриева Т.Я. Право перед вызовами цифровой реальности // Журнал российского права. 2018. № 9. С. 5–16.*
3. *Иванова Ж.Б., Касымбек А.О. Информационно-коммуникационные технологии, применяемые в юридическом образовании // Вестник КазНПУ имени Абая, серия Юриспруденция. – 2020. - №4(62). –С.117-126.*
4. *Международный опыт развития цифровизации в АПК: государственная поддержка, регулирование, практика. [Электрон. ресурс] - URL: https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/d62/Mezhdunarodnyy-opyt-razvitiya-tsifrovizatsii-v-APK-gosudarstvennaya-podderzhka_-regulirovanie.pdf
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
5. *Какие цели нацпроекта по цифровизации, науке и инновациям были выполнены в 2022 году. [Электрон. ресурс] - URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/117488/kakiye-tseli-natsproyekta-po-tsifrovizatsii-nauke-i-innovatsiyam-byli-vypolnenu-v-2022-godu.html> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
6. *2022 жылы цифрландыру, ғылым және инновациялар бойынша ұлттық жобаның қандай мақсаттарына қол жеткізілді. [Электрон. ресурс] - URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/117488/kakiye-tseli-natsproyekta-po-tsifrovizatsii-nauke-i-innovatsiyam-byli-vypolnenu-v-2022-godu.html> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
7. *«Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Заңы [Электрон. ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
8. *Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021 – 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы No 960 Қаулысы. [Электрондық. ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*

МРНТИ: 10.27.55
УДК: 347.2/3

10.51889/2959-6181.2023.74.4.005

Бурханова Л.М.¹

¹Ташкентский Государственный юридический Университет

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ В УСЛОВИЯХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА СУБЪЕКТОВ И ОБЪЕКТОВ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ ПРИ ЕЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ

Аннотация

В контексте работы над проектом новой редакции Гражданского кодекса Республики Узбекистан определены понятие и содержание права собственности. Определены и рассмотрены особенности правового статуса субъектов права собственности. Проанализировано правовое положение объектов права собственности при ее осуществлении. Сформулированы выводы относительно правового регулирования отношений, возникающих с приобретением права собственности, как основы имущественного оборота.

Ключевые слова: Гражданский кодекс Республики Узбекистан, право собственности, правовой статус субъектов права собственности, объекты права собственности.

Л.М. Бурханова¹

¹Ташкент Мемлекеттік заң Университеті

ЗАЊНАМАНИ ЖЕТЊДЊРУ ЖАЃДАЙЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ: МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ СУБЪЕКТИЛЕРІ МЕН ОБЪЕКТИЛЕРІНІҢ ОНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Ўзбекстан Республикасы Азаматтық кодексiнiң жаңа редакциясының жобасымен жұмыс iстеу контекстiнде меншiк құқығы ұғымы мен мазмұны айқындалды. Меншiк құқығы субъектiлерiнiң құқықтық мәртебесiнiң ерекшелiктерi айқындалып, қаралды. Меншiк құқығы объектiлерiнiң оны жүзеге асыру кезiндегi құқықтық жағдайы талданды. Мүлiктiк айналым негiзi ретiнде меншiк құқығын иеленуден туындайтын қатынастарды құқықтық реттеуге қатысты тұжырымдар қалыптастырылды.

Түйiн сөздер: Ўзбекстан Республикасының Азаматтық кодексi, меншiк құқығы, меншiк құқығы субъектiлерiнiң құқықтық мәртебесi, меншiк құқығы объектiлерi.

Burkhanova L.M.¹

¹Tashkent State Law University

LEGAL REGULATION OF PROPERTY RIGHTS IN CIVIL LAW IN THE CONTEXT OF IMPROVING LEGISLATION: FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF SUBJECTS AND OBJECTS OF PROPERTY RIGHTS IN ITS IMPLEMENTATION

Abstract

In the context of work on the draft of a new edition of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, the concept and content of property rights are defined. The features of the legal status of subjects of

property rights are identified and discussed. The legal status of objects of property rights during its implementation is analyzed. Conclusions are formulated regarding the legal regulation of relations arising with the acquisition of property rights as the basis of property turnover.

Key words: Civil Code of the Republic of Uzbekistan, property rights, legal status of subjects of property rights, objects of property rights.

Введение

Развитие свободного гражданского общества и построение демократического государства, в котором защита чести и достоинства человека являются первостепенной задачей реализуется путем совершенствования существующей системы правового регулирования всех сфер жизни общества. Для достижения такой цели в Стратегии развития нового Узбекистан на 2022 – 2026 годы превращение принципов справедливости и верховенства закона в основополагающее и необходимое условие развития страны предусматривается одним из приоритетных направлений. Данное приоритетное направление устанавливает в качестве основной цели в первую очередь усиление гарантий неприкосновенности частной собственности и ее защиты. Также оно предусматривает обеспечение имущественных прав, в том числе прав на земельный участок [1].

Как отметил Президент Республики Узбекистан Мирзиёев Ш.М., неприкосновенность частной собственности находится под охраной государства, но при этом должностные лица этого не осознают и на практике часто встречаются случаи противоправного изъятия частной собственности. Должностные лица под любыми необоснованными предлогами изымают собственность частных лиц, включая ранее приватизированные. Кроме того, снос имущества также осуществляется без обоснованной необходимости. На практике по сей день допускаются самовольные действия при выделении земельных участков. Такая ситуация в первую очередь требует совершенствования норм, предусматривающих основания возникновения и порядок прекращения права собственности и повышения ответственности должностных лиц за допущение подобных правонарушений.

Вышеупомянутые Президентом пробелы требуют от государственных органов всех уровней согласованного сотрудничества по разработке комплексных и оперативных решений, под единым скоординированным началом создания конкретных и точных правовых норм осуществления частной собственности.

Проблемы приобретения, реализации и прекращения права собственности всегда были наиболее важными и дискуссионными вопросами развития государства. За годы существования нашего государства в рамках гражданского законодательства были приняты множество нормативно-правовых актов, регулирующих право собственности. Основным закон Республики Узбекистан – Конституция является гарантом неприкосновенности собственности. Обеспечивая данную неприкосновенность Гражданский кодекс регулирует отношения прав собственности.

Анализ гражданско-правовой системы показывает, что в рамках норм права собственности сохранились устаревшие правовые институты, которые не существуют в правовых системах развитых стран с рыночной экономикой. Наличие большого количества подзаконных актов и отсылочных норм касаясь оснований возникновения и прекращения права собственности способствуют снижению статуса Гражданского кодекса в урегулировании данных отношений и стать актом прямого действия. Также в гражданском законодательстве существует необоснованное количество ограничений, касающихся договорных отношений и частной собственности в целом. Некоторые нормы Гражданского кодекса противоречат нормам, принятым за последние годы нормативно-правовым актам.

Необходимость усовершенствования оснований возникновения права собственности и приведение их в соответствие с международными стандартами и лучшими зарубежными опытами, усиления механизмов защиты частной собственности, в том числе путем пересмотра порядка определения форм собственности, внедрения эффективных способов защиты права частной собственности, а также совершенствования порядка предоставления справедливой компенсации, при прекращении права собственности делает рассматриваемую тему актуальной.

Методология исследования

В исследовании применялись общенаучные методы (исторический, системно-структурный, анализ, дедукция, индукция), а также методы, характерные для юридических наук (формально-юридический, метод правового моделирования, изучение и обобщение судебной практики) и другие.

Литературный обзор

Правовой основой исследования являются нормы Конституции – глава IX «Экономические и социальные права», глава XII «Экономические основы общества» [2] и Гражданского законодательства Республики Узбекистан – раздел II «Право собственности и другие вещные права» Гражданского кодекса Республики Узбекистан [3], Закон Республики Узбекистан «О собственности в Республике Узбекистан» [4] и «О защите частной собственности и гарантиях прав собственников» [5]. Вопросы возникновения и прекращения права собственности также предусмотрены такими нормативно-правовыми актами как Земельный Кодекс, Жилищный Кодекс, Семейный Кодекс, Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения», Закон «О разгосударствлении и приватизации», Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению равенства и прозрачности в земельных отношениях, надежной защите прав на землю и превращению их в рыночный актив» и другие.

Вопросам изучения отдельных аспектов возникновения и прекращения права собственности уделено достаточное внимание как зарубежными, так и национальными учеными. В их числе можно подчеркнуть исследования таких зарубежных ученых, как Е.А. Суханов [6], В.В. Тихомиров [7], М.К. Сулейманов [8], и других.

Проблемы, возникающие в связи с применением норм гражданского права в сфере возникновения и прекращения права собственности раскрыты в работах таких отечественных ученых как Рахманкулова Х.Р. [9], Окюлова О. [10], Караходжаевой Д.М. [11], Бурхановой Л.М. [12] и других.

Обсуждение и анализ

Право собственности составляет основу гражданского права, являясь одним из основных и неотчуждаемых прав человека. Для того чтобы рассмотреть правовое регулирование права собственности и его особенности, необходимо дать определение понятию «право собственности» и разъяснить его содержание. На законодательном уровне понятие право собственности закреплено в статье 164 Гражданского кодекса Республики Узбекистан согласно которой, право собственности представляет право лица владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом по своему усмотрению и в своих интересах, а также требовать устранения всяких нарушений его права собственности, от кого бы они ни исходили [3]. Данная норма предоставляет владельцу имущества – собственнику право исключительного и абсолютного господства над своей собственностью.

Действующее гражданское законодательство не определяет конкретно, что подразумевается под понятием «собственность». Однако следует отметить, что нормы касающиеся права собственности в проекте новой редакции Гражданского Кодекса Республики Узбекистан усовершенствованы и устраняют некоторые существующие пробелы. Так, в проекте предложено определить «собственность» как материальная вещь и (или) имущественное право, которыми могут владеть, пользоваться и распоряжаться физические и юридические лица. Из определения следует, что собственность – это то, что принадлежит лицу лично или совместно с другими лицами, которым он, либо они свободно распоряжаются. Однако, субъектами собственности указываются только «физические и юридические лица», что на наш взгляд не совсем верно. Поскольку, субъектами права собственности выступает и государство.

В теории гражданского права понятие «собственности» рассматривается как экономическая и как правовая категория. Собственность как экономическая категория, представляет собой обусловленную форму присвоения материальных благ, в которой выражаются отношения

между людьми в процессе потребления, общественного производства, обмена и распределения этих благ. Как юридическая категория же собственность отражает весь спектр имущественных прав личности в обществе. Следовательно, собственность не только некое благо, но и комплекс прав по использованию этого блага.

Право собственности в теории рассматривается в объективном и в субъективном смыслах. В объективном смысле – это система норм, регулирующих общественные отношения по владению, пользованию и распоряжению собственником своим имуществом. Это свидетельствует о том, что институт права собственности являясь центральным и основным институтом гражданского права, сочетает в себе все нормы права.

В субъективном же смысле право собственности, как и всякое субъективное право – это возможность определенного поведения, дозволенного законом управомоченному лицу. Следовательно, оно представляет собой субъективное гражданское право на определенное имущество, принадлежащее определенному лицу, либо лицам. Необходимо отметить, что право собственности в субъективном смысле дает право, только обладателю – собственнику, определять характер и направления использования, принадлежащего ему имущества, осуществляя над ним полное господство.

Большинство стран с континентальной системой права, к которой относится также и правовая система Республики Узбекистан, определяют содержание право собственности тремя исключительными правомочиями: право владения (*jus possidendi*), право пользования (*jus utendi*) и право распоряжения (*jus disponendi*). Однако, надо отметить, что действующее гражданское законодательство не раскрывает содержание данных правомочий собственника. В действующем Гражданском кодексе правомочия собственника рассматриваются как часть права собственности, и никаких отдельных правовых положений, регулирующих их, не установлено. Сущность этих определений цивилистами раскрыта в теории гражданского права.

Право владения представляет собой юридическую возможность лица господствовать над вещью, фактически и хозяйственно обладать им, а также удерживать ее в собственном владении. По поводу право владения разные ученые высказывают различные мнения. Так, академик Сулейменов М.К. считает, что право владения представляет собой юридически обеспеченную возможность осуществлять фактическое обладание имуществом[8]. То есть собственник должен иметь вещь (собственность) в своем хозяйстве. Например, машина собственника должна стоять у него в гараже.

Однако, следует отметить, что гражданское законодательство дает право осуществления «владения» вещью как собственнику, так и другим лицам, путем заключения с собственником договора либо на ином правовом основании, предоставляющим такое право. К примеру, владение имуществом арендатора на основании договора аренды (ст. 535-564 ГК), залогодателя по договору залога (ст. 271 ГК) и другие. В этих случаях владение выступает составной частью других субъективных гражданских прав, а не права собственности.

В связи с тем, что право владения является одной из важных категорий право собственности, в странах с развитой рыночной экономикой оно регулируется более широким образом. Проект новой редакции ГК предлагает норму определяющую понятие право владения как возможность распоряжения вещью. На наш взгляд такое определение не совсем верное, так как право распоряжаться принадлежит только собственнику и лицу, уполномоченному собственником на это (например, доверенному управляющему, представителю).

Право пользования представляет собой возможность «эксплуатации» имущества и получения в процессе такого использования (эксплуатации) доходов. Правомочие пользования является производным от владения. Соответственно только то лицо, которое владеет имуществом имеет право пользоваться им.

Автор поддерживает мнение о том, что собственник вправе предоставлять принадлежащее ему имущество для пользования другим лицам без передачи во владение. Следовательно, мнение о том, что только то лицо, которое владеет имуществом имеет право пользоваться им является необоснованным.

Право распоряжения представляет собой возможность собственника по своему усмотрению и по своей воле определять судьбу вещи, совершать фактические и юридические акты в отношении этой вещи. Это право принадлежит исключительно владельцу имущества. Следовательно, только собственник, распоряжаясь принадлежащим ему имуществом может прекратить право собственности, продав, подарив, обменяв либо же уничтожив. Также необходимо отметить, что правомочия по владению и пользованию могут быть временно приостановлены самим собственником, путем сдачи этого имущества внаем или на хранение.

Предоставив абсолютное право распоряжения имуществом действующее гражданское законодательство может также устанавливать определенные ограничения и запреты по осуществлению этого права. Например, в случае ареста имущества, при банкротстве собственник временно не может осуществлять правомочие распоряжения.

Гражданское законодательство стран с англо-американской правовой системой же в силу своего прецедентного характера, не дает легального определения права собственности и определяет больше трех правомочий собственника. По мнению зарубежных ученых полномочия собственника, должны быть более расширены. Так, в Англии права собственности состоит из следующих правомочий: право владения, право контроля, право исключения, право на получение дохода и право распоряжения.

Однако, по нашему мнению, усложнение системы правомочий собственника, может привести к тому, что законодатель не сможет своевременно регулировать возникшие на основе права собственности отношения. В отличие от норм англо-саксонской, континентальная правовая система, к которой относится и Республика Узбекистан более лаконична в определении абсолютности и бессрочности права собственности. Так, установление принципа бессрочности права собственности, является новшеством в гражданском законодательстве. Данный принцип предусматривает бессрочное право собственника пользоваться и распоряжаться своим имуществом по-своему усмотрению в любое время.

Таким образом, проведя анализ норм гражданского законодательства и учитывая теоретические основы определения понятия права собственности, можем утверждать, что право собственности предоставляет лицу возможность владеть, пользоваться и распоряжаться своим имуществом по своему усмотрению и в своих интересах. Нормы действующего гражданского законодательства значительно развивают и конкретизируют положения прежних законов, касающихся вопросов права собственности. Однако, в законодательстве отсутствует определение понятию «собственность», что на наш взгляд является пробелом. В проекте новой редакции ГК предложено определение данному понятию, которое в нашем представлении не совсем верно. Мы предлагаем определить понятие собственности, следующим образом, собственность – это материальное и (или) имущественное право, которыми могут владеть, пользоваться и распоряжаться субъекты права собственности.

В соответствии с Конституцией Республики Узбекистан основу экономики Узбекистана, составляет собственность в ее различных формах и государство гарантирует правовую защиту всех форм собственности. Цивилисты понятие формы собственности определяют, как «законодательное закрепление за определенным субъектом на праве собственности имущества, имущественных прав, а также объектов интеллектуальной собственности» [2].

Согласно статьи 167 ГК в Республике Узбекистан существует две формы собственности – частная и публичная. Республиканская собственность и собственность административно-территориальных образований составляет публичную собственность (глава 17 ГК). Частную собственность в свою очередь составляет имущество граждан, коммерческих и некоммерческих негосударственных юридических лиц (глава 16 ГК). Проект новой редакции ГК предлагает исключить такое разграничение, поскольку, в основном законе страны – Конституции понятие собственности единое и независимо от своего субъекта имеет одинаковый правовой статус и механизмы защиты. Практическое разделение собственности на формы не дает никаких результатов, а наоборот вызывает сомнение у иностранных инвесторов.

В соответствии со статьей 168 ГК законодатель в общем порядке, субъектами права собственности определяет граждан, юридических лиц и государство. Граждане как субъекты права частной собственности, выступают в различных правовых аспектах. Гражданское законодательство под словом «граждане» подразумевает не только граждан Республики Узбекистан, но и других лиц, проживающих в нашей Республике, которые являются гражданами других государств и лиц, без гражданства. Это на законодательном уровне закреплено в статье 16 ГК, которая гласит, что в гражданском законодательстве под «гражданами» (физическими лицами) следует понимать граждан Республики Узбекистан, граждан других государств, а также лиц без гражданства. Соответственно, нормы ГК закрепляют за каждым физическим лицом, вне зависимости от гражданства право иметь имущество на праве собственности.

Существенное значение в осуществлении права собственности физических лиц имеют правоспособность, дееспособность, семейное положение и другие аспекты. К примеру, согласно семейного законодательства для распоряжения одним из супругов общим совместно нажитым имуществом, необходимо получить нотариально заверенное согласие другого супруга (ч. 2 ст. 24 СК) [13]. В случае же когда лицо признано недееспособным, реализация права собственности в отношении его имущества осуществляется его опекунами (ст. 30 ГК).

Юридические лица также могут быть субъектами права собственности. Особенностью гражданского законодательства о праве собственности юридических лиц, в настоящее время является то, что оно вместе с собственностью физических лиц, составляет единое право частной собственности с унифицированным, одинаковым и равным правовым режимом. Однако вне зависимости от равного правового режима следует отметить, что в осуществлении прав собственности перед юридическими лицами устанавливаются иные требования, чем перед физическими лицами.

Что касается особенностей такого субъекта прав собственности как государство, то оно, обладая властными полномочиями является инициатором в принятии нормативно-правовых актов, регулирующих отношения собственности всех участников гражданского оборота, а также осуществляет право собственности в отношении государственного имущества.

Одним из особенностей действующего гражданского законодательства является то, что физические лица, юридические лица и государство могут создавать общую собственность и совместно осуществлять в отношении общего имущества право собственности. Ранее же по гражданскому законодательству УзССР, не допускалось возникновение общей собственности между государством и гражданами (ст. 136 ГК УзССР).

Действующий ГК дает право своим субъектам иметь в собственности любое имущество – вещь, за исключением тех объектов, которые оговорены в нормативно-правовых актах. Согласно статьи 169 ГК, объектами права собственности могут являться земля, недра, воды, воздушное пространство, и другие природные ресурсы, предприятия, вещи, в том числе и здания, квартиры, сооружения, оборудование, и другое имущество, а также объекты интеллектуальной собственности.

Так, в частной собственности граждан и юридических лиц, могут находиться любые движимые и недвижимые вещи, за исключением тех, которые изъяты из оборота. Говоря об объектах права собственности же юридических лиц следует отметить, что их перечень зависит от различия в организационно-правовых формах.

Некоторые ученые считают необоснованной позицию законодателя, которая включает воздушное пространство в круг объектов права собственности, так как данный объект является «частью государственной территории Республики Узбекистан». Так, в отношении воздушного пространства целесообразно говорить не о праве собственности, а об исключительном праве государства.

Однако, по нашему мнению, позиция законодателя обоснованная, поскольку согласно статьи 214 ГК и приложения №1 к Постановлению Олий Мажлиса Республики Узбекистан «О некоторых вопросах разгосударствления и приватизации отдельных предприятий и имущества» воздушное пространство входит в перечень видов республиканского имущества, которые не

подлежат разгосударствлению, приватизации и выкупу. Это свидетельствует об исключительном праве государства на воздушное пространство, недра, внутренние воды и другое внесенное в перечень имущества.

Одно мы можем утверждать с уверенностью, что проводимые в стране реформы способствуют расширению круга объектов права собственности. Ярким примером сказанного является Указ Президента «О дополнительных мерах по упрощению процедур реализации субъектам предпринимательства объектов государственной собственности и прав на земельные участки» [14], который предусматривает реализацию в собственность инвесторам – предпринимателям, неиспользуемых объектов государственной собственности.

Таким образом, подытоживая данный параграф и проведя анализ правовых норм, автор считает, что в случае исключения нормы о формах собственности из Гражданского кодекса, необходимо внести нормы, определяющие право собственности субъектов и уточняющие особенности полномочий собственников: «Право собственности граждан и частных юридических лиц» и «Об осуществлении права собственности в отношении государственного имущества». В частности, автор предлагает в статье «Об осуществлении права собственности в отношении государственного имущества» предусмотреть норму о том, что все субъекты, участвующие в осуществлении полномочий собственника в отношении государственного имущества, обязаны обеспечивать целенаправленное и эффективное использование, распоряжение и рациональное и справедливое управление этим имуществом.

Заключение

Учитывая, что в законодательстве отсутствует определение понятию «собственность», на основе изученных правовых актов и мнений ученых предлагаем определить понятие собственности, следующим образом, собственность – это материальная вещь (имущество) и (или) имущественное право, которыми могут владеть, пользоваться и распоряжаться субъекты права собственности.

Право собственности представляет собой возможность лица владеть, пользоваться и распоряжаться своим имуществом по своему усмотрению и в своих интересах, в рамках законодательства. Несмотря на то, что «правомочия» собственника дают юридическую возможность осуществлять свою власть над имуществом, в Гражданском Кодексе отсутствует их законное толкование и приходится руководствоваться наукой гражданского права. Это свидетельствует о необходимости определения данных понятий в рамках общих положений Гражданского Кодекса, раздела «Право собственности и другие вещные права».

Изучив особенности правового регулирования института права собственности в заключении нами были сделаны следующие выводы:

Во-первых, право собственности, как наиболее полное имущественное право, которое предусмотрено гражданским законодательством действует в течение всего периода существования имущества, то есть объекта права собственности. Исключительный характер право собственности выражается в исключении возможности другими лицами осуществлять правомочия собственника по отношении его имущества. Другие же вещные права существуют лишь при наличии право собственности, поскольку имеют зависимый от него характер.

Во-вторых, проблемы правового регулирования отношений, возникающих с приобретением права собственности, как основы имущественного оборота, всегда актуальна. Действующий Гражданский Кодекс предусматривает основания возникновения право собственности статьей 182 и не исключает возможность наличия других оснований, не противоречащих законодательству. Данные основания в науке гражданского права разделены на первоначальные и производные. Несмотря на то, что такое разделение не закреплено нормами гражданского законодательства, оно имеет важное практическое значение. Поскольку объем прав и обязанностей приобретателя права собственности определяется с их помощью. При производных способах приобретения права собственности новый собственник получает те же права и обязанности, которые были и у его предшественника, а при первоначальных на

собственника какие-либо ограничения права собственности не распространяются, у него право собственности возникает впервые и в полном объеме. Для первоначальных оснований характерно отсутствие таких общепринятых гражданско-правовых категорий как преемственность и волеизъявление.

В-третьих, прекращение права собственности законодателем определяется в сочетании с возникновением. Существуют добровольные и принудительные способы прекращения. Собственник вправе добровольно прекратить свое право собственности путем свободного и осознанного волеизъявления о таком прекращении. Соответственно, при добровольном прекращении права собственности собственник по своей воле и без чьего-либо принуждения осуществляет юридические и фактические действия, служащие основанием прекращения права собственности. Принудительное же прекращение осуществляется на основании судебных решений и актов законодательства. Важно отметить, что случаи принудительного лишения собственника его имущества точно перечислены в Гражданском кодексе и их перечень сформулирован исчерпывающим образом. Расширение данного перечня считаем недопустимым, так как наличие исчерпывающего количества оснований прекращения права собственности способствует привлечению иностранных инвесторов и усилению гарантий прав частной собственности.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы» от 28.01.2022 г. № УП-60. [Эл. ресурс].: в ред. – Национальная база данных законодательства. 18.03.2022 г., № 06/22/89/0227. Национальная база данных законодательства.

2. Конституция Республики Узбекистан от 08.12.1992г. [Электронный ресурс]: – Национальная база данных законодательства в ред. от 09.02.2021 г., № 03/21/671/0093.

3. Гражданский кодекс Республики Узбекистан от 21 декабря 1995 г. № 163-1 [Электронный ресурс]: – Национальная база данных законодательства в ред. от 21.04.2022 г., № 03/22/765/0332.

4. Закон Республики Узбекистан «О собственности в Республике Узбекистан». Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан 31 октября 1990 г., № 152-ХII.

5. Закон Республики Узбекистан «О защите частной собственности и гарантиях прав собственников». Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан 24.09.2012 г. № ЗРУ-336.

6. Суханов Е.А. Гражданское право: Учебник: В 4 т. / Отв. ред. - М., 2019. - С.281

7. Тихомиров В.В. Понятие и виды права собственности //Молодой ученый, 2020. – С.59.

8. Сулейменов М.К. Право собственности по новому гражданскому законодательству //Т.1. - М.: Статут 2016.- С.20.

9. Рахманкулов Х. Р. Эволюция права собственности. - Т.: Адолат. 1995.

10. Окюлов О. Конституционные нормы о формах собственности как составная часть доктринальных основ в новом Гражданском кодексе Республики Узбекистан // Review of law sciences. 2020.

11. Караходжаева Д.М. Право собственности. – Т.: ТГЮИ, 2010.

12. Бурханова Л. М. Особенности регулирования реформы частной собственности на землю в Республике Узбекистан. Журнал «Science and education» ISSN 2181 – 0842 Volume 2, Issul 5 May 2021.; [Features of determining the legal nature and issues of improving the power supply contract as the basis of the production and maintenance infrastructure of the economy of the Republic of Uzbekistan](#). L Burkhanova, L Achilova, U Shorahmetova - AIP Conference Proceedings, 2023.: Бурханова Л.М. НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАНЯТОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ //Материалы VII Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы социально-трудовых отношений», посвященной 60-летию основания

Института социально-экономических исследований ДФИЦ РАН. – 2019. – С. 118-120; [Legal Regulation of the Paid Service Contract in the Civil Law of the Republic of Uzbekistan, and Some of the Improvement Issues](#). LM Burkhanova - Perm U. Herald Jurid. Sci., 2013.

13. Семейный Кодекс Республики Узбекистан от 01.09.1998 года [Электронный ресурс]: – в ред. от 14.03.2022 г., Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан.

14. Указ Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по упрощению процедур реализации субъектам предпринимательства объектов государственной собственности и прав на земельные участки» от 12.10.2018г., №УП-5552 [Электронный ресурс]: – в ред. Национальная база данных законодательства. 21.01.2022 г., № 06/22/54/0053.

МРНТИ:10.23.01

10.51889/2959-6181.2023.74.4.006

УДК: 347.7

Сатбаева А.М.¹

¹ Университет международного бизнеса имени Кенжегали Сагадиева

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье проводится исследование современного законодательства Республики Казахстан, регулирующего электронную торговлю. Изучаются проблемы и возможности электронной торговли в рамках отечественного правового режима. Автор стремится исследовать эффективность существующих законов и правил в решении правовых вопросов электронной коммерции в нынешней правовой реальности и пытается внести предложения по улучшению нормативной базы, обеспечивающей функционирование простой и удобной для потребителей среды электронной коммерции.

Ключевые слова: Электронная торговля, электронная коммерция, Интернет, маркетплейсы, транзакция, Интернет-право, электронная сделка, информатизация.

А.М. Сатбаева¹

¹ Кенжегали Сагадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті,

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аңдатпа

Мақалада электрондық сауданы реттейтін Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы заңнамасын зерттеу жүргізіледі. Отандық құқықтық режим шеңберінде электрондық сауданың проблемалары мен мүмкіндіктері зерделенуде. Автор қазіргі құқықтық шындықта электрондық коммерцияның құқықтық мәселелерін шешуде қолданыстағы заңдар мен ережелердің тиімділігін зерттеуге ұмтылады және тұтынушылар үшін қарапайым және ыңғайлы электрондық коммерция ортасының жұмыс істеуін қамтамасыз ететін нормативтік базаны жақсарту бойынша ұсыныстар енгізуге тырысады.

Түйін сөздер: Электрондық сауда, электрондық коммерция, Интернет, маркетплейстер, транзакция, Интернет-құқық, электрондық мәміле, ақпараттандыру.

A.M. Satbaeva¹

¹ Kenzhekali Sagadiyev University of International Business

LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article conducts a study of the modern legislation of the Republic of Kazakhstan regulating electronic trade. The problems and possibilities of e-commerce within the framework of the domestic legal regime are being studied. The author seeks to investigate the effectiveness of existing laws and regulations in solving legal issues of e-commerce in the current legal reality and tries to make proposals for improving the regulatory framework that ensures the functioning of a simple and consumer-friendly e-commerce environment.

Keywords: E-commerce, e-commerce, Internet, marketplaces, transaction, Internet law, e-deal, informatization.

Введение

Электронная торговля принесла изменение парадигмы в торговле во всем мире. Отечественный сектор электронной коммерции не стал исключением и показывает впечатляющие темпы роста в последние годы. Мы живем в мире «четвертой промышленной революции», когда интернет и глобальная цифровизация захватывают повседневную жизнь людей, когда цифровая торговля онлайн постепенно вытесняет розничную в традиционных магазинах, когда стираются границы между государствами из-за глобального доступа к любым товарам и услугам, и мир становится одной большой «деревней». Пандемия COVID-19 дала резкий толчок к росту онлайн-продаж и мобильного приложения e-commerce. Традиционный маркетинг и интернет-магазины теснят электронные торговые площадки, которые нам известны как маркетплейсы. Маркетплейсы – самая популярная бизнес-модель в e-commerce. Не являясь собственником товара, он предоставляет владельцам товаров – производителям, дистрибьютерам, продавцам – технологию и инфраструктуру для онлайн-торговли.

Однако, невзирая на внешнюю стремительность и плавность вхождения на рынок, этот вид торговли сталкивается с некоторыми серьезными проблемами. Этимологическое значение электронной коммерции - это бизнес-операция покупки и продажи продуктов и услуг клиентами исключительно через электронный носитель без использования каких-либо бумажных документов. Организация экономического сотрудничества и развития (Organisation for Economic Co-operation and Development) (ОЭСР) определяет электронную торговлю как новый способ ведения бизнеса, квалифицируя ее как бизнес, осуществляемый через сети, которые используют непатентованные протоколы, которые устанавливаются в рамках открытого процесса установления стандартов, такого как Интернет [1].

Быстрая популярность и принятие электронной коммерции во всем мире обусловлены более широким выбором, массовым характером обращений клиентов и удобством коммерческих транзакций благодаря скорости и доступности Интернета. Продавец может продавать свои продукты или услуги непосредственно клиенту, который может осуществить оплату, воспользовавшись электронной системой перевода средств через банковскую карту или Net Banking и т.д. Благодаря этим удобствам и простоте ведения бизнеса рынок электронной коммерции поддерживается во всех торговых и коммерческих транзакциях, растет в спросе, а также очень быстро расширяется, заменяя транзакции, не связанные с электронной коммерцией.

Материалы и методы

Методология и методы исследования настоящей работы представляют методы диалектической и формальной логики, методы анализа, синтеза, а также специальные методы правового исследования: правовой, сравнительный, методы анализа и толкования правовых норм.

Результаты и обсуждение

С расширением использования информационно-коммуникационных технологий появилась новая отрасль юриспруденции, известная как Кибер-право или Право киберпространства. Также используется термин Информационное право или Интернет-право для регулирования правоотношений и установления порядка в киберпространстве. В 1996 году впервые был принят Типовой закон об электронной торговле (MLEC) Комиссией Организации Объединенных Наций по праву международной торговли (ЮНСИТРАЛ), который впоследствии был принят Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций. Основная цель MLEC состояла в том, чтобы имел место единый закон, касающийся электронной торговли на международном уровне, и электронные сделки имели равный статус с бумажными сделками, устанавливающими права и обязанности для сторон электронной сделки аналогичные тем, которые устанавливаются для классических сделок. Казахстан присоединился к данному Типовому закону, принял Закон Об информатизации 2015 года, регулирующий общественные отношения в сфере информатизации, возникающие на территории Республики Казахстан между государственными органами, физическими и юридическими лицами при создании, развитии и эксплуатации объектов информатизации, а также при государственной поддержке развития отрасли информационно-коммуникационных технологий [2].

Революция электронной коммерции только началась в Казахстане, однако уже совершенно очевидно, что электронная коммерция охватит гораздо более широкий спектр товаров и услуг на отечественном рынке всего через несколько лет. Электронная торговля порождает тысячи предпринимателей каждый год, и этот стремительный рост может только усилиться. По предварительным данным международной компании по исследованию рынков Euromonitor International, объемы электронной торговли в Казахстане по итогам прошлого года выросли на 20,2%, до 1,3 трлн тг (без учета торговли услугами через интернет). Аналитики Euromonitor International назвали крупнейшей торговой площадкой по объемам продаж в сегменте Retail E-Commerce в РК в 2022 году маркетплейс Kaspi.kz. В публичном отчете компании за январь–сентябрь 2022 года говорится, что чистая прибыль этой онлайн-платформы за период выросла на 36% и составила 422 млрд тг. Количество активных потребителей Kaspi.kz в сравнении с 2021 годом увеличилось в 8 раз [3]. В нашей стране электронная коммерция имеет огромный потенциал, однако правовые и технические проблемы ограничивают ее рост. Наблюдая растущую популярность и потенциальные возможности электронной торговли, было бы непросительным не развивать нормативно-правовое сопровождение перспективного современного делового сегмента рынка. Правовое регулирование электронной коммерции и цифровых технологий остается важным вопросом для законодателей многих стран, где цифровизация достигла определенного уровня развития. В Казахстане попытки решения этого вопроса предпринимались в процессе разработки Государственной программы "Цифровой Казахстан" [4], Концепции правовой политики на 2021-2030 годы [5], Государственной программы развития торговли на 2020-2025 годы [6].

Основная проблема, с которой обычно сталкиваются развивающиеся экономики, такие как Казахстан, заключается в том, что надлежащее и точное применение такого «высокотехнологичного» законодательства, каким является Типовой закон об электронной торговле в совершенно разных условиях экономической, а также технологической действительности, становится весьма затруднительным. Сложность регулирования цифровой среды заключается, главным образом, в ее нестатичности, постоянном развитии и изменении. Даже если законодательство страны отвечает предъявляемым требованиям, становится трудно обеспечить его соблюдение и реализацию в неподготовленных к быстрым изменениям условиях. Даже поверхностный критический анализ существующих законов и правил показывает, что различные правовые вопросы, такие как юрисдикция, налогообложение, договорная практика, права интеллектуальной собственности и доменные имена в электронной коммерции, вопросы юридической ответственности остаются нетронутыми. Такое качество

цифровой среды как трансграничный характер, создает дополнительные сложности в деле приспособления локального законодательства к глобальным процессам, которые сейчас охватывают юрисдикции всех стран. Исследуемая среда должна не отставать и в техническом плане. В этой связи необходимы действенные механизмы реализации установленных правил для того, чтобы сделать транзакции электронной коммерции более разработанными и создать более удобную для потребителей среду электронной коммерции на отечественном рынке.

Первым документом об электронной коммерции, как уже говорилось, был Типовой закон ЮНСИТРАЛ об Электронной торговле 1996 года. Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций приняла резолюцию от 30 января 1997 года, одобряющую Типовой закон об электронной торговле с целью инициирования пересмотра государствами-членами локального законодательства и приведения его в соответствие с Типовым законом. Прежде всего, акцент ставился на поиске альтернативных решений и способов передачи и хранения «бумажной» информации.

Основная цель Закона об электронной торговле состояла в том, чтобы обеспечить юридическое признание транзакций, осуществляемых посредством электронного обмена данными и с помощью других электронных средств коммуникации, обычно именуемые электронной торговлей (e-commerce). Законодательство стран-членов должно было урегулировать электронную торговлю, подвести стандарт правового регулирования к международному. В качестве рекомендаций также было указано на необходимость совершенствования юридического сопровождения электронной торговли, способов хранения данных, использования цифровых подписей, способов определения и подтверждения времени и места транзакций. Закон также обязывает разработать нормативную базу и режимы ответственности за различные преступления в киберсреде. Важно отметить, что в соответствии с Законом необходимо создание в государстве координационного центра, в компетенцию которого входят вопросы лицензирования, контроля, работы с электронными цифровыми документами, международного сотрудничества и т.п.

Особое внимание уделяется и потенциальным угрозам, возникающим в связи с расширением цифровых технологий. Это касается таких преступлений, как взлом (хакерские атаки), ущерб, причиненный компьютерными кодами и вирусами, публикация в электронной форме информации, являющейся непристойной, нарушение конфиденциальности и утечка личных данных, а также мошенническое предоставление и использование цифровых подписей. Кроме того, должны быть предусмотрены все случаи наступления гражданско-правовой ответственности за несоответствие качества приобретенного онлайн товара или услуги, невыполнение обязательств, в том числе посреднического характера, банковских операций.

Иными словами, ввиду интенсивного развития электронной коммерции возрастает необходимость совершенствования и приведения в соответствие с международными стандартами и требованиями гражданского, банковского, налогового, уголовного и административного законодательства.

Отталкиваясь от того, что в Казахстане данный вид торговли появился сравнительно недавно, все нововведения в законодательство и государственное управление в этой среде начались недавно.

Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года № 544 «О регулировании торговой деятельности» был направлен на правовое регулирование электронной торговли, как вид предпринимательской деятельности по реализации товаров, осуществляемой посредством информационных технологий. Этим законом были введены в оборот такие понятия как «электронная торговая площадка», «участники и посредники электронной торговли». Способы осуществления платежей и переводов денег по сделкам электронной коммерции осуществлялись в порядке, установленном Законом «О платежах и переводах денег» по правилам осуществления безналичных платежей.

В ходе адаптации отечественного законодательства к требованиям электронной коммерции неизбежна была и адаптация Гражданского кодекса РК. В п. 2 ст. 115 ГК внесено понятие "цифровой актив", под которым предлагается понимать имущество, созданное в электронно-цифровой форме с применением средств криптографии и компьютерных вычислений, не являющееся финансовым инструментом, а также электронно-цифровая форма удостоверения имущественных прав; т.е. цифровым активам придан правовой режим имущества. Внедрение данного понятия позволило придать правовой статус результатам применения цифровых технологий и сделать их объектом гражданско-правовых сделок.

Соответствующие изменения были внесены в Налоговый кодекс Республики Казахстан. Согласно п. 65 ст.1 Налогового кодекса РК «Электронная торговля товарами – предпринимательская деятельность по реализации товаров физическим лицам, осуществляемая посредством информационных технологий через интернет-магазин и (или) интернет-площадку при одновременном соблюдении следующих условий:

- оформление сделок по реализации товаров осуществляется в электронной форме;
- оплата за товары производится безналичным платежом;
- наличие собственной службы доставки товаров покупателю (получателю), либо наличие договоров с лицами, осуществляющими услуги по перевозке грузов, курьерскую и (или) почтовую деятельность.

Налоговый кодекс РК предусматривает налогообложение лиц, осуществляющих электронную торговлю товарами, обязывает представлять сведения по запросу налогового органа относительно всех транзакций в ходе электронной торговли, обязует соблюдать технические требования при осуществлении таких операций и вести связанную с этим отчетность.

Отметим, 1 января 2022 года вступили в силу поправки в Налоговый кодекс, предусматривающие введение так называемого "налога на Google". Согласно поправкам, все иностранные компании, которые реализуют услуги и товары через онлайн-платформы, обязаны платить НДС в бюджет республики. Ставка НДС составляет 12% с суммы реализованных товаров и услуг. Данный налог выплачивают только иностранные интернет-компании.

Данный налог не новый, его применяют многие страны мира, например, Франция с 2017 года, Великобритания с 2020 года, Италия с 2021 года, Турция с 2020 года. В странах СНГ также применяют данный налог, в России с 2017 года, в Беларуси 2018 года, Узбекистане с 2021 года. И это не удивительно, если человек приобретает товар физически за границей, то ему возвращают НДС при отбытии в свою страну. Так почему же человек, купивший товар в иностранном интернет-маркетплейсе, должен платить чужой НДС?

Законом РК от 19 апреля 2023 года № 223-VII внесены изменения и дополнения в Кодекс РК от 26 декабря 2017 года «О таможенном регулировании в Республике Казахстан». Документ дополнен новой главой 45-1 «Особенности таможенного декларирования, выпуска товаров электронной торговли и совершения таможенных операций при реализации эксперимента в области внешней электронной торговли товарами, проводимого в Республике Казахстан», которая вводится в действие с 20 июня 2023 года и действует до 31 декабря 2024 года.

Участниками эксперимента в области внешней электронной торговли товарами, проводимого в Республике Казахстан, будут являться:

- уполномоченный орган (Министерство финансов РК);
- уполномоченный орган в области регулирования торговой деятельности (Министерство торговли и интеграции РК);
- операторы электронной торговли (юридические лица Республики Казахстан, допущенные к участию в реализации эксперимента и совершающие таможенные операции в отношении товаров электронной торговли),
- физические лица, постоянно или временно проживающие (временно пребывающие) на территории Республики Казахстан [7].

В связи с недостаточной урегулированностью проблем защиты прав потребителей были внесены изменения в соответствующее законодательство. Принят Закон о внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам защиты прав потребителей от 25.06.20 г. № 346-VI. Так обозначены новые требования к контролю за качеством товаров. Теперь продавец обязан изъять из обращения товар, не отвечающий требованиям безопасности, а также своевременно информировать соответствующие государственные органы и потребителя о возможной опасности для его жизни, здоровья или имущества, окружающей среды, в том числе принять от потребителя проданный товар с возмещением его стоимости и убытков (ущерба), причиненных потребителю (пп.8) п. 1 ст. 31 Закона "О регулировании торговой деятельности". Порядок изъятия и отзыва определен Приказом Министра по инвестициям и развитию от 4 декабря 2015 года № 1155.

В соответствии с новым пунктом 2 ст. 33-2 при реализации товара (выполнении работы, оказании услуги) посредством электронной коммерции указание на информацию о контактных данных уполномоченного органа и субъектов досудебного урегулирования потребительских споров путем ссылки на официальный интернет-ресурс уполномоченного органа, а также право потребителя обратиться к ним или в суд за защитой своих нарушенных прав и законных интересов подлежит размещению посредством информационно-коммуникационных технологий. На практике это должно быть реализовано следующим образом: компании электронной торговли и коммерции в договорах или соглашениях по взаимоотношениям с потребителями, размещенных на их сайтах, указывают ссылку на официальный сайт уполномоченного органа, где в свою очередь будут указаны контактные данные самого органа и субъектов досудебного урегулирования (как только список будет подготовлен, ссылку нужно обновить).

Однако, на практике все еще актуальными остаются вопросы возврата товаров, приобретенных посредством электронной коммерции, возмещения причиненного вреда здоровью товарами ненадлежащего качества, вопросы, связанные с товарами сомнительного качества или содержащими вредные (опасные) вещества, не отвечающими требованиям безопасности эксплуатации и т.д. К сожалению, большинство претензий остаются без удовлетворения. Плюс предприниматели прибегают к штрафным комиссиям за возврат товаров, которые порой оставляют покупателя и без покупки и без денег.

Концепция государственного регулирования предпринимательской деятельности до 2020 года (она учитывалась при разработке законопроекта по защите прав потребителей) основополагающим принципом рекомендует ставить баланс интересов потребителей, бизнеса и государства. Тем не менее, поправки не включили положения об ответственности обществ защиты прав потребителей перед бизнесом, да и самими потребителями.

Важной задачей остается повышение правовой и цифровой грамотности потребителей. Несмотря на то, что такая задача возлагается на уполномоченный орган и общества защиты прав потребителей, рекомендуется перед тем, как сделать покупку онлайн на незнакомом сайте (в доменной зоне kz) проверить: 1) контактные данные магазина, а по возможности связаться по телефону; 2) условия доставки и возврата товаров; 4) отзывы покупателей об этом интернет-магазине и товаре, который вы собираетесь приобрести. Часто данные рекомендации не соблюдаются, и потребитель попадает в ловушку собственно неосмотрительности и неграмотности.

С 2021 года в Казахстане запущена Единая информационная система защиты прав потребителей E-tutynushy.kz. Данная платформа разработана для оперативного рассмотрения обращений граждан и разъяснения норм законодательства о защите прав потребителей. Система по защите прав потребителей (e-tutynushy.kz) - это онлайн-платформа, на которой можно найти информацию о потребительских правах, найти правозащитников если права потребителя нарушаются, а также оставить претензии напрямую представителям торговой организации. Эта организация в свою очередь будет обязана рассмотреть обращение и оказать содействие. В противном случае обращение поступит в ответственный государственный орган, который

примет необходимые законные меры для защиты потребительских прав. Поскольку большинство маркетплейсов и крупных интернет-магазинов в Казахстане имеют собственные политики по работе с обращениями с клиентами, предоставления информации о товарах, а также их возврату и обмену, потребительские споры оперативно разрешаются между сторонами. Однако остается острой проблема защиты прав потребителей в сделках, совершенных с зарубежными маркетплейсами, которые готовят нашему потребителю новые правила и так же совершенствуют собственную систему защиты прав продавцов и производителей.

Статья 190 КоАП, которая применима и к субъектам электронной торговли, дополнена диспозициями и санкциями в форме предупреждения и штрафов за неисполнение продавцом обязанностей по:

1) размещению указанной в ст. 33-2 Закона о защите прав потребителей информации для потребителей на казахском и русском языках;

2) обеспечению обмена или возврата товара как надлежащего, так и ненадлежащего качества в срок, установленный законодательством РК; (что всегда являлось обязанностью стороны договора в соответствии с ГК РК, а теперь еще и усилено административной ответственностью)

3) представлению письменного ответа на претензию об устранении нарушений прав и законных интересов потребителя в установленный срок. Под письменным ответом понимается также письмо в электронной форме [8].

Внедрение глобальных цифровых процессов, частью которых является Казахстан, происходит, в том числе, в рамках цифровой повестки ЕАЭС. Здесь следует отметить влияние на законодательство об электронной торговле Республики Казахстан Распоряжения Совета Евразийской экономической комиссии от 05 апреля 2021 года № 7 «Об отдельных вопросах проведения в государствах-членах Евразийского экономического союза пилотных проектов (экспериментов) в области внешней электронной торговли товарами». В данном распоряжении на Казахстан возложены определенные обязательства: выделить товары электронной торговли в отдельную категорию с определением особенностей их регулирования, технических характеристики и обеспечения безопасности; ввести институт операторов электронной торговли, обеспечивающих таможенное декларирование данной категории товаров от имени физического лица – покупателя товара; адаптировать процессы таможенного декларирования с использованием декларации на товары для экспресс-грузов и применения уведомительного порядка соблюдения технических регламентов в отношении товаров электронной торговли.

Вопрос о внедрении оператора электронной торговли (ОЭТ) рассмотрен рабочей группой высокого уровня ЕАЭС в рамках проекта Концепции регулирования трансграничной (внешней) электронной торговли. ОЭТ выступает декларантом и плательщиком таможенных пошлин, и налогов в отношении поступающих на территорию ЕАЭС товаров в розничной электронной торговле. Совет Евразийской экономической комиссии одобрил создание оператора электронной торговли в сфере таможенного регулирования. Одобрен проект протокола о внесении изменений в договор о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза от 11 апреля 2017 года. Документ предусматривает создание нового правового института в сфере таможенного регулирования - оператора электронной торговли, который будет в комплексе обеспечивать логистику операций с товарами, приобретаемыми физическими лицами на интернет-площадках, а также осуществлять взаимодействие с интернет-площадками и таможенными органами, сопровождая процессы таможенного декларирования и хранения товаров электронной торговли [9]

Кроме того, в разрезе рассматриваемого вопроса, считаем нужным также остановиться на вопросах защиты персональных данных, которые также переведены в цифровое поле. Оплачивая товары и услуги онлайн, потребитель может столкнуться с непредвиденной проблемой списания лишних средств, не соответствующему адресату, потерять контроль над своей цифровой подписью и т.п. Необходимость защиты персональных данных обсуждалась давно и предпринятые попытки уже показали насколько подход должен быть серьезен. В

Казахстане создан единый Уполномоченный орган в сфере защиты персональных данных – подразделение МЦРИАП (аналог Data Protection Agency). У нас этот орган включен в структуру министерства, соответственно, идет речь о его зависимости от правительства. Налицо конфликт интересов: министерство массово занимается обработкой персональных данных, и само же занимается их защитой [10].

Принятый в 2013 году Закон Республики Казахстан О персональных данных и их защите стал следующим шагом на пути правового обеспечения защиты персональных данных [11]. 25 июня 2020 подписан Закон РК "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам регулирования цифровых технологий" (№ 347-VI). Цель принятия закона – актуализировать действующее казахстанское законодательство к современным технологиям. Государство взяло на себя конкретные полномочия по контролю за общественными отношениями в сфере персональных данных, а также определению целей, принципов и правовых основ деятельности, связанной со сбором, обработкой и защитой персональных данных.

Заключение

Быстрый рост электронной коммерции создал потребность в динамичном и эффективном регулировании и механизмах, которые укрепили бы правовую инфраструктуру, имеющую решающее значение для успеха электронной коммерции в Казахстане, для выработки позиции, максимально выгодной и полезной для казахстанского бизнеса и потребителей. Определенно, слабые законы по кибербезопасности в Республике Казахстан и отсутствие надлежащей нормативно-правовой базы, регулирующей электронную коммерцию, является причиной того, что эта сфера рынка, при всем ее удобстве для потребителей и бизнеса, сталкивается с таким большим количеством проблем. У нас пока нет отдельного нормативного акта, направленного на регулирование электронной торговли. Новое законодательство должно учитывать такие вопросы как государственное регулирование электронной торговли, защита интеллектуальной собственности, грамотное налогообложение, упрощенное таможенное оформление, предотвращение мошенничества, защита потребителей и т.д.

Юридическое сообщество должно иметь необходимый опыт для сотрудничества с предпринимателями, потребителями, судебной системой таким образом, что быстро развивающийся бизнес-модуль имел возможность соблюдать действующее законодательство, обычно применимое к деловым операциям в данной сфере. Одновременно законодательно должны быть обеспечены технические требования, чтобы могли быть беспрепятственно использованы все преимущества современных технологий.

В заключении хотелось бы подчеркнуть, что электронная торговля является исключительной необходимостью.

Список использованной литературы:

1 OECD (1999-01-01), "Economic and Social Impact of Ecommerce: Preliminary Findings and Research Agenda", OECD Digital Economy Papers, No. 40, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/236588526334> (дата обращения: 23.11.2023)

2 Об информатизации. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> (дата обращения: 23.11.2023)

3 Электронная торговля в Казахстане продолжает расти. 2 марта 2023 17:08, Profit.kz//<https://profit.kz/news/64383/Elektronnaya-torgovlya-v-Kazahstane-prodolzhaet-rasti/>(дата обращения: 23.11.2023)

4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. Об утверждении Государственной программы "Цифровой Казахстан". Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 17 мая 2022 года № 311.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (дата обращения: 23.11.2023)

5 Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 23.11.2023)

6 Об утверждении Государственной программы развития регионов на 2020 - 2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 990. Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 сентября 2022 года № 733. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000990> (дата обращения: 23.11.2023)

7 Шахворостова Г. Особенности таможенного декларирования товаров по электронной торговле. ИС «Параграф», 21.04.2023 (элект.ресурс) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33635634&pos=4;-98#pos=4;-98 (дата обращения: 23.11.2023)

8 Об административных правонарушениях. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения: 23.11.2023)

9 Оператор e-торговли в сфере таможенного регулирования появится в ЕАЭС. 24.06.2023 <https://kapital.kz/world/116877/operator-e-torgovli-v-sfere-tamozhennogo-regulirovaniya-poyavit-sya-v-yeaes.html> (дата обращения: 23.11.2023)

10 В. Радионов. По пути Китая? Казахстанцам грозит тотальный контроль за частной жизнью. 27.07.2020 // <https://respublika.kz/media/archives/24629>

11 О персональных данных и их защите. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года N 94-V. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094> (дата обращения: 23.11.2023)

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС
CIVIL PROCEEDING

ҒТАХР 10.47.31

10.51889/2959-6181.2023.74.4.007

ӘОЖ 347.635.3

Г.Б. Меирбекова¹, А.А. Альшуразова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
²Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті

АЛИМЕНТТІ СОТ ТӘРТІБІМЕН ӨНДІРІП АЛУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада алименттік міндеттемелерге байланысты істер сот қызметінде маңызды орын алатынын, өйткені алименттік құқықтық қатынастардан туындайтын даулардың басым көпшілігі келісім болмағандықтан, соттардың соттылығына жататыны айтылады. Аталған санаттағы дауларды шешудің материалдық-құқықтық негізі отбасы заңнамасының нормалары болып табылады.

Авторлар алимент төлеу және өндіріп алу мәселесінің тарихи-құқықтық аспектісін зерттей отырып, алимент төлеуді дамытудың негізгі кезеңдеріне тұжырымдама жасады. Мақалада сондай-ақ, алиментті келісім бойынша төлеуге және сот тәртібімен алимент өндіріп алуға байланысты бірқатар тәжірибелік мәселелер қарастырылып, нормативтік-құқықтық базаға тиісті түзетулер енгізу туралы мәселені қарау қажеттілігі көрсетілген.

Түйін сөздер: алимент, алименттік міндеттемелер, келісім, алимент өндіріп арудың мәжбүрлі тәртібі, алименттің ең аз мөлшері, азаматтық процесс, сот, бұйрық өндірісі, сот бұйрығы.

G.Meirbekova¹, A.A. Alshurazova²

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University

² Mukhtar Auezov South Kazakhstan University

FEATURES OF ALIMONY RECOVERY IN COURT

Abstract

The article says that cases related to alimony obligations occupy an important place in the activities of the court, since the vast majority of disputes arising from alimony legal relations do not have consent, but are subject to the jurisdiction of the courts. The substantive and legal basis for resolving disputes of this category are the norms of family legislation.

Investigating the historical and legal aspect of the problem of payment and recovery of alimony, the authors developed the concept of the main stages of the development of alimony payments. The article also discusses a number of practical issues related to the payment of alimony under the agreement and the recovery of alimony in court, emphasizes the need to consider the issue of making appropriate amendments to the regulatory framework.

Keywords: alimony, alimony obligations, agreement, compulsory procedure for collecting alimony, minimum amount of alimony, civil procedure, court, writ proceedings, court order.

Меирбекова Г.Б.¹, Альиуразова А.А.²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

²Южно-Казахстанский университет им. Мухтара Ауэзова

ОСОБЕННОСТИ ВЗЫСКАНИЯ АЛИМЕНТОВ В СУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ

Аннотация

В статье говорится, что дела, связанные с алиментными обязательствами, занимают важное место в деятельности суда, поскольку подавляющее большинство споров, возникающих из алиментных правоотношений, не имеют согласия, а подлежат подсудности судов. Материально-правовой основой разрешения споров указанной категории являются нормы семейного законодательства.

Исследуя историко-правовой аспект проблемы выплаты и взыскания алиментов, авторы разработали концепцию основных этапов развития выплаты алиментов. В статье также рассмотрен ряд практических вопросов, связанных с выплатой алиментов по соглашению и взысканием алиментов в судебном порядке, подчеркивается необходимость рассмотрения вопроса о внесении соответствующих поправок в нормативно-правовую базу.

Ключевые слова: алимент, алиментные обязательства, соглашение, принудительный порядок взыскания алиментов, минимальный размер алиментов, гражданский процесс, суд, приказное производство, судебный приказ

Кіріспе.

Қазақстандық отбасы құқығының негізгі қағидаттарының бірі кәмелетке толмағандардың және еңбекке жарамсыз отбасы мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін басымдықпен қорғауды қамтамасыз ету болып табылады, демек, жаңа өскелең ұрпақ үшін өмір сүру жағдайларын лайықты қамтамасыз ету мемлекетіміздің басты міндеті. Мемлекеттің Негізгі Заңында көзделген конституциялық кепілдіктер Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы кодексінің нормаларында, атап айтқанда 23-тарауында көрініс тапты [1].

Алименттік құқықтық қатынастардан туындайтын даулар ең өзекті болып табылады және отбасылық істердің басқа санаттарының арасында бірінші орында. Жаңа нормативтік актілердің қабылдануы өз кезегінде алимент өндіріп алу туралы дауларды қарау және шешу тәртібін сипаттайтын жаңа институттардың, сондай-ақ іс жүргізу құқығының пайда болуына әкелді.

Алимент алу, асырауында ұстау, қамтамасыз ету құқығы, әдетте, сот жүзеге асыратын маңызды субъективті құқықтардың бірін білдіреді. Дауды шешу арқылы сот алимент алу құқығын ғана емес, сонымен бірге біздің қоғамдағы отбасылық қатынастарды нығайтады.

Алименттік қатынастарымен байланысты істердің маңызды ерекшелігі-әрбір осындай дауды шеше отырып, сот маңызды тәрбиелік функцияны орындайды.

Отбасылық және азаматтық заңнаманың және Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексінің [2] жүзеге асуына байланысты отбасылық қатынастардан туындайтын істерді қарау және шешу тәртібін реттейтін нормалардың рөлі мен маңызы артып келеді. Алименттік құқықтық қатынастарды реттейтін ережелерді заңнамалық реттеу күшейтіледі, олардың ерекшелігі алименттік құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды қарау мен шешудің іс жүргізу ерекшеліктерін анықтайды.

Негізгі бөлім.

Отбасы заңнамасында алимент төлеудің екі тәртібі қарастырылғаны белгілі: мәжбүрлі-сот шешімі бойынша немесе сот бұйрығы негізінде және ерікті - тараптардың келісімі бойынша.

Алимент төлеу туралы келісім болған кезде оларды сот тәртібімен өндіріп алуға жол берілмейді.

Талапкердің қол жеткізгісі келетін мақсатына байланысты алимент міндеттемелерімен байланысты азаматтық істерді шартты түрде бірнеше санатқа бөлуге болады, олардың

әрқайсысының өзіндік қарау және шешу ерекшеліктері бар, сонымен қатар материалдық-құқықтық және іс жүргізу тәртібі бар.

Істердің ең көп таралған санаты - алимент өндіріп алу.

Кәмелетке толмаған балаларды асырап-бағуға алимент өндіріп алу туралы талап қоюға баланың ата-анасының не асырап алушыларының бірі, кәмелетке толмаған баланың қорғаншысы (қамқоршысы), баланың асырап алушы ата-анасы, бала орналасқан балалар мекемесінің әкімшілігі құқылы. Егер тараптар алимент тәлеу туралы келісімге келе алмаса немесе келгісі келмесе, мүдделі адам өз мүдделерін сот тәртібімен қорғауға құқылы. Алименттік міндеттемені мәжбүрлеп орындату екі тәсілмен: 1) талап қою ісін жүргізу тәртібімен сот шешімі бойынша; 2) сот бұйрығы негізінде мүмкін болады [3, 30-33 бб.].

Көрсетілген талап жауапкердің тұрғылықты жері бойынша да, өндіріп алушының тұрғылықты жері бойынша да сотқа қойылуы мүмкін.

Балаларға алиментті мәжбүрлеп өндіріп алу екі нысанда мүмкін: талап қою тәртібімен және сот бұйрығы негізінде.

Қазіргі уақытта өндіріп алушы бастапқыда бірінші сатыда аудандық соттың судьясына бұйрық өндірісі бойынша жүгінугі керек. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 134-бабына сәйкес, егер кәмелетке толмаған балаларға алимент өндіріп алу туралы талап әке болуды анықтауға, әке болуды (ана болуды) даулауға немесе басқа мүдделі тұлғаларды тарту қажеттілігіне байланысты болмаса, бұйрық өндірісімен қаралып, сот бұйрығы шығарылады.

2023 жылдың тамыз айында Алматы қаласы Медеу ауданының №2 сотында аудандық судьясына алимент өндіріп алу туралы 24 өтініш, бұл ретте сот бұйрығын беру туралы 18 өтініш келіп түсті, бұл алимент өндіріп алу туралы келіп түскен өтініштердің 75% құрайды [4, 15 б.].

Ата-аналардың балаларды асырау міндеті сөзсіз және заң шығарушы ата-анасының тұрақты және жеткілікті табысының болуымен немесе болмауымен байланысты емес. Отбасылық заңға сәйкес, ата-аналар алимент төлеуден толық босатыла алмайды, тіпті егер олар жұмыссыз болса немесе мүгедек болса да.

Сонымен қатар, алимент өндіруді қараған кезде сот тараптардың материалдық немесе отбасылық жағдайын, сондай-ақ басқа да назар аударарлық жағдайларды ескере отырып, заңда белгіленген алименттік үлестердің мөлшерін азайтуға (ұлғайтуға) мүмкіндік береді. Жауапкердің табысы өте төмен болуы алименттің заңды мөлшерін азайту үшін негіз ретінде қарастырылуы мүмкін.

Алиментті бір мезгілде қатты ақшалай түрде және үлестермен өндіріп алуды жауапкер табыстың бір бөлігін теңгемен, ал бір бөлігін заттай немесе шетел валютасымен үнемі алған жағдайда анықтаған жөн. Мұндай жағдайда табыстың тұрақты және теңгемен есептелетін бөлігінен алимент үлестермен өндіріледі, ал табыстың қалған бөлігі алиментті қатты ақшалай сомада өндіріп алу объектісі болып табылады. Бұл сома алименттік міндеттемелердің барлық көлемінің бір бөлігі ғана бола отырып, үлестерде өндіріп алынатын соманы ескере отырып айқындалады. Алимент мөлшері сот тәртібімен белгіленгеннен кейін тараптардың бірінің материалдық немесе отбасылық жағдайы өзгерсе, сот тараптардың кез келгенінің талап етуі бойынша белгіленген алимент мөлшерін өзгертуге немесе алимент төлеуге міндетті адамды оларды төлеуден босатуға құқылы [3, 31 б.].

Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес, алимент өндіріп алу туралы азаматтық істерге мемлекеттік баж алынбайды, сот шығындары өтелмейді [5]. Соттың шешімі бойынша өндіріп алынған алимент мөлшері ақшалай сомада, оны индекстеу мақсатында Сот ең төменгі күнкөріс деңгейінің еселігімен белгіленеді, оның ішінде алимент мөлшері ең төменгі күнкөріс деңгейінің үлесі түрінде белгіленуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 243-бабы бойынша алимент өндіріп алу туралы сот шешімі дереу орындалуы керек. Бұл ретте алимент өндіріп алу туралы сот шешіміне, сондай-ақ ата-ана құқықтарынан айыру, әке болуды белгілеу туралы іс бойынша шешімдерге шағымдану, атқару парағын беруді тоқтатпайтынын есте ұстаған жөн.

Сонымен қатар, алиментке қатысты мәселелер ауқымы тек алимент өндіріп алумен шектелмейді. Сот органдары алимент мөлшерін ұлғайту не азайту туралы; алимент төлеу туралы келісімді өзгерту немесе бұзу не оны жарамсыз деп тану туралы; алимент бойынша берешекті төлеуден босату немесе осындай берешекті азайту туралы; алимент төлеу бойынша берешекті қалыптастыру кезінде тұрақсыздық айыбын өндіріп алу туралы және басқалар туралы талаптарды қарайды және шешеді. Сондықтан мақалада алимент өндіріп алу туралы даулар бойынша ғана емес, сонымен қатар алимент міндеттемелерінен туындайтын басқа да істер бойынша азаматтық сот ісін жүргізудің ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Жұмыстағы басты назар кәмелетке толмаған балалардың пайдасына алименттік міндеттемелерге аударылғанына қарамастан, онда келтірілген ережелер, кейбір ерекшеліктерді қоспағанда, Қазақстан Республикасының отбасы заңнамасының ережелері негізінде материалдық мазмұн алуға құқығы бар барлық адамдарға қолданылуы мүмкін.

Алиментті жалақыдан ұстау ұйым бухгалтерінің басшылығында болады. Алиментті ұстау және аудару үшін негізі мыналар болып табылады: нотариалды расталған келісім, сот бұйрығы немесе атқару парағы. Алименттерді аудару алимент төлеушінің өзге табысынан немесе еңбекақысын алғаннан кейін 3 жұмыс күнінен артық емес мерзімде жүзеге асырылуы тиіс. Сот орындаушысы алименттерді ұстау дұрыстығын және мерзімділігін жүйелі бақылауды жүзеге асыруы тиіс. Кем дегенде тоқсанына бір рет және талап етушінің өтініші бойынша кез келген уақытта. Кәмелетке толмаған балаларды асырапбағуға алимент ұсталатын жалақының және өзге де кіріс түрлерінің бекітілген тізбесі бар, онда кәмелетке толмаған балаларды асырауға алименттерді ұстау жалақының барлық түрлерінен (ақшалай сыйақы, асырау) және ата-анасы алатын өзге де табыс түрлерінен жүргізілетіні көрсетілген [6, 49 б.].

Қорытынды.

Осылайша, қазіргі алименттің прототипі XIII-XIV ғасырлардан бастап, сонау қазақтың әдет, салт дәстүрлерінен ата-аналардың балаларды асырау міндеттері бекітілген кезде қалыптаса бастады. Уақыт өте келе бұл ережелер белсенді дамыды, бірақ қазіргі уақытта Қазақстанда алимент өндіріп алуға байланысты көптеген шешілмеген мәселелер бар, мысалы, алимент келісімін жасасу, алимент шығындарын бақылау, бірлескен қамқоршылық мәселелерінде құқықтық реттеудің жетілмегендігі және жалпы алимент бойынша берешектің өсуі. Бұл көптеген себептерге байланысты: көптеген нормативтік құқықтық актілердің әлсіз құқықтық техникасы және құқықта олқылықтардың болуы, сондай-ақ жалпы халықтың да, лауазымды адамдардың да құқықтық мәдениеті мен сауаттылығының төмен деңгейі, балаларды тәрбиелеу үшін жеке жауапкершілік деңгейі және қоғамның құқықтық мәдениетінің жалпы деңгейі, ал тәжірибе көрсеткендей, бірыңғай нормативтік құқықтық актілерді қабылдау түріндегі жергілікті шаралар тиімді емес.

Сот орындаушылары алдында тұрған қиын жағдайлардың бірі-жауапкердің алимент төлеуден жалтаруы және жасап жүрген жұмысын жасырып, айлық жалақысын төмен жаздыруы. Ол заңсыз болғанымен, бірақ жақсы төленетін жұмысқа орналастыруға және, одан құжаттар бойынша ештеңе алуға болмайды. Мұндай жағдайларда іске еңбек инспекциясы, салық қызметі, полиция қосылады. Полицияға немқұрайлы ата-ананы қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы нақты фактілер бар. Қазақстанда осындай құрылымды құру әйелдердің ертеңгі күнге деген сенімін арттыруға және сол арқылы демографиялық ахуалды жақсартуға оң ықпал етуге мүмкіндік береді. Бұл, шын мәнінде, кедейлікті азайту құралы, қиын өмірлік жағдайдағы отбасылар үшін дағдарысқа қарсы шара, гендерлік теңдікті нығайту.

Қазақстанда алимент өндіріп алу тәртібіне өзгерістер енгізілді. Енді жеке сот орындаушылары мәжбүрлеп орындау шараларын қабылдау мерзімін кешіктіре алмайды, бірақ алимент өндіріп алады.

Жеке сот орындаушылар палатасы өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға, мысалы, балаларды асырауға алимент алмаған аналарға көмектесетін әлеуметтік қор құрады.

Қор құру туралы шешім жеке сот орындаушыларының кезектен тыс съезінде қабылданды. Қорға жарналарды палата мүшесі болғысы келетін сот орындаушылары жасайды. Міне, бұлда

болса алимент өндіру істерін орындау мәселелері бойынша келелі жұмыстар жүргізіле бастағаны, біріншіден, мемлекетпен қорғалатын баланың құқығын қорғау болса, екіншіден, алимент бойынша шыққан шешімдерді орындаудың кепілі. Сот шешімдері орындалмаса неге керек?!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Кодексі. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518#z388> (Жүгіну уақыты 5 қараша 2023 жыл)

2 Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылы 31 қазан // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414> (Жүгіну уақыты 5 қараша 2023 жыл)

3 Меирбекова Г.Б. Алименттік міндеттемелерді өндіріп алу және төлеу тәртібі // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Юриспруденция» сериясы, №3 (57), 2019 ж. - 30-33 бб.

4 Алматы қаласы Медеу ауданының азаматтық істер статистикасы // <https://almaty.sud.kz/kaz/sub/medeo/> (Жүгіну уақыты 20 қараша 2023 жыл)

5 Қазақстан Республикасының Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120#z9759> (Жүгіну уақыты 25 қараша 2023 жыл)

6 Мұратұлы Ә, Сайлыбаева Ж.Ю. Алименттік міндеттемелерді орындау мәселелері // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Юриспруденция» сериясы, №3(53), 2018 ж. - 127 б.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНОЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW CRIMINOLOGY**

МРНТИ: 10.77.01

10.51889/2959-6181.2023.74.4.008

УДК: 343.01

Толубекова Б.Х.¹, Хведелидзе Т.Б.¹

¹ *Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

**О НЕЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ УЖЕСТОЧЕНИЯ НАКАЗАНИЙ В ОТНОШЕНИИ
СОТРУДНИКОВ КОЛЛЕКТОРСКИХ АГЕНТСТВ В ПОРЯДКЕ СТАТЕЙ 251 и 252
УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Аннотация

Генеральная прокуратура РК в 2023 году выступила с законодательной инициативой о внесении изменений в редакции статей 251 и 252 УК РК путем дополнения указанных норм новым субъектом – работниками коллекторских агентств. В настоящее время проходят дискуссии по вопросам целесообразности и правомерности законодательного восприятия соответствующих изменений (дополнений). В частности, Фонд развития парламентаризма в Казахстане совместно с Ассоциацией коллекторов Казахстана с участием специалистов кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая осуществили попытку обосновать свое несогласие с позицией Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Соответствующие аргументы в пользу сохранения действующей редакции статей 251 и 252 УК РК были высказаны участниками экспертной встречи, проведенной 30 ноября 2023 года в г. Астана.

Ключевые слова: уголовное право, коллекторские агентства, финансовый рынок, уголовная ответственность, гуманизация уголовных наказаний.

Толубекова Б.Х.¹, Хведелидзе Т.Б.¹

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ
251 ЖӘНЕ 252-БАПТАРЫНЫҢ ТӘРТІБІНДЕ КОЛЛЕКТОРЛЫҚ АГЕНТТІКТЕРДІҢ
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ЖАЗАЛАРДЫ ҚАТАНДАТУДЫҢ
ОРЫНСЫЗДЫҒЫ ТУРАЛЫ**

Аңдатпа

ҚР Бас прокуратурасы 2023 жылы аталған нормаларды жаңа субъект - коллекторлық агенттіктердің қызметкерлерімен толықтыру арқылы ҚР ҚК-нің 251 және 252-баптарының редакцияларына өзгерістер енгізу туралы заңнамалық бастама көтерді. Қазіргі уақытта тиісті өзгерістерді (толықтыруларды) заңнамалық қабылдаудың орындылығы мен заңдылығы мәселелері бойынша пікірталастар жүріп жатыр. Атап айтқанда, Қазақстандағы парламентаризмді дамыту қоры Қазақстан коллекторлары қауымдастығымен бірлесе отырып, Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институтының құқықтану кафедрасы мамандарының қатысуымен Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ұстанымымен келіспеушілігін негіздеуге талпынысты. 2023 жылғы 30 қарашада Астана қаласында өткізілген сараптамалық кездесуге қатысушылар ҚР ҚК-нің 251 және 252-баптарының қолданыстағы редакциясын сақтау пайдасына тиісті дәлелдер білдірді.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, коллекторлық агенттіктер, қаржы нарығы, қылмыстық жауапкершілік, қылмыстық жазаларды ізгілендіру.

*B.Kh. Toleubekova¹, T.B. Khvedelidze¹,
¹Abai Kazakh National Pedagogical University*

ON THE INEXPEDIENCY OF TOUGHENING PENALTIES AGAINST EMPLOYEES OF COLLECTION AGENCIES IN ACCORDANCE WITH ARTICLES 251 AND 252 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The General Prosecutor's Office of the RK in 2023 made a legislative initiative to amend the wording of Articles 251 and 252 of the Criminal Code of the RK by supplementing the mentioned norms with a new subject - employees of collection agencies. Currently there are discussions on the expediency and legality of legislative perception of the relevant amendments (additions). In particular, the Fund for the Development of Parliamentarism in Kazakhstan together with the Association of Collectors of Kazakhstan with the participation of specialists of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of the Abai KazNPU made an attempt to justify their disagreement with the position of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan. Relevant arguments in favour of maintaining the current wording of Articles 251 and 252 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan were expressed by the participants of the expert meeting held on 30 November 2023 in Astana.

Keywords: criminal law, collection agencies, financial market, criminal liability, humanisation of criminal penalties.

Введение

Согласно положениям ст. 251 УК РК (о злоупотреблении полномочиями частными нотариусами, оценщиками, частными судебными исполнителями, медиаторами и аудиторами, работающими в составе аудиторской организации), в качестве субъектов правоотношений в настоящее время признаются: частный нотариус, оценщик, частный судебный исполнитель, медиатор, аудитор, работающий в составе аудиторской организации. По гипотезе данной статьи указанные субъекты привлекаются к уголовной ответственности в случае использования ими своих полномочий вопреки задачам своей деятельности и в целях извлечения выгод и преимуществ для себя или других лиц, или организаций либо нанесения вреда другим лицам или организациям, если это деяние причинило существенный вред правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства (ч. 1). Генеральная прокуратура, используя институт законодательной инициативы, принимает участие в деятельности по «усовершенствованию уголовного законодательства» на основе внесения дополнений в ст. 251 УК РК. В своем первом предложении Генеральная прокуратура приводит свои доводы о целесообразности, во-первых, внесения изменений в название статьи, дополнив его указанием на работников коллекторских агентств; во-вторых, расширения перечня субъектов путем дополнительного включения в этот перечень работника коллекторского агентства.

Второе предложение имеет отношение к ст. 252 УК РК (о превышении полномочий служащими частных охранных служб).

Согласно положениям данной нормы УК РК, в качестве субъектов правоотношений в настоящее время признаются: руководитель или служащий частной охранной службы. Юридическая ответственность в их отношении по части 1 предусматривается за превышение ими предоставленных им в соответствии с лицензией полномочий, вопреки задачам своей деятельности, если это деяние совершено с применением насилия или угрозой его применения. По части 2: за то же деяние, совершенное с применением оружия или специальных средств или причинившее тяжкие последствия. Предложения Генеральной прокуратуры состоят в следующем: во-первых, внести изменения в название статьи 252 УК путем дополнительного указания на работников коллекторских агентств; во-вторых, во-вторых, в число субъектов в

части 1 включить текст – «а равно превышение работником коллекторского агентства полномочий, предусмотренных законодательством о коллекторской деятельности. Кроме того, предлагается дополнить текст гипотезы: после слов «если это деяние совершено с применением насилия или угрозой его применения» дополнительно включить текст в редакции: «угрозой уничтожения или повреждения имущества, подлогом документов, шантажом».

Аргументы Генеральной прокуратуры в пользу приведенных выше предложений в основном состоят в следующем: в УК РК отсутствует специальная статья, предусматривающая ответственность работника коллекторского агентства за превышение своих полномочий, применение незаконных методов взыскания долгов, нарушение прав потребителей финансовых услуг и другое.

Наша точка зрения в рассматриваемом вопросе не совпадает с позицией Генеральной прокуратуры.

Материалы и методы исследования

В качестве материалов авторами настоящей статьи использованы Сравнительная таблица Генеральной прокуратуры «О внесении дополнений в Уголовный кодекс Республики Казахстан», нормы УК РК в исследуемой части, ЗРК «О коллекторской деятельности» (2017 г.).

В процессе исследования применены методы: аналитический, сравнительно-правовой, различные способы толкования законов. Указанные методы позволили провести экспертизу по кругу вопросов о целесообразности и правомерности законодательного восприятия предложений Генеральной прокуратуры РК, которые ориентированы на ужесточение наказаний работников коллекторских агентств.

Результаты и их обсуждение

По инициативе ОЮЛ «Ассоциация коллекторов Казахстана» - председатель Омаров М.А. – была проведена правовая экспертиза: «О целесообразности внесения изменений в редакции статей 251 и 251 Уголовного кодекса Республики Казахстан (2014)».

На разрешение эксперта была поставлена задача:

- определить степень целесообразности законодательного включения в тексты статей 251 и 252 УК РК дополнений, связанных с предусмотрением уголовно-правовой ответственности в отношении работников коллекторских агентств, наравне с работниками частных охранных служб, частными нотариусами, оценщиками, частными судебными исполнителями, медиаторами и аудиторами, работающими в составе аудиторской организации.

Сравнительно-правовое исследование действующих редакций статей 251 и 252 УК РК и вновь предлагаемых их редакций, а также законодательства, регламентирующего коллекторскую деятельность, позволяет утверждать следующее:

1. В соответствии с пунктом 4) статьи 1 Закона РК «О коллекторской деятельности» (06.05.2017 г. № 62-VI) коллекторское агентство – «юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией», что предполагает его целевое назначение – получение выгоды в результате своей законом разрешенной коммерческой деятельности.

Исходя из этого был сделан вывод о том, что данное обстоятельство является основанием для утверждения о том, что указание в статье 251 УК РК на цель «извлечения выгоды» в действиях работника коллекторского агентства как элемента состава уголовного правонарушения является нецелесообразным в силу своей неправомерности и отсутствия какого-либо отношения непосредственно к коллекторской деятельности. Извлечение выгоды – цель любой коммерческой организации, включая коллекторское агентство. Отсюда, работники коллекторского агентства не могут являться субъектами уголовно-правовой ответственности по статье 251 УК РК.

2. Согласно ст. 5 ЗРК «О коллекторской деятельности», законодателем установлен достаточно широкий перечень действий, которые относятся к категории недобросовестных по отношению к должнику и (или) его представителю, и (или) третьему лицу. Допущение соответствующих нарушений влечет установленную законом ответственность, в том числе уголовную. К таким недобросовестным действиям, за совершение которых в УК РК предусмотрены самостоятельные составы, относятся:

2.1. Распространение сведений, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию лица, с которым взаимодействует коллекторское агентство, либо разглашение сведений, которые могут причинить имущественный вред интересам данных лиц (пункт 3) части 5 статьи 5 ЗРК «О коллекторской деятельности»). Указанные деяния охватываются положениями ст. 131 УК РК (об оскорблении, то есть об унижении чести и достоинства).

2.2. Совершение противоправных действий, посягающих на права и свободы лица, с которым взаимодействует коллекторское агентство, ставящие под угрозу их жизнь и здоровье, а также причинение данному лицу имущественного и иного вреда (пункт 4) части 5 статьи 5 ЗРК «О коллекторской деятельности»). Указанные деяния охватываются положениями статей 106, 110, 115, 194, 202, 203, 389 УК РК.

2.3. Оказание давления путем угрозы применения насилия либо уничтожения или повреждения имущества должника и (или) его представителя, и (или) третьих лиц, оскорбления, мошенничества, подлога документов, шантажа, принуждающих должника к выполнению обязательств по договору банковского займа или договора о предоставлении микрокредита (пункт 5) части 5 статьи 5 ЗРК «О коллекторской деятельности»). Указанные деяния охватываются положениями статей 190, 194, 195, 202, 223, 248, 254 УК РК.

2.4. Требование погашения задолженности иным имуществом, кроме денег (пункт 8) части 5 статьи 5 ЗРК «О коммерческой деятельности»). Указанное деяние охватывается положениями статей 195 и 250 УК РК.

На основании изложенного может быть сформулирован вывод о том, что весь перечень действий, запрещенных к применению работниками коллекторских агентств, предусмотренных частью 5 статьи 5 ЗРК «О коллекторской деятельности», подпадающих под признаки уголовно наказуемых деяний, охватывается положениями действующего УК РК в пределах статей 106, 110, 115, 131, 190, 194, 195, 202, 203, 214, 223, 248. Кроме того, указанные нормы УК РК усиливаются положениями статей 250 и 254 УК РК.

Таким образом, необходимость и целесообразность повторного указания в статьях 251 и 252 УК РК работников коллекторских агентств в качестве субъектов соответствующих правоотношений исключается на том основании, что предлагаемый законопроект в данной части противоречит правовой логике и принципам законотворчества, искусственно затрудняет толкование постольку, поскольку в каждом конкретном законоположении требуется собственное толкование, исключающее их двойственное понимание. В данном случае при толковании новой редакции статей 251 и 252 УК РК потребуются указание на особенности, отличающие, например, угрозу применения насилия либо уничтожения повреждения имущества должника от тех же действий в отношении иных лиц, исходящие от иных правонарушителей. Нецелесообразность, нерациональность такого подхода проектантов представляется очевидной.

3. Является спорным указание в проекте новой редакции статьи 252 УК РК на превышение своих полномочий работником коллекторского агентства, которое может заключаться в том, что данный субъект может нанести «существенный вред правам и законным интересам граждан или организаций». У него есть права и обязанности, установленные в ЗРК «О коллекторской деятельности», которые в своей совокупности составляют служебные, но не должностные полномочия. Важно учитывать, что понятие «превышение полномочий» означает:

- выполнение действий, относящихся к компетенции другого лица, должностного лица другого ведомства или коллегиального органа;
- выполнение действий должностным лицом при наличии определенных обстоятельств;
- выполнение лицом действий, которые никто и ни при каких обстоятельствах не может совершить (например, причинение насилия лицу, которое вступило в правоотношения в условиях выполнения должностным лицом своих обязанностей).

В приведенных положениях имеют значение следующие обстоятельства:

- работник коллекторского агентства не относится к должностным лицам в контексте разъяснения, закрепленного в пункте 26) статьи 3 УК РК;

- не могут быть отнесены ни к чьим компетенциям такие действия, как насилие, угрозы, причинение имущественного и иного вреда, оскорбление, унижение чести и достоинства и т.п., которые подпадают под признаки уголовно наказуемых деяний;

- несуществующие полномочия или компетенция работника коллекторского агентства не могут быть применены работником коллекторского агентства путем их превышения для совершения насилия и иных запрещенных законом действий в отношении должника.

Кроме того, необходимо учитывать специфическое содержание понятия «насилие», которое разделяется на виды: физическое, психологическое, сексуальное (последний вид не относится к рассматриваемой проблеме).

Физическое насилие означает: умышленное причинение вреда здоровью путем применения физической силы и причинения физической боли. Психологическое насилие означает: умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства путем угроз, оскорблений, шантажа или принуждения к совершению каких-либо действий (в данном случае – действий, направленных на погашение долга). Таким образом, применение насилия в разных видах подпадает под самостоятельные уголовно наказуемые составы. При этом не имеет значения кто является субъектом – сотрудник коллекторского агентства, сотрудник органа уголовного преследования, лицо без определенного места жительства или чиновник.

4. Одним из значимых аргументов в пользу сохранения действующих редакций ст. 251 и 252 УК РК, как нам представляется, может выступать следующее обстоятельство. Предлагаемые изменения в редакциях ст. 251 и 252 УК РК претендуют на признание работников коллекторских агентств в качестве специальных субъектов. Наряду с этим, специальные субъекты должны обладать определенными признаками, которые дают возможность их выделить из общих признаков субъектов уголовно-правовых отношений. Специальный признак – это единственный дополнительный признак субъекта состава уголовного правонарушения.

Специальные признаки обусловлены следующими факторами: должностное положение лица, профессиональные обязанности лица, гражданство лица, родственные отношения, отношение к военной службе и др. Так, по признаку должностного положения специальным субъектом может быть только лицо, занимающее государственную должность (например, привлечение к ответственности за получение взятки). Очевидно, что данный признак не может быть применен к работнику коллекторского агентства. По признаку профессиональных обязанностей лица специальным субъектом может быть, например, врач, не оказавший больному медицинскую помощь. Данный признак не приемлем в отношении работника коллекторского агентства. По признаку гражданства лица специальным субъектом может быть признаны, например, шпионы, являющиеся гражданами иностранного государства. Применительно к работнику коллекторского агентства каких-либо правовых ограничений в данной части не существует. По признаку родственных отношений специальным субъектом может быть, например, родитель ребенка, которому он должен выплачивать алименты. Данный признак также неприемлем в отношении работника коллекторского агентства. По признаку отношения к военной службе в качестве специального субъекта может быть, например, военнослужащий, совершивший дезертирство. Указанный признак тоже неприемлем в отношении работника коллекторского агентства. Таким образом, сотрудник коллекторского агентства не обладает какими-либо признаками, позволяющими относить его к категории специальных субъектов.

Для обеспечения полноты аргументов полагаем целесообразным отметить, что не только работник коллекторского агентства не может быть специальным субъектом, но и такие субъекты по ст. 251 УК РК, как нотариус, оценщик, частный судебный исполнитель, медиатор и аудитор, работающий в составе аудиторской организации. Нет ясности в вопросе о том, почему за злоупотребление полномочиями в порядке ч. 1 ст. 251 УК РК работник коллекторского агентства может быть лишено свободы сроком до 4-х лет, а за злоупотребление должностными полномочиями в порядке ч. 1 ст. 361 УК РК лицо может быть лишено свободы сроком до 2-х лет. При этом в ст. 361 УК РК речь идет о специальном субъекте. Далее, по ч. 2 ст. 251 УК РК

максимальное наказание – лишение свободы сроком до 5-ти лет, а по ч. 2 ст. 361 УК РК – лишение свободы сроком до 4-х лет. Трудно согласиться с оценкой степени общественной опасности действий работника коллекторского агентства как превышающей степень общественной опасности деяний должностного лица.

5. По ч. 2 ст. 252 УК РК гипотеза строится по признаку применения оружия или специальных средств служащими частных охранных служб. Очевидно, что само предназначение охранной службы предполагает наличие у субъекта доступа к оружию или специальным средствам. Указанный признак позволяет относить субъекта в данном случае к категории специальных. Но этот признак не имеет отношения к субъекту в лице работника коллекторского агентства. По действующим правилам сотрудник коллекторского агентства не наделен правом ношения и пользования оружием или специальными средствами. Таким образом, ч. 2 ст. 252 УК РК не может быть применена к работнику коллекторского агентства.

6. Помимо указанных выше правовых оснований для отрицательной оценки изменений, предлагаемых для внесения в редакции статей 251 и 252 УК РК путем расширения субъектов, подлежащих уголовной ответственности, за счет работников коллекторских агентств, имеет значение социально-культурный и политический аспект. Законодательное восприятие предлагаемых проектами изменений и дополнений в указанные статьи УК РК способно спровоцировать формирование новых зон рисков совершения массовых волнений и неповиновений, связанных с проявлениями спекулятивного отношения должников к законным требованиям о выполнении долговых обязательств перед банками второго уровня, привести к массовому манипулированию указанными статьями УК РК должниками в виде угроз в отношении коллекторских агентств и их работников. Представляется, что на этом основании усилится негативное влияние на массовое сознание со стороны «желтой» прессы, что является крайне нежелательным явлением для любого государства и общества.

Основные выводы

1. Предложения по внесению изменений в редакции ст. 251 и 252 УК РК путем расширения круга субъектов правоотношений за счет дополнительного включения в существующие перечни работников коллекторских агентств представляется нецелесообразным по следующим соображениям:

- предпринимаемый инициаторами внесения изменений в редакции ст. 251 и 252 УК РК подход противоречит одному из приоритетов, обозначенных в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, заключающийся в реализации программы гуманизации уголовного закона;

- сущность предлагаемых изменений может оказать негативное влияние на социальную практику, которая будет способствовать активизации недобросовестной инсинуации со стороны неплатежеспособных участников финансово-кредитных отношений, и тем самым усугубить финансовую и банковскую сферы деятельности;

- наращивание негативной практики массового привлечения к уголовной ответственности работников коллекторских агентств повлечет столь же массовый уход из этой сферы работников, что постепенно приведет к угасанию социальной привлекательности данной сферы деятельности, а значит и к усугублению кредитных отношений в банковской области.

2. Предложения по изменению редакций ст. 251 и 252 УК РК в определенной степени входят в противоречие с национальной доктриной уголовного права. Искусственно расширяется поле конкурирующих статей. Вновь привносимые признаки в действующем УК РК нашли свое закрепление, новые признаки охватываются уже имеющимися составами (например, угрозы, вымогательство, самоуправство, принуждение к совершению сделки и т.д.). Предпринимаемый инициаторами внесения изменений в УК РК подход способствует размыванию правовой значимости ряда статей, которые носят самостоятельный характер и могут быть применены в целях квалификации деяний работников коллекторских агентств или охранных подразделений без отягощения этими же признаками гипотез ст. 251 и 251 УК РК по совокупности.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС
CRIMINAL PROCEEDING**

ҒТАХР 10.85.45

ӘОЖ 343.98

10.51889/2959-6181.2023.74.4.009

С.Ж. Кусаинов¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**ЖАҢА ТУҒАН БАЛАНЫ АНАСЫНЫҢ ӨЛТІРУДІ ТЕРГЕП ТЕКСЕРУ КЕЗІНДЕ
ҚАЛЫПТАСАТЫН ЖАҒДАЙЛАРҒА СӘЙКЕС ІСКЕ АСЫРЫЛАТЫН ӘРЕКЕТТЕР**

Аңдатпа

Қылмыстық құқық бұзушылықты тергеп-тексеру сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы сатысында туындайтын тергеу жағдайларына және ұсынылған болжамдарға байланысты. Бұл мақалада нәресте өлтіру фактісін тергеу кезінде туындайтын типтік тергеу жағдайлары және сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы тергеу әрекеттері қарастырылады.

Түйін сөздер: құқық бұзушылық, анасының жана туған сәбиді өлтіруі, нәресте, типтік жағдай, тергеп- тексеру, тергеу әрекеттері.

Кусаинов С.Ж.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

**СЛЕДСТВЕННЫЕ СИТУАЦИИ И ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ДЕЙСТВИЯ ПРИ
РАССЛЕДОВАНИИ УБИЙСТВА МАТЕРЬЮ НОВОРОЖДЕННОГО**

Аннотация

Расследования уголовного правонарушения зависит от возникающих следственных ситуаций на первоначальном этапе досудебного расследования и выдвигаемых версий. В данной статье рассматриваются типичные следственные ситуации возникающие при расследовании убийства матерью новорожденного и первоначальные следственные действия досудебного расследования.

Ключевые слова: преступление, убийство матерью и новорожденного, младенец, типичная ситуация, расследование, следственные действия.

S.Kussainov¹

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University

**INVESTIGATIVE SITUATIONS AND INITIAL ACTIONS IN THE INVESTIGATION
OF THE MURDER OF A NEWBORN'S MOTHER**

Abstract

The investigation of a criminal offense depends on the emerging investigative situations at the initial stage of the pre-trial investigation and the versions put forward. This article discusses typical investigative situations that arise during the investigation of infanticide and the initial investigative actions of the pre-trial investigation.

Key words: crime, murder of mother and newborn, baby, typical situation, investigation, investigative actions.

Жаңа туған баланы анасының өлтіруді тергеудің бірқатар жағдайларға байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Осы, қылмыстарды тез және толық ашудың маңызды алғы шарты – тергеуді жүзеге асыратын адамдардың белгілі бір топты өлтіруге қатысудың типтік нұсқаларын әзірлеуі және тексеруі. Сонымен қатар, тергеуші тек баланың анасының жеке басы туралы нұсқаны ұсынумен шектеліп қалмауы керек, ол қылмысқа сыбайластары туралы мәліметтерді де алуы керек [1,37]. «Әйелдер» қылмысының құрылымында жаңа туған баланы анасының өлтіру ерекше орын алады. Әрине, бұл мәселе жаңалық емес және Қазақстанда бұрыннан бар, статистикалық мәліметтерге сәйкес 2020 ж. – 6, 2021 ж. – 6, 2022 ж. – 6, 2023 ж. – 4 жаңа туылған баланы анасының өлтіру фактісі тіркелген.

Тергеудің бастапқы кезеңіндегі типтік тергеу жағдайларын білу оларды нақтылай отырып, тергеуге өлтірудің негізгі мән-жайлары туралы тергеу болжамдарын құруға және тергеу бағытын таңдауға мүмкіндік береді [2,392б.]. Жаңа туған баланы анасының өлтіру фактісін тергеудің бастапқы сатысындағы тергеу органдарының қызметінің ерекшеліктері, қылмыстық іс бойынша дәлелденетін мән-жайларға байланысты құрылады. Мұндай әрекет реттелген және белгілі бір жағдайларға байланысты нақты бір әрекеттердің бағдарламасының бір түрі болып табылады. Зерттелетін істер санатында дәлелдеуге жататын мән-жайлар ретінде жаңа туған баланы өлтіру қылмыс құрамының сабақтас белгілерінен ажыратуға мүмкіндік беретін мән-жайларды атаған жөн. Оларға мыналар жатады: - баланың жаңа туғандығы; - жаңа туған нәрестенің анасының қылмыстық әрекетті жасау кезіндегі психикалық жағдайы. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 100-бабына сәйкес психикалық жағдай түсінігі белгілі бір мақсатқа жетуге кедергі келтіретін және субъективті түрде әйелдің психикалық жай-күйіне шешуші әсер етуге қабілетті мән-жайлардың сыртқы және ішкі қақтығыстарда көрінетін жиынтығы ретінде анықталуы керек [3]. Әйелдің психикалық жағдайы көбінесе отбасылық және тұрмыстық қиыншылықтармен, қолайсыз өмірлік жағдайлармен, қолайсыз әлеуметтік және экономикалық факторлармен, сондай-ақ осы жағдайлардың жиынтығымен анықталады. Мұндай күйзеліс жағдайының бар немесе жоқтығын дәлелдеу процесі қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасын анықтау арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Жаңа туылған баланың анасының өлтіру фактісін тергеу кезінде есі дұрыстығын жоққа шығармайтын психикалық бұзылулар патологияда таза түрінде байқалмайды, бірақ жеке тұлғаның әлеуметтік жағдайымен негізделген неғұрлым нақты күнделікті ниеттерге ие, оның әлеуметтік бейімделу функциясының бұзылуы болып табылады. Осылайша, істің нақты сипаты мен қоғамдық қауіптілігін сезіну мүмкіндігін жоққа шығару немесе шектеу туралы қортынды жасауға болмайды. Неғұрлым жалпы түрде ананың жаңа туған баланы өлтіру фактісін тергеу бойынша іс-шаралар жоспары келесідей: 1 - алғашқы тергеу жағдайын бағалау; 2 - зерттелетін оқиғаның негізгі мән-жайлары бойынша болжамдарды ұсыну; 3 - тактикалық мақсаттарды қою және тергеуді бастауды жоспарлау; 4 - болжамдарды тексеру, берілген тапсырмаларды шешу үшін жеке тергеу әрекеттерін және тактикалық операцияларды жоспарлау және өндіру. Жаңа туған баланы анасының өлтіру фактісін тергеудің бастапқы кезеңі мынадай типтік тергеу жағдайларымен сипатталады:

1) Нақты адам жасаған жаңа туған баланы өлтіру фактісі туралы куәнің мәлідемесі болса, күдікті ұсталмаған, қылмыс құрбаны туралы мәліметтер анықталған. Тергеушінің толық ақпараттық жүйесін, оның ішінде жәбірленуші, қылмыскер, қылмыс оқиғасы туралы іс үшін қажетті деректердің болуымен және қылмысты ашу және іс бойынша шындықты анықтау тұрғысынан мұндай тергеу жағдайы ең қолайлы болып есептеледі. Мұнда тергеудің келесі кестесі орынды: - оқиға болған жерді қарау; - мәйітті қарау; - сот сараптамасын тағайындау; - кінәлінің (кінәлінің) жеке басы туралы мәліметтер болған жағдайда - оны ұстау, жеке тінту, тұрғылықты жері бойынша тінту, жауап алу, куәландыру, ал күдіктінің тұрған жері белгісіз болса - оны іздеуді ұйымдастыру; - күдіктіні тану үшін көрсету; - куәгерлер мен куәларды анықтау, сондай-ақ олардан жауап алу; - қылмыс жасаушының ықтимал тұрғылықты жерінің ауданын анықтау; - қажетті жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу, атап айтқанда: үй-жайларды,

гимараттарды, құрылыстарды, аумақтың аумақтарын қарау, бақылау, заттар мен құжаттарды қарау, анықтамалар жасау, сұрау-сауал және т.б.;

2) Ата-анасының тұрғылықты жерінен тыс жерде зорлық-зомбылықпен өлімнің ізі бар баланың мәйіті табылса, қылмыстың құрбаны туралы мәліметтер ішінара анықталған, қылмыскер туралы мәліметтер жоқ. Бұл жағдай біршама мәселелі болып табылады, өйткені ол негізінен жәбірленушілердің, куәлардың медициналық мекеме қызметкерлерінің және т.б. айғақтарынан тұратын ақпараттың ең аз мөлшерімен сипатталады. Мұндай тергеу жағдайында, әдетте, қылмыс оқиғасына, орындаушылардың әлеуетті шеңберіне және қылмыстық шабуылдың ықтимал себептеріне қатысты нұсқалар ұсынылады. Осы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде тергеуді жүргізудің келесі кестесі орынды: - оқиға болған жерді қарау, сонымен қатар қызу ізге түсуді қатар ұйымдастыру, ықтимал куәлер мен көрген адамдарды анықтау, оқиға болған жерді қорғауды ұйымдастыру; - мәйітті қарау; - табылған іздер мен заттарды тексеру; - іс үшін маңызы бар қылмыстың мән-жайын анықтау мақсатында куәлар мен куәларды анықтау, сондай-ақ олардан жауап алу; - жәбірленушінің (мәйіттің) туыстарын анықтау және олардан жауап алу, мәйітті тану үшін көрсету; - жәбірленушінің (мәйіттің) сот-медициналық сараптамасын, сондай-ақ оқиға орнынан алынған заттар мен іздердің тиісті сот-медициналық сараптамасын тағайындау; - қылмыс жасаушының ықтимал тұрғылықты жерінің ауданын анықтау; - куәгерлерді сұрау арқылы босанған әйелдердің жүктілігі туралы мәліметтер нақтыланады, бірақ олардың баласын ешкім көрмеген; - емханаларда күтілетін туған күнінен кейін сәбилері есепке алынбаған жүкті әйелдер туралы мәліметтерді белгілеу;

3) Зорлық-зомбылықпен өлтірудің ізі бар баланың мәйіті табылды, бірақ ол туралы және қылмыскердің жеке басы туралы мәліметтер жоқ. Бұл тергеу жағдайы үшін тергеушінің әрекетінің келесі тізімі ең тиімді болып көрінеді: - ізін суытпай жедел-іздістіру шараларын ұйымдастыру; іздеуші итті пайдалану; - қылмыскердің жоспарланған бағытын белгілеу, қорғаныс шараларын ұйымдастыру (жер учаскесін қоршау және т.б.); - оқиға болған жерді және оған жақын аумақты қарау; - күдіктілерді анықтау, олардың алибилерін тексеру; - мәйіттің сот-медициналық сараптамасы; - қылмыс жасаушының ықтимал тұрғылықты жерінің аумағын анықтау; - куәгерлерді сұрау арқылы босанған әйелдердің жүктілігі туралы мәліметтер нақтыланады; - емханаларда күтілетін туған күнінен кейін сәбилері есепке алынбаған жүкті әйелдер туралы мәліметтерді белгілеу; - қолда бар ақпаратты тексеру үшін криминалистикалық есепке алу деректерін пайдалану; - қылмыстың куәлерін анықтау; - қылмыс жасаған кезде оқиға орнында жүрген көлік құралдарының жүргізушілері мен жолаушыларын анықтау; - оқиға болған жерге тікелей және одан кейін басқа себептермен жұмыс істеген адамдарды анықтау;

4) Жаңа туған баланың жоғалуы туралы арыз бар. Жаңа туған бала жоғалған кезде келесі шаралар кешені жүргізіледі: - босанған әйелден және оның туыстарынан жауап алу; - күдіктінің сот-медициналық сараптамасы; - медициналық мекемелерден құжаттарды алу; - хабардар адамдардан жауап алу; - баланың мәйітінің орналасқан жерін анықтауға бағытталған жедел іздістіру шаралары; - туылған жерді және жаңа туған бала өлтірілді деген болжамды анықтау, оны тексеру. Бұл ретте тергеуші: - баланы өлтірген ананы немесе куәгерлерді іздістіру жөніндегі іс-шараларды әзірлейді; - іс үшін маңызы бар мән-жайлар бойынша қосымша нақты деректер жинау жоспарын жасайды; - іс бойынша жиналған ақпарат кешенін зерттейді және жүйелейді; - орындалған жұмыстың барысы мен нәтижелерін бағалайды, тергеудің соңғы сатысында жұмыстың сипаты мен мазмұны бойынша тиісті шешімдер қабылдайды.

Жаңа туған баланы анасының өлтіру фактілерін тергеу мәселелерін зерттеу құқық қорғау органдарының тәжірибесін жетілдіру бойынша кейбір қорытындыларды, ұсынымдарды тұжырымдауға мүмкіндік берді. Дәлелдемелік мәліметтерден басқа, жаңа туған баланы анасының өлтіруінің тергеп тексерудің толық үлгісін қалыптастыру үшін бағдарлаушы мәліметтер жинақталады. Соңғысын әртүрлі көздерден және әртүрлі құралдар мен әдістермен алуға болады. Дәлелдік мәні жоқ бағдарлау ақпараты жаңа туған баланы анасының өлтірудің тұтас моделін құруда пайдаланылуы мүмкін. Сондай-ақ жаңа туған баланы анасының өлтіруді

тергеп-тексеру кезде қылмыс жасаған адамның кінәсінің нысанын анықтауға баса назар аудару қажет, кінәлі қылмыстың себебін, мақсатын және басқа да мән-жайларды анықтау арқылы жасауға болады.

Сонымен, жоғарыда аталған тергеп-тексеру кезінде қалыптасатын міселелрді шешу үшін қазіргі кезеңде құқық қорғау тәжірибесі мен криминалистиканың алдында тұрған міндеттерді негізге ала отырып, жаңа туған баланы анасының өлтіру фактілерін анықтау мен тергеудің криминалистикалық құралдары мен әдістерін жетілдіру жолдарын әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Соловьева Н.А. *Методика расследования детоубийств: Учеб. Пособие. / Под общ. ред. засл. деят. науки России, д-ра юрид. наук, проф. А.А. Закатова; ВолГУ. — Волгоград: Изд-во Волгогр.гос. ун-та. 2004. — 142 с.*

2. Зеленский В.Д., Меретуков Г.М., *Криминалистика, 2015. Издательство «Юридический центр», 2015-704с.*

15.3. *Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.).*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL LAW

МРНТИ 10.17.25
УДК 342.9

10.51889/2959-6181.2023.74.4.010

Кукеев А.К.¹

¹Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского

ИНСТИТУТ ПООЩРЕНИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН: ВИДЫ И ПРОЦЕДУРА

Аннотация

В данной статье рассматривается опыт правового регулирования применения стимулов для государственных служащих в зарубежных странах, поднимается вопрос об определении приоритетов заимствования его для Республики Казахстан. Автором обосновывается важность учета положительного зарубежного опыта решения этого вопроса как в целом для развития государственной службы в Республике Казахстан, так и для обеспечения ее эффективности. Акцент сделан на том, что заимствование зарубежного опыта должно быть не тотальным, выборочным в отношении одной-нескольких стран, а взвешенным, обоснованным, с обязательным учетом специфики национального нормотворческого процесса, потребностей современного этапа развития государства. Для этого важен углубленный анализ зарубежного опыта решения отдельных вопросов правового обеспечения эффективности государственной службы. В статье анализируется опыт многих зарубежных стран, которые «входят» в различные правовые системы мира, выделяются особенности определения видов стимулов и основ процедуры их применения.

Ключевые слова: государственная служба, стимулы, виды, процедура, зарубежный опыт, правовое регулирование.

А.К. Көкеев¹

¹Ф.М. Достоевский атындағы Омбы мемлекеттік университеті

ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӨТЕРМЕЛЕУ
ИНСТИТУТЫ: ТҮРЛЕРІ МЕН РӘСІМІ

Аңдатпа

Бұл мақалада шет елдерде мемлекеттік қызметшілер үшін ынталандыруды қолдануды құқықтық реттеу тәжірибесі қарастырылады, оны Қазақстан Республикасы үшін қарызға алудың басымдықтарын айқындау туралы мәселе көтеріледі. Автор Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметті дамыту үшін де, оның тиімділігін қамтамасыз ету үшін де осы мәселені шешудің оң шетелдік тәжірибесін ескерудің маңыздылығын негіздейді. Шетелдік тәжірибені қарызға алу бір-бірнеше елге қатысты толық, таңдамалы емес, ұлттық норма шығару процесінің ерекшелігін, мемлекет дамуының қазіргі кезеңінің қажеттіліктерін міндетті түрде ескере отырып, сараланған, негізделген болуға тиіс екендігіне баса назар аударылады. Бұл үшін мемлекеттік қызметтің тиімділігін құқықтық қамтамасыз етудің жекелеген мәселелерін шешудің шетелдік тәжірибесін терең талдау маңызды. Мақалада әлемнің әртүрлі құқықтық жүйелеріне «кіретін» көптеген шет елдердің тәжірибесі талданады, ынталандыру түрлерін анықтаудың ерекшеліктері және оларды қолдану процедурасының негіздері көрсетілген.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, ынталандыру, түрлері, рәсімі, шетелдік тәжірибе, құқықтық реттеу.

Kukeyev A.K.¹
¹Dostoevsky Omsk State University

INSTITUTE OF PROMOTION IN THE PUBLIC SERVICE SYSTEM OF FOREIGN COUNTRIES: TYPES AND PROCEDURE

Abstract

This article examines the experience of legal regulation of the use of incentives for civil servants in foreign countries, raises the question of determining the priorities of borrowing it for the Republic of Kazakhstan. The author substantiates the importance of taking into account the positive foreign experience of solving this issue as a whole for the development of public service in the Republic of Kazakhstan, and to ensure its effectiveness. The emphasis is placed on the fact that the borrowing of foreign experience should not be total, selective in relation to one or several countries, but balanced, justified, with mandatory consideration of the specifics of the national rule-making process, the needs of the current stage of state development. For this purpose, an in-depth analysis of foreign experience in solving certain issues of legal support for the effectiveness of public service is important. The article analyzes the experience of many foreign countries that are "included" in various legal systems of the world, highlights the peculiarities of determining the types of incentives and the basics of the procedure for their application.

Keywords: public service, incentives, types, procedure, foreign experience, legal regulation.

В условиях заимствования положительного опыта правового обеспечения результативности государственной службы в зарубежных странах для Республики Казахстан, особое внимание ученых-юристов, практикующих юристов должно сосредотачиваться на максимальном использовании ресурса феномена поощрения в системе государственной службы как одним из средств обеспечения повышения результативности деятельности государственных служащих. Учитывая, что в зарубежных странах накоплен достаточный опыт правового регулирования основ применения поощрений для государственных служащих, основы которого определены именно нормами служебного права, которое может быть полезным и для Казахстана, следует сосредоточить внимание на основных положениях, которые можно и стоило бы учесть в процессе современного нормообразования в Казахстане в сфере отношений государственной службы. При этом не стоит концентрировать внимание только на опыте стран Европы, интересным выглядит и опыт других стран, прошедший апробацию временем и практикой, и, как следствие, в этих странах наблюдается достаточно высокий уровень развития государственной службы.

Рассмотрение вопроса заимствования положительного опыта правового регулирования отношений, связанных с применением поощрений к государственным служащим, предполагает выяснение нескольких важных вопросов, среди которых: какие именно поощрения предусмотрены в служебном праве зарубежных стран государственных служащих? Какова процедура применения таких поощрений для государственных служащих?

Вопросы анализа зарубежного опыта регламентации принципов применения поощрений к государственным служащим именно нормами служебного права освещались или же на уровне отдельных научных статей по опыту отдельных государств в аспекте разновидности поощрений, разновидности государственной службы, или научно-практических, учебных источников по вопросам государственной службы и ее правовых основ в целом с одновременным обобщенным анализом и поощрений. Комплексного анализа опыта зарубежных стран по регламентации основ использования именно в аспекте компаративно-правового анализа поощрений в служебном праве нет, что и актуализирует соответствующее исследование.

Анализ соответствующих научных, учебных источников, посвященных как поощрениям в служебном праве, так и отдельным вопросам правового регулирования общественных отношений, связанных с поощрениями для государственных служащих, свидетельствует о том,

что на уровне комплексных специализированных тематических работ этот вопрос в систематизированном виде не исследовался. Налицо либо работы по отдельным проблемным вопросам поощрений для государственных служащих, либо межотраслевые работы по соответствующей проблематике, что и обуславливает потребность исследования обобщения положений по зарубежному опыту правового регулирования соответствующих отношений, в т.ч. и относительно возможного определения тех положений, которые могут быть заимствованы в Казахстане на современном этапе реформационного создания государства и правообразования, подготовки многих многочисленных работ, непосредственно связанных с переводом зарубежного, в т.ч. и служебного, законодательства, практики его внедрения.

Анализ различных источников свидетельствует о том, что в зарубежных странах вопрос поощрений для государственных служащих нашел свое нормативное закрепление и широкое применение. При этом достаточно широк перечень тех видов поощрений, которые считаются целесообразным использовать, а также различна процедура их применения.

Так, в частности, в странах Европы преобладают материальные, а также т.н. смешанные формы поощрений и несколько вариантов процедуры их применения. Например, в Нидерландах (Королевство Нидерланды) предусмотрены материальные виды поощрений для государственных служащих, среди наиболее распространенных из которых: повышение оклада или бонусы (бонусная премия) за «достижение им отличных результатов в служебной деятельности». При этом повышение должностного оклада может быть в рамках «интервала», «вилки должностных окладов» для определенной должности по итогам ежегодного интервьюирования (в некоторых источниках упоминаются «оценочные встречи») с участием непосредственного руководителя и вышестоящего должностного лица с определением степени соответствия имеющихся результатов служебной деятельности личности и показателей, которые были определены в начале года и нашли свое закрепление в трудовых соглашениях [1, с. 90].

В Германии также система мер стимулирования непосредственно «привязана» к результатам оценки служебной деятельности личности. В частности, служащим руководящих должностей выплачивается ежемесячная премия в размере семи процентов базового оклада на основании решения непосредственного руководителя за эффективность работы лица в течение предыдущего года [1, с.92], правда, законодатель предусматривается и максимальный размер премии для такой категории лиц для устранения злоупотреблений с их стороны и со стороны их руководителей. Размер премии не может превышать десяти процентов размера должностного оклада такого лица.

Правда, в Германии распространение получило введение и коллективных премий для служащих определенного органа власти, которые не являются «простой совокупностью индивидуальных премий, а являются единственной премией для всего коллектива», т.н. «командной премией» [2, с. 123]. Интересен тот факт, что в Германии, как и в ряде других стран Европы, премии предусматриваются преимущественно не для служащих, занимающих руководящие должности (они хотя и есть, однако их размер лимитирован и число не является большим), а для служащих, которые как раз такие должности и не занимают [2, с. 122], что и свидетельствует о том, что среди поощрений для государственных служащих премии не отводится роль основного рычага влияния на деятельность служащих. Она скорее всего является вспомогательным видом поощрения по сравнению со служебным продвижением. Дополнительно также может применяться надбавка за результаты работы до 7% должностного оклада с выплатой в течение срока до одного года, перемещение в другую служебную группу к следующему плановому переводу [2, с. 123].

Во Франции также превалируют материальные меры стимулирования, среди которых: премия, помощь на жилье, семейная доплата, выплаты ведомственного характера для отдельных разновидностей государственных служащих в зависимости от вида государственной службы [3, с. 44]. Интересно то, что поощрения зависят, в основном, от результатов служебной деятельности лица, а также зависят от «разряда служащего, должности, которую лицо занимает, его чина» [3, с.44]. Процедура стимулирования предполагает определенную стадийность, участие комитетов

по вознаграждениям (этот термин обобщен и охватывает все виды стимулов) и обоснование целесообразности стимулирования личности за «высокие показатели в деятельности» [3, с. 63]. Правда, многие вопросы, непосредственно связанные со стимулами в отношении публичных служащих, остаются открытыми (например, формализация рекомендаций по взаимосвязи результатов оценки и карьерного продвижения, последствий неэффективной деятельности личности и т.п.) [1, с. 92].

В Великобритании система мер стимулирования публичных служащих имеет вид разветвленного количества разнообразных мер, применяемых как форма «вариативного вознаграждения» за добросовестную службу [4, с. 2], и предполагает повышение оплаты труда лица в рамках «вилки оплаты труда», премии (для руководителей органов власти ее размер не может превышать двадцати процентов от годового оклада [4, с. 2]), ценных подарков в натуральном виде «за отличную работу, повышение командного духа и выдающийся вклад» [5, с. 64]. Правда, законодатель устанавливает требования по таким подаркам: «они должны быть приемлемыми и соответствовать уровню достигнутого успеха; не затрагивать потенциальные конфликтные вопросы; не удовлетворять просьбы о предоставлении конкретного предмета или услуги» [5, с. 63]. Достаточно разнообразно количество надбавок и бонусов для публичных служащих, в т.ч. и «коллективных», за работу лица в составе команды по решению той или иной задачи, правда, определить степень эффективности личности в командной игре бывает достаточно сложно, а следовательно и применение этих мер стимулирования вызывает на практике больше вопросов, чем индивидуальных.

В Литве к государственным служащим могут примениться стимулы, среди которых поощрение в виде «благодарности, личного подарка, одноразовой выплаты по процедуре, установленной правительством, ... государственных наград» [6]. Положение типичного содержания предусмотрено для публичных служащих и в законодательстве Грузии (в частности, Законе Грузии «О публичной службе») за «примерное выполнение служебных обязанностей, длительный и добросовестный труд, выполнение задач особой сложности и важности» [7], что свидетельствует о том, что законодатель «перенасытил» положения законодательства относительно оснований для стимулирования оценочными понятиями, что, безусловно, усложняет правоприменение, усиливая основы проявления субъективизма.

Преимущественно нематериальные стимулы для публичных служащих предусмотрены в законодательстве Бельгии, применение которых рассчитано на публичное определение их заслуг и повышение моральной оценки по результатам «оценочных встреч» служащего с непосредственным руководителем или руководителем высшего звена раз в два года [1, с. 92-93].

Кроме стран Европы, интересным для изучения и возможного заимствования некоторых достижений опыт США и Канады.

Так, в Канаде для государственных служащих руководящего звена предусмотрено ежегодное независимое оценивание их деятельности Администрацией Тайного Совета на основании самооценки, рекомендаций руководителя, Комитета по работе с высшими должностными лицами, комментариев ключевых агентств и отнесением служащего к одному из пяти рангов результативности. Преобладают материальные стимулы, среди которых: 1) повышение должностного оклада «в пределах вилки для этой позиции», что и позволяет добиться ежегодного увеличения должностного оклада публичного служащего, в случае результативности его служебной деятельности, на пять процентов; 2) разовая премия за «новые достижения каждый год, если они не учтены при повышении должностного оклада» [1, с. 88]. При этом разовая премия бывает двух видов – «рисковая выплата» (за «ожидаемые достигнутые результаты») и премия обычная. Законодатель четко предусмотрел максимальный предел размера этих премий – для рискованной выплаты – 15-20 процентов годового оклада, для обычной премии – 6-9 отскоков соответственно [1, с. 88].

В США для государственных служащих внедрена целая система поощрения за эффективную результативную деятельность с возможностью публичных институтов устанавливать специфические аналоги. В частности, предусмотрено по итогам оценки

результатов деятельности государственных служащих применения к ним: премий (правда, количество подпадающих под премирование лиц не может превышать половину персонала, а размер премии – двадцати процентов от суммы должностного оклада). Основанием для премирования служат результаты оценки деятельности личности. Так, например, в Министерстве внутренних дел США внедрено пять категорий результативности служащих руководящего состава: «неудовлетворительный уровень», «минимально удовлетворительный уровень», «удовлетворяющий всем требованиям», «выдающаяся эффективность», «исключительная эффективность», при этом премированию могут подлежать только те служащие, результаты деятельности которых оценены не ниже, чем «удовлетворяющий всем требованиям» [1, с. 89-90].

Для лиц, длительно находящихся на государственной службе, могут применяться специальные премии, а именно: Президентская премия государственным служащим за выдающиеся заслуги в размере 35% от оклада, и поощрительная премия в размере 20% оклада. Дополнительно возможны премии за отдельные достижения, в т.ч. и определенным образом связаны с лицом служащего, коллективные вознаграждения и т.п. Интерес представляют и почетные звания заслуженного и выдающегося государственного служащего, которые могут присваиваться на один год как мера стимулирования за высокие показатели результативности служебной деятельности лица. Присвоение соответствующих званий является прерогативой Президента, процедура предусматривает соблюдение согласований, а также ограничений (не чаще одного раза в четыре года возможно присвоение не более пяти процентов от общей численности служащих по отношению к заслуженному и одному проценту – выдающемуся). Эти меры следует считать комплексными или смешанными, так как одновременно предусматривается выплата единовременной премии лицу в размере 10 тысяч долларов (для заслуженного) или 25 тысяч долларов (для выдающегося) [8]. Для отдельных видов государственной службы, а значит и для государственных служащих могут применяться и другие стимулы. Так, например, в системе Заграничной службы США установлен целый «ряд специальных знаков отличия»: отличие Государственного секретаря, отличие Государственного секретаря за отличную службу, свидетельство доблести, отличие за героизм, Звезда Заграничной службы имени Томаса Джефферсона, отличный почетный знак, похвальная почетная награда, почетное отличие для увольняющихся со службы», а также надбавка 20% за успешную работу, единовременная «Президентская премия» в размере 20 тысяч долларов [9, с. 345-346]. При этом различны непосредственные основания, процедура, субъекты применения, очередность применения и детализация правовой регламентации.

Интересно многообразие поощрений, которые являются результатом рейтинговых процедур в государственно-служебных отношениях, которые одновременно предусматривают как планирование определенных показателей государственно-служебной деятельности как государственного служащего отдельно, так и учреждения или органа, с которым связана его служба, так и отчетность, анализ их соотношения, мотивацию лиц к обеспечению согласованности последнего в формате «полное соответствие», «перевыполнение», внедрение инноваций в государственно-служебную деятельность и т.д. Все это способствует определенному упрощению в реализации процедурного аспекта поощрений в части обоснованности, пропорциональности, гласности, гарантированности, прозрачности и т.п. Такую практику следует признать положительной для заимствования в Казахстане и активно внедрять.

Материальные виды стимулов являются доминирующими для государственных служащих в Бразилии. Это прежде всего премии, размер которых достигает 50% процентов должностного оклада служащего [1, с. 94]. Премии также распространены в Корее для государственных служащих, если их служебная деятельность достигает уровня 156 «удовлетворительно» по итогам ежегодного оценивания [1, с. 94]. В тоже время как в Китае, наряду с материальными, активно используются (и даже можно вести речь о том, что преобладают) нематериальные и смешанные виды стимулов для государственных служащих, среди них: «похвала, заслуга

третьей категории, заслуга второй категории, заслуга первой категории, почетные звания... При этом «поощрительные меры» применяются к публичным, в данном случае государственных служащих, торжественно с одновременным предоставлением денежного вознаграждения или других вознаграждений» (ст.51 Закона КНР «О государственной службе») [10, с. 160].

Сугубо материальное стимулирование для государственных служащих также предусмотрено в законодательстве Новой Зеландии («путем корректировки оплаты их труда» [11, с. 114], а также премирования за «особые достижения» [1, с. 90]), правда интересно то, что все вопросы стимулирования государственных служащих – это прерогатива независимого органа – Комиссии по государственной службе. А также материальное стимулирование превалирует и для государственных служащих в Австралии – повышение должностного оклада или премирование для «наиболее успешных служащих» [1, с. 91; 55, с. 347].

Итак, как свидетельствует даже обобщенный анализ опыта вышеупомянутых зарубежных стран, в законодательстве, регламентирующем принципы государственной (отдельных ее разновидностей) службы, предусмотрена возможность применения к государственным служащим поощрений по результатам оценки их служебной деятельности. В подавляющем большинстве, превалируют материальные (повышение оклада, премии, бонуса и т.д.) или же смешанные (присвоение почетного звания с одновременной денежной выплатой, объявления благодарности, похвалы, вручение нагрудного знака с выплатой денежного вознаграждения и т.п.) разновидности поощрений, хотя можно встретить и нематериальные виды поощрений (правда, их нельзя считать доминирующими или единственно возможными, за исключением некоторых зарубежных стран). Достаточно интересным выглядит зарубежный опыт стран в этом вопросе для Казахстана в аспекте разновариативности поощрений и особенно в отношении смешанных видов поощрений. Последние одновременно ориентированы на публичное определение заслуг государственных служащих, повышение их авторитета, самооценки, а также материальное вознаграждение за инициативность, добросовестность, инновационность, результативность их служебной деятельности с побуждением к максимальной реализации своего ресурса в будущем. Именно сочетание моральных и материальных устоев стимулирования выглядит удачным для обеспечения адекватного реагирования на любые проявления заслуг государственных служащих. И именно в этом аспекте приемлемым для заимствования выглядит опыт стран, которые в законодательстве предусмотрели основы возможного применения для государственным служащим разнообразные меры стимулирования именно смешанного характера для адекватного реагирования на различные проявления их заслуг во время служебной деятельности.

Применительно к процедурным принципам поощрений доминирующими являются те, которые предусматривают «привязку» результатов оценки служебной деятельности к виду конкретной меры стимула. При этом приемлемым для Казахстана в аспекте заимствования выглядит опыт тех стран, которые регламентируют критерии оценивания, процедуру оценивания (например, «оценочные собеседования», интервьюирование, метод «360 градусов» и т.п.) на законодательном уровне, а также принципы прозрачности, обоснованности, пропорциональности, активного привлечения общественности в этой деятельности (например, освещение стадий процедуры на официальных сайтах публичного учреждения, обеспечение доступа к участию в процедуре в качестве наблюдателей представителей общественности и т.п.), а в некоторых случаях и создание независимого субъекта такого оценивания, результаты деятельности которого и является основанием для решения вопросов стимулирования публичных служащих (например, в Канаде – Администрация Тайного совета, в Новой Зеландии – Комиссия по государственной службе) и закрепление основного положения о согласованности результатов оценки служебной деятельности и стимулов для государственных служащих (категорий, рангов результативности и видов и размеров стимулов).

Именно положительный апробированный временем и практикой зарубежный опыт определения правовых основ применения поощрений для государственных служащих в части

видового их разнообразия и процедурных основ будет способствовать обеспечению эффективности использования их ресурса в условиях акцента и на национальные вызовы создания государства, право и правоприменения.

Список использованной литературы:

1. Божья-Воля А.А. Оценка результативности государственных служащих руководящего состава: международный опыт и российские перспективы. //Вопросы государственного и муниципального управления. - 2009. - №2. - С.81-103.
2. Коголь Т.Н., Анцибалова О.В. Система оплаты и стимулирования труда государственных служащих некоторых зарубежных стран (Германия, США) // Вестник Кузбасского института. – 2012. – № 4 (12). – С. 126–133.
3. Государственная служба в странах основных правовых систем мира / под ред. А.А. Демина. М.: Книгодел, 2010. Т.2. - 428 с.
4. Кононов Е.В. Опыт промышленно развитых стран в сфере оценки и стимулирования труда государственных служащих в соответствии с результатами этой деятельности [Электрон.ресурс]. / Аудит и финансовый анализ. 2011. №4. URL: https://auditfin.com/fin/2011/4/2011_IV_10_11.pdf (дата обращения: 20.10.2023)
5. Кононов Е.В. Применение опыта Великобритании в сфере оценки и стимулирования труда государственных служащих//Экономический анализ: теория и практика. 2011. т. 10, вып. 20. –С.59-64.
6. Закон Литовской Республики от 8 июля 1999 г. № VIII-1316 «О Государственной службе» [Электрон.ресурс]. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=2r1mk7cr&documentId=TAIS.91131&category=TAD> (дата обращения: 25.10.2023)
7. Закон Грузии «О публичной службе» от 27 октября 2015 г. 4346-Ів [Электрон.ресурс]. URL: <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/3031098?publication=45> (дата обращения: 25.10.2023)
8. Яковлев И. Особенности государственной кадровой политики за рубежом.[Электрон.ресурс].URL:https://www.elibrary.ru/download/elibrary_13005184_62920815.pdf (дата обращения: 20.10.2023)
9. Сакун О.Ф. Дипломатическое ремесло. М.: Международные отношения, 2007. -440 с.
10. Опыт лучших практик государственной службы России и Китая: монография / отв. ред. Т.Я. Хабриева, Чжао Шимин; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации; Пудунская академия подготовки руководящих кадров Китая. - М.: ИД «Юриспруденция», 2020.- 396 с.
11. Воробьева Е.С., Панина О.В. Передовой опыт Новой Зеландии по повышению результативности деятельности государственных гражданских служащих // *Transport Business in Russia*. -2014. - №2. - С.113-115.

МРНТИ: 325.1.3
УДК: 342.7

10.51889/2959-6181.2023.74.4.011

Хамзин А.Ш.¹, Бурибаев Е.А.², Хамзина Ж.А.²

¹Торайгыров Университет

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая

НЕЛЕГАЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ: ПРОЯВЛЕНИЕ РЕАЛЬНОСТИ В ГЛОБАЛЬНОМ КОНТЕКСТЕ

Аннотация

В статье исследуется феномен нелегальной миграции как ключевой аспекта современных глобальных процессов. Анализируя причины и последствия нелегальной миграции, статья стремится выявить, как геополитические, экономические и социальные факторы влияют на миграционные потоки и как они, в свою очередь, воздействуют на страны отправления и приема мигрантов. Особое внимание уделяется проблемам, с которыми сталкиваются мигранты, включая юридические барьеры, социальную изоляцию и экономические трудности. Также анализируются политические и правовые меры, принимаемые различными государствами для борьбы с нелегальной миграцией, а также их эффективность и гуманитарные последствия. Наконец, статья предлагает стратегии для улучшения управления миграционными процессами и повышения уровня защиты прав человека в контексте глобальной миграции.

Ключевые слова: права человека, незаконная миграция, правовое регулирование, мигрант, принудительный труд.

Благодарности: Исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках гранта «Нелегальная и вынужденная миграция в Казахстане: вызовы безопасности и меры противодействия», ИРН АР19679267.

А.Ш. Хамзин¹, Е.А. Бурибаев², Ж.А. Хамзина²

¹Торайгыров Университет

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ЗАҢСЫЗ КӨШІ-ҚОН: ЖАҒАНДЫҚ КОНТЕКСТЕ ШЫНДЫҚТЫҢ КӨРІНІСІ

Аңдатпа

Мақалада заңсыз көші-қон феномені қазіргі жаһандық үдерістердің негізгі аспектісі ретінде қарастырылады. Мақалада заңсыз көші-қонның себептері мен салдарын талдай отырып, геосаяси, экономикалық және әлеуметтік факторлардың көші-қон ағынына қалай әсер ететінін және олардың өз кезегінде мигранттарды жіберетін және қабылдайтын елдеріне қалай әсер ететінін анықтауға тырысады. Мигранттар кездесетін қиындықтарға, соның ішінде құқықтық кедергілерге, әлеуметтік оқшаулануға және экономикалық қиындықтарға ерекше назар аударылады. Сондай-ақ заңсыз көші-қонмен күресу үшін әртүрлі мемлекеттердің қолданып жатқан саяси-құқықтық шаралары, олардың тиімділігі мен гуманитарлық салдары талданады. Соңында, мақалада көші-қонды басқаруды және жаһандық көші-қон контекстінде адам құқықтарын қорғауды жақсарту бойынша стратегиялар ұсынылады.

Түйін сөздер: адам құқықтары, заңсыз көші-қон, құқықтық реттеу, мигрант, мәжбүрлі еңбек.

Алғыс айту: Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті «Қазақстандағы заңсыз және мәжбүрлі көші-қон: қауіпсіздік сын-қатерлері және қарсы іс-қимыл шаралары» гранты аясында қаржыландырады, ЖТН АР19679267.

A.Khamzin¹, Ye.Buribayev,² Zh.Khamzina²
¹Toraighyrov University
²Abai Kazakh National Pedagogical University

ILLEGAL MIGRATION: MANIFESTATION OF REALITY IN A GLOBAL CONTEXT

Abstract

The article examines the phenomenon of illegal migration as a key aspect of modern global processes. By analyzing the causes and consequences of illegal migration, the article seeks to identify how geopolitical, economic and social factors influence migration flows and how they, in turn, affect the sending and receiving countries of migrants. Particular attention is paid to the challenges immigrants face, including legal barriers, economic exclusion, and economic hardship. It also analyzes the political and legal measures taken by various states to combat illegal migration, as well as their effectiveness and humanitarian consequences. Finally, the article proposes strategies for improving the management of migration processes and increasing the level of human rights protection in the context of globalization.

Key words: human rights, illegal migration, legal regulation, migrant, forced labor

Acknowledgments: The research is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan within the framework of the grant “Illegal and forced migration in Kazakhstan: security challenges and counteraction measures”, IRN AP19679267

Введение. Миграция классифицируется на добровольную и вынужденную. Первая типично происходит по собственному выбору человека, вторая - под внешним давлением. Одной из ключевых задач любого государства является создание условий для достойной жизни своих граждан. Уровень жизни отражает такие параметры, как благополучие, накопление человеческого капитала и уровень развития общества. Чтобы обеспечить стабильность и благосостояние граждан, многие страны проводят разнообразные реформы, в том числе в области миграции. Особенно с середины 20-го века наблюдается рост нелегальной миграции, что привлекает внимание исследователей из различных областей знаний.

В последние десятилетия наблюдается устойчивый рост нелегальной миграции, несмотря на многочисленные меры по ее сдерживанию. Как подчеркивалось на XIX сессии Международной организации труда (МОТ) в 1974 году, даже при активных усилиях крупнейших стран-реципиентов трудовых ресурсов, количество нелегальных мигрантов остается значительным. На мировой арене такая миграция чаще встречается, чем является исключением (Рубинская, 2023).

Документы Международной конференции ООН по народонаселению и развитию 1994 года указывают на усиление миграционных тенденций в развивающихся странах, особо отмечая рост числа самозанятых индивидов. Предполагается дальнейшее усиление нелегальных миграционных потоков (Щербакова, 2021).

На первой сессии МОТ в 2004 году акцентировалось внимание на росте численности мигрантов без урегулированного статуса. К такому росту приводят такие факторы, как расширение неформальной занятости, отсутствие достаточного числа рабочих для выполнения трудоемких работ и сложность легальной трудовой миграции. В целом, недостаточно разработанная национальная миграционная политика в некоторых государствах усугубляет проблему нелегальной миграции. МОТ придает особое значение изучению и внедрению лучших практик в области борьбы с нелегальной трудовой миграцией.

С начала XXI века из-за ряда экономических и геополитических изменений объемы нелегальной миграции незначительно сократились. Однако, многие стимулы для незаконного перехода границ и поиска работы остаются актуальными, особенно в странах с либеральной или, наоборот, строгой миграционной политикой (Акмалова & Капицын, 2008).

В контексте современной глобализации нелегальная миграция приобретает статус ключевого фактора, вызывающего дисбаланс в социальных, экономических и политических структурах множества наций. Согласно результатам социологической экспертизы, проблематика нелегальной миграции рассматривается как один из наиболее актуальных вызовов для обитателей развитых стран. Такой феномен обуславливает необходимость активизации государственных мер по контролю и нормативному регулированию миграционной деятельности. Чтобы анализировать воздействие нелегальной миграции на различные сектора общества и разрабатывать предложения по улучшению государственных миграционных стратегий, необходимо иметь четкое представление о масштабе и характере этого явления. Однако отсутствие четкой терминологии и методик оценки усложняет получение точных данных о нелегальных мигрантах в многих странах. Поэтому важно начать с формирования ясной концептуальной базы. К сожалению, сейчас терминологическая база недостаточно конкретизирована. В этом контексте российские специалисты предприняли попытку систематизации терминов, связанных с нелегальной иммиграцией (Денисенко и др., 2003).

Исследование нелегальной иммиграции представляет собой сложную задачу из-за отсутствия унифицированной терминологии. Без единого терминологического подхода к этому явлению невозможно эффективно обрабатывать и анализировать данные на мировом уровне.

Современные научные работы подчеркивают разнообразие терминологии, относящейся к нелегальной иммиграции. Термины «недокументированный», «нелегальный», «неразрешенный», «нерегулированный», «подпольный» и так далее используются для описания мигрантов, нарушивших иммиграционные нормы. Несмотря на то что одни ученые считают их синонимами, другие выделяют между ними отличия. Западная литература преимущественно склоняется к использованию термина «irregular migration», в то время как «illegal migration» употребляется в основном при обсуждении контрабанды мигрантов. Важно отметить, что, хотя на Западе эти определения ясно сформулированы, в русскоязычных исследованиях аналоги часто отсутствуют.

Конвенция МОТ № 143 является одним из пионерских международных документов, обращающих внимание на вопросы нелегальной трудовой миграции, с особым акцентом на права мигрантов (Денисенко и др., 2003). Этот документ подчеркивает различные аспекты нелегальных действий, будь то въезд, транзит или пребывание, а также условия трудоустройства. Он акцентирует важность принятия решительных мер в отношении организаторов незаконной миграции и тех, кто нанимает таких работников.

На Международной конференции ООН по вопросам населения и развития в 1994 году был представлен термин «лица без документов» для характеристики индивидов, нарушивших требования по въезду или пребыванию. Тем не менее, в 1999 году на Международном симпозиуме по миграции в Бангкоке было предложено альтернативное определение – «лица с нерегулированным статусом». Согласно Справочнику по миграционной терминологии, изданному Международной организацией по миграции в 2011 году (Поздоровкина, 2011):

Мигранты без соответствующих документов или нарушившие законодательство страны пребывания - это лица, которым не выдано официальное разрешение на въезд, пребывание или трудовую деятельность.

Нерегулируемая миграция – это движение людей вне официальных законодательных рамок страны отправления, транзита или принимающей страны.

Нерегулируемый мигрант – это человек, находящийся в стране без законного статуса из-за незаконного въезда или просроченной визы.

На основе анализа, можно формулировать следующие определения.

Нерегулируемая миграция: процесс перемещения людей через государственные границы без учета официальных процедур и законов пребывания, работы или транзита.

Нерегулируемые мигранты: индивиды, нарушившие предписанные нормы по перемещению или занятию в стране.

Нелегальная иммиграция обусловлена множеством факторов, таких как экономические несоответствия, усиление бедности, экологические кризисы, нарушение прав человека и политическая нестабильность. Эти элементы служат катализаторами для миграционных движений.

В современном миграционном процессе нерегулированные миграционные потоки чаще всего характеризуются временными переездами, в большинстве своем связанными с неформальной занятостью. Данные мигранты могут преодолевать государственные границы как по законным основаниям, так и обходя официальные пункты пропуска. В рамках анализа нелегальной миграции акцент ставится на трех формах пересечения границы: а) законное пересечение границы с дальнейшим нарушением режима пребывания или условий трудоустройства; б) незаконное пересечение государственной границы вне контрольных пунктов; в) въезд на территорию страны с использованием фальсифицированных документов. Глубокое научное осмысление структуры нелегальной миграции способствует детализированному пониманию ее внутренней динамики. Анализ нелегальной миграции является комплексной задачей в связи с ее «латентным» характером, что приводит к аналогиям с другими непроявленными социально-экономическими процессами. Основная проблема состоит в выявлении точного числа нелегальных мигрантов, поскольку их действительное распределение и структура зачастую остаются вне поле зрения статистических и государственных учетов.

Основные методики изучения нелегальных мигрантов призваны анализировать и интерпретировать имеющиеся статистические данные, позволяя делать выводы о потенциально неучтенных миграционных движениях. Эти методики можно разделить на следующие категории.

Методы прямого наблюдения. Данные методы предполагают непосредственный мониторинг миграционных процессов и включают: информацию от пограничных органов; отчетные данные от командиров морских и авиационных транспортных средств; статистику разрешений на работу и пребывание; данные о депортациях и выдворениях; информация о занятости в неформальном секторе экономики; сведения о лицензировании для привлечения иностранных работников.

Косвенные методы. Эти методы обычно представляют собой приближенные оценки и базируются на разнообразных данных и источниках:

метод демографического баланса, основанный на сравнении данных о рождаемости, смертности и официальной миграции;

метод Дельфи, опирающийся на экспертные оценки и прогнозы;

анализ денежных переводов мигрантов, что может указывать на количество работающих за границей.

Используя комбинированный подход, ученые и исследователи могут создавать более глубокий и многогранный портрет нелегальной миграции, что способствует более точному пониманию этого явления и разработке эффективных политик в области миграции.

Обсуждение. Анализ миграционных процессов требует учета множества факторов: политических, экономических, географических, экологических, социальных, психологических и правовых.

Вынужденная миграция и нелегальная миграция – два различных понятия. При вынужденной миграции индивид по своему желанию следует законодательству страны, куда планирует переехать. Ее основные причины включают политические, экономические, этнические и многие другие факторы. В некоторых случаях вынужденная миграция может приобрести нелегальный характер, особенно если мигрант видит в этом единственный выход из сложной ситуации.

Нелегальная миграция подразумевает переезд людей, нарушающий законы принимающей страны. Это может касаться как незаконного въезда, так и работы без соответствующего разрешения. Во многих странах нелегальное пребывание или трудоустройство карается по закону, особенно если это связано с другими преступлениями.

Основные двигатели миграции включают экономические дисбалансы, увеличение уровня бедности, экологические катастрофы, нарушения прав человека и отсутствие стабильности.

Среди разновидностей нелегальной иммиграции можно выделить:

организованную и неорганизованную;

индивидуальную и групповую;

перемещение через неохраемые участки границы или с использованием поддельных документов;

нарушение условий пребывания, например, просрочка визы.

Важно понимать, что даже законный въезд может перерасти в нелегальное пребывание, если, например, человек начинает работать без соответствующего разрешения (Шкрабтак и др., 2021).

Нелегальная иммиграция может привести к нежелательным экономическим и социальным последствиям.

В результате уклонения от налогов значительные денежные средства могут перечисляться из принимающей страны на историческую родину мигрантов, что влияет на экономику принимающей страны.

Формирование этнических общин в регионах, где рабочая сила в избытке, может привести к укреплению связей с зарубежными диаспорами, что создает дополнительные сложности в области визовой политики.

Разница в рождаемости между коренным населением и иммигрантами может вызвать социокультурные конфликты и даже этнические столкновения.

Нелегальные мигранты могут вытеснять местное население из некоторых сфер труда, создавая дополнительное напряжение на рынке труда.

Увеличение численности населения из-за миграции усиливает нагрузку на общественные службы, такие как здравоохранение и образование, что может вызвать недовольство среди местного населения и дополнительные бюджетные расходы.

В современных условиях нелегальная миграция становится серьезным вызовом для национальной безопасности не только отдельных стран, но и регионов, а иногда и всего мирового сообщества. Эта проблема оказывает влияние на внешнюю и внутреннюю политику многих европейских государств, создавая новые угрозы на континенте. Таким образом, миграционные процессы представляют собой одну из крупнейших и наиболее сложных проблем современного мира, требующую комплексного подхода и совместных усилий.

Анализируя проблему нелегальной миграции и ее связь с современными вызовами, следует применять всеобъемлющий и гармоничный подход. Этот подход должен включать в себя широкое использование различных научных, методологических, логико-математических, а также передовых международных правовых инструментов.

Правильное применение этих инструментов может стать ценным ресурсом для министерств и миграционных служб Казахстана, помогая в разработке стратегии ответа на эти вызовы на всех уровнях управления, учитывая текущую обстановку.

Необходимо осознавать, что нелегальная миграция тесно переплетена с такими явлениями, как терроризм, незаконная торговля наркотиками, морское пиратство, похищение людей и торговля ими, а также другие формы преступной деятельности. Транснациональные преступные группировки оперативно приспосабливаются к меняющимся условиям, используя новые способы и маршруты для незаконной деятельности.

Западнобалканский регион является ключевым пунктом на маршрутах нелегальной миграции. Помимо этого, регион стал источником оружия, наркотиков и финансовых операций, связанных с отмыванием денег. В странах происхождения или транзита преступные группы часто используют этнические или национальные связи для укрепления своего влияния. Эти связи обеспечивают им доступ к различным рынкам, включая легальные бизнес-структуры. Преступные организации также активно действуют в секторе недвижимости, используя экспатриантов для обеспечения своих интересов (Квасникова, 2016).

Международное преступное сообщество является опытным и хитрым соперником, прекрасно осведомленным в финансовых вопросах и быстро приспособляющимся к современным условиям. Эти преступники легко интегрируются в законную экономику, умело дополняют свои ряды и устанавливают гибкие связи с разнообразными криминальными группировками. В эпоху глобализации преступники активно используют передовые технологии, включая киберпространство.

Поэтому государствам необходимо объединять усилия для борьбы с этой угрозой, действовать решительно и опережающе. Важно не дать преступности захватить инициативу и акцентировать внимание на разработке стратегий, направленных на уничтожение экономической базы преступных действий. Стратегический подход к правоохранительной деятельности и реализация конкретных мер помогут подорвать социально-экономические корни современной преступности (Рашитов, 2016).

На постсоветской территории Казахстан выступает как ключевой игрок в укреплении стабильности и безопасности, активно участвуя в сотрудничестве между странами региона, международными и неправительственными организациями по вопросам миграционной политики.

Благодаря своему географическому положению, Казахстан стоит на перепутье между Европой и Центральной Азией, что делает его магнитом для многих иностранных граждан, особенно учитывая экономический рост и стабильное политическое положение в стране.

В стратегических документах Республики Казахстан акцентируется необходимость формирования и реализации эффективной демографической и миграционной политики. Были разработаны и внедрены мероприятия, направленные на создание прозрачной структуры управления миграционными процессами, адаптацию законодательства к международным нормам и обеспечение благоприятного контекста для пребывания иностранных граждан на территории Казахстана. При этом особое внимание уделяется гармонизации миграционного законодательства, обеспечению прав человека и противодействию нелегальной миграции.

Казахстан разработал законодательство в сфере миграции, соответствующее международным нормам, что способствует развитию туризма, привлечению иностранных рабочих и возвращению этнических казахов обратно на их родину.

Условия перемещения граждан регулируются на уровне ЕАЭС и СНГ. С рядом стран, включая Азербайджан, Узбекистан, Украину, Турцию и другие, заключены двусторонние соглашения о въезде и пребывании.

В рамках ЕАЭС Казахстан осуществляет координационную социальную политику, направленную на гармонизацию национального законодательства в социальной сфере.

Конституция Казахстана гарантирует права и свободы человека, соответствующие международным принципам и стандартам. Эти принципы лежат в основе регулирования статуса мигрантов в стране, который определяется их правовым статусом и категорией (например, беженец, переселенец).

Результаты. В Казахстане вопрос миграции и эмиграции становится все более актуальным из-за его глубокого влияния на национальную безопасность и условия труда местного

населения. Основной сложностью на рынке труда Казахстана является поток рабочей силы из-за границы, в особенности из России, Узбекистана, Туркменистана и Кыргызстана.

Большая часть трудовой миграции в стране происходит незаконно, при этом лишь высокооплачиваемые иностранные специалисты в ключевых отраслях экономики имеют официальный статус. Основная причина роста нелегальной миграции из стран Центральной Азии заключается в экономическом дисбалансе между Казахстаном и другими республиками региона. Этот дисбаланс делает рынок труда Казахстана привлекательным, в частности, для граждан Узбекистана, Таджикистана, Кыргызстана, Туркменистана и Китая.

Данные по количеству нелегальных мигрантов разнообразны, но, по некоторым оценкам, ежегодно в Казахстан приезжает более 700 тыс. иностранцев, причем около 600 тыс. из них приходится на страны СНГ. При этом количество нелегальных мигрантов продолжает расти.

Можно выделить три основные группы нелегальных мигрантов из Центральноазиатских республик. Те, кто приезжает с целью торговать свежими продуктами на приграничных рынках и возвращается домой в тот же день. Сезонные рабочие, такие как строители, пастухи, сборщики урожая и др. Иностранцы, которые на длительный срок проживают на территории Казахстана, занимаясь торговлей и другими видами деятельности. Первые две группы в основном зависят от работодателей, в то время как последняя группа представляет собой нелегальных самозанятых иностранцев, которые занимают место местных предпринимателей.

Во внимание принятым последствиям внешней трудовой миграции для рынка труда республики можно выделить следующие основные моменты.

Воздействие на Южный Казахстан. Эмиграция оказывает значительное давление на экономику Южного Казахстана. Многие мигранты, как легальные, так и нелегальные, предпочитают оседать в крупных городах и в южных районах. Это создает дополнительное нагнетание на регионы, такие как Алматы, Жамбылская и Мангистау, где и так проживает свыше 30% экономически активного населения республики. Особенности южных районов, такие как высокая плотность населения, большой процент сельских жителей и высокий прирост населения, усиливают экономическое и социальное напряжение. Чрезмерная концентрация мигрантов может привести к проблемам в доступе к жилью, услугам, и соответственно, к социальным напряжениям и конфликтам.

Конкуренция на рынке труда. В результате миграции, в основном из стран Центральной Азии, на рынке труда южных регионов и крупных городов усиливается конкуренция. Почти половина работающего населения этих регионов занята в сельском хозяйстве, розничной торговле и услугах. Нелегальные мигранты активно ищут рабочие места в этих отраслях, особенно в сферах, таких как строительство и сельское хозяйство.

Таким образом, растущий поток мигрантов может усугубить социально-экономические проблемы и усилить социальное напряжение в регионе. Нелегальная рабочая миграция дестабилизирует экономику, вызывая ценовые колебания на рынке труда. Нелегальные мигранты часто готовы работать за более низкую зарплату, что делает их более привлекательными для работодателей, несмотря на наличие свободных рабочих мест. Согласно исследованиям, разница в оплате труда между местными и приезжими рабочими варьируется в пределах 10-50%.

В то же время стоит подчеркнуть, что в местах, где большинство нелегальных мигрантов находятся, уровень доходов на душу населения чрезвычайно низок. Например, в 2006 году Жамбылская и Южно-Казахстанская области отмечались минимальными доходами среди всех регионов Казахстана. В целом, нелегальные мигранты усугубляют социально-экономические проблемы для коренного населения.

Нелегальная миграция способствует росту числа неквалифицированных рабочих. Большинство безработных в Казахстане – это рабочие, из которых приблизительно половина не

имеет квалификации. Многие из них прибыли из стран Центральной Азии. Дефицит квалифицированных рабочих в условиях растущего числа неквалифицированных мигрантов может вызвать проблемы в экономическом развитии страны.

Увеличение числа нелегальных мигрантов приводит к росту «теневой» экономики. Нелегальные мигранты часто работают в неформализованных секторах экономики, что позволяет им обходить налоговое законодательство. Этот факт, а также слабое регулирование в сфере трудовой миграции, приводят к уклонению от налогов и потере государственных доходов. Компании, нанимающие нелегальных работников, часто уклоняются от уплаты налогов и других обязательных платежей.

Использование нелегальных мигрантов широко распространено на мелких и средних предприятиях, для которых размер заработной платы играет значительную роль в их экономической деятельности. Однако такое использование рабочей силы также наблюдается на крупных предприятиях, действующих в высокодоходных отраслях. В Астане однажды была обнаружена группа из 21 гражданина Турции без регистрации. Также были зафиксированы случаи нарушения казахстанских законов и привоз рабочих из Индонезии, Пакистана и других стран в нефтедобывающем секторе.

Безвизовый режим между Кыргызстаном и Китаем, а также между Казахстаном и Кыргызстаном, делает Казахстан привлекательным для китайских иммигрантов. Один из показателей трудовой активности китайцев в Казахстане - это денежные переводы в платежном балансе, который отображает доходы от труда. За последние годы этот показатель стабильно растет. В 2005-2006 годах этот рост продолжался, причем большая часть этих переводов, по мнению экспертов, приходится на китайских рабочих и бизнесменов в Казахстане.

В 2006 году Китай получил 22,5 млрд долларов США от своих граждан, работающих за границей. Отмечается, что еще примерно 60% от этой суммы поступило «по неофициальным каналам». Как и в других странах, китайцы в Казахстане часто отправляют деньги на родину, игнорируя налоговое законодательство страны проживания. Следует отметить инцидент 2005 года, когда деятельность Банка Китая была временно приостановлена в Казахстане из-за обнаружения нарушений в денежных переводах.

В долгосрочной перспективе миграция может угрожать безопасности из-за усиления конкуренции на рынках труда и жилья, а также из-за доминирования мигрантов в некоторых экономических секторах. Учитывая экспорт и перевод капитала за границу, внешнеэкономические и финансовые позиции Казахстана могут оказаться под угрозой. Однако пока критическая точка еще не достигнута, и проблема требует немедленного решения.

Заключение. Регулирование мигрантов связано с миграционной политикой и их уникальным правовым статусом. В связи с необходимостью стабилизации и защиты прав мигрантов в Казахстане, требуется углубленное изучение их правового статуса и приведение законодательства в соответствие с международными стандартами.

Нелегальная миграция является важным вопросом, влияющим на общество, и требует внимания с точки зрения национальной безопасности. В целом, Казахстан демонстрирует рациональный подход к миграционной политике. С момента получения независимости страной накоплен значительный опыт в области миграции, создана модель межэтнических отношений. Главная цель миграционной стратегии - минимизировать отрицательные эффекты миграции, сохраняя национальную идентичность и безопасность, путем ограничения нелегальной миграции и селективного подхода к иммиграции.

Список использованной литературы:

1. Акмалова, А. А., & Капицын, В. М. (2008). Социальная работа с мигрантами и беженцами: Учеб. пособие/Отв. ред. ПД Павленок. - М.: ИНФРА-М., 125.
2. Денисенко, М. Б., Хараева, О. А., & Чудиновских, О. С. (2003). Иммиграционная политика в Российской Федерации и странах Запада. // Научные труды Фонда «Институт экономической политики им. ЕТ Гайдара», (61), 1-309.
3. Квасникова, Т. В. (2016). Криминологическая и уголовно-правовая характеристика преступлений в сфере оборота жилья (по материалам Дальневосточного федерального округа) (Doctoral dissertation, Саратов. гос. юрид. акад.).
4. Поздоровкина, О. (2011). Справочник по терминологии в области миграции. - М.: Международная организация по миграции.
5. Рашитов, Л. Р. (2016). Криминологическая характеристика преступлений в сфере незаконной миграции и их предупреждение. // Вестник Казанского юридического института МВД России, (1 (23)), 124-128.
6. Рубинская, Э. Д. (2023). ДИНАМИКА И СТРУКТУРА МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ: ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ. ДЕМИС. // Демографические исследования/DEMIS. Demographic Research, 3(1), 92-101.
7. Шкрабтак, Н.В., Зинченко, М.В., Григорьева, В.З., & Пеков, Д.Б. (2021). Трансформация глобальной миграции.
8. Щербакова, Е. (2021). Международная миграция по оценкам ООН 2019 года. ДЕМОСКОП WEEKLY Учредители: Национальный исследовательский университет "Высшая школа экономики", Автономная некоммерческая организация "Институт международных исследований семьи/Р", 1-30.
9. Бурибаев, Е. А., & Хамзина, Ж. А. (2023). ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ И ЭКСПЛУАТАЦИЯ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ: АНАЛИЗ СИТУАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ. // Вестник КазНПУ имени Абая серия «Юриспруденция», 73(3), 40-55.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Альшуразова Айжан Аубакіркызы – Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, азаматтық құқық және азаматтық процесс кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, Қазақстан Республикасы, Шымкент қаласы, e-mail: alshurazova-0807@mail.ru

Әлімқұлова Бахытгүл Қуатбекқызы - «Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы» АҚ, Мониторинг департаментінің бас менеджері, e-mail: alim-701@mail.ru

Бурибаев Ермек Абілтайұлы – заң ғылымдарының докторы, профессор, Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Тарих және құқық Институты Құқықтану кафедрасының профессоры. e-mail: yermek-a@mail.ru

Бурханова Лейла Мариусовна - Ташкент мемлекеттік заң университеті «Азаматтық құқық» кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: burkhanova.leyla@mail.ru

Калкаева Несібелі Бақытқызы – Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к., Алматы, Қазақстан, e-mail: nesibeli77@mail.ru

Кемелбек Даниал Жандосұлы - Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, «құқықтану» білім беру бағдарламасының 1-курс студенті, gmail: kemelbekdaniel37@gmail.com

Көкеев Аскар Кульчимбаевич - аспирант, Омбы мемлекеттік университеті. Ф. М. Достоевский. Омбы, Ресей, e-mail: askar_kukeyev@mail.ru

Кусаинов Серғазы Жағалбайұлы - Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институтының, құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры м.а, з.ғ.к. e-mail: zagalbaili@mail.ru

Меирбекова Гүлжазира Болатқызы – Абай атындағы ҚазҰПУ Құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, e-mail: Meirbekova67@mail.ru

Османова Гүлайна Жалалықызы - PhD, Абай атындағы ҚазҰПУ Құқықтану кафедрасының қауым.профессоры, Қазақстан Республикасы, Алматы қ. e-mail: gulaina.78@mail.ru

Сәтбаева Айжан Мұратқызы - Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар» кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: sathaeva@mail.ru

Толеубекова Бақытжан Хасенқызы – заң ғылымдарының докторы, Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Тарих және құқық Институты Құқықтану кафедрасының профессоры, e-mail: madina_khv@mail.ru

Тұрлыханқызы Құралай – Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, «Құқық-тану» кафедрасының аға оқытушысы e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru

Хамзин Амангелді Шапиұлы – Торайғыров университеті, Құқықтану кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, e-mail: 292803@mail.ru

Хамзина Жанна Амангелдіқызы – заң ғылымдарының докторы, Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Тарих және құқық Институты Құқықтану кафедрасының зерттеуші-профессоры, e-mail: 292803@mail.ru

Хведелидзе Теймураз Борисович – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының қауым.профессоры, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан, e-mail: khvedelidze_tima@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Алимкулова Бахытгуль Куатбековна - Главный менеджер Управления мониторинга, АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы», e-mail: alim-701@mail.ru

Альшуразова Айжан Аубакировна – Южно-Казахстанский университет им. Мухтара Ауэзова, старший преподаватель кафедры гражданского права и гражданского процесса, магистр права, Республика Казахстан, г. Шымкент, e-mail: alshurazova-0807@mail.ru

Бурибаев Ермек Абильтаевич – доктор юридических наук, профессор кафедры Юриспруденции Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, e-mail: yermek-a@mail.ru

Бурханова Лейла Мариусовна. - профессор кафедры «Гражданское право» Ташкентского Государственного юридического Университета, кандидат юридических наук, e-mail: burkhanova.leyla@mail.ru

Калкаева Несибели Бакитовна – к.ю.н., асс.профессор кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая. г. Алматы, Казахстан. e-mail: nesibeli77@mail.ru

Кемелбек Даниал Жандосұлы - Институт истории и права КазНПУ имени Абая, студент 1 курса образовательной программы «правоведение», gmail: kemelbekdaniel37@gmail.com

Кукеев Аскар Кульчимбаевич - аспирант, Омского государственного университета им.Ф.М.Достоевского. Омск, Россия, e-mail: askar_kukeyev@mail.ru

Кусаинов Сергазы Жагалбайлинович - к.ю.н., и.о.ассоциированный профессор кафедры юриспруденции Института Истории и права КазНПУ им.Абая, e-mail: zagalbaili@mail.ru

Меирбекова Гулжазира Болатовна – ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция» КазНПУ имени Абая, e-mail: Meirbekova67@mail.ru

Османова Гулайна Жалалыевна - PhD, асс.профессор кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: gulaina.78@mail.ru

Сатбаева Айжан Муратовна - доцент кафедры «Социально-гуманитарные науки» Университета Международного Бизнеса имени Кенжегали Сагадиева, кандидат юридических наук, e-mail: sathaeva@mail.ru

Толеубекова Бахытжан Хасеновна – доктор юридических наук, профессор кафедры Юриспруденция Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, e-mail: madina_khv@mail.ru

Турлыханкызы Куралай – Институт истории и права КазНПУ имени Абая, старший преподаватель кафедры «Юриспруденции», e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru

Хамзин Амангельды Шапиевич – доктор юридических наук, профессор кафедры Правоведение Торайгыров Университета, e-mail: 292803@mail.ru

Хамзина Жанна Амангельдиновна – доктор юридических наук, профессор-исследователь кафедры Юриспруденция Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, e-mail: 292803@mail.ru

Хведелидзе Теймураз Борисович – к.ю.н., асс.профессор кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая. г.Алматы, Казахстан. email:khvedelidze_tima@mail.ru

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Alimkulova Bakhytgul - Senior manager of the Monitoring Department, “National Center of science and technology evaluation” JSC, e-mail: alim-701@mail.ru

Alshurazova Aizhan – Mukhtar Auezov South Kazakhstan University, Senior Lecturer of the Department of Civil Law and Civil Procedure, Master of Law, Republic Kazakhstan, Shymkent, e-mail: alshurazova-0807@mail.ru

Buribayev Yermek – doctor of law, Professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of history and law of Abai KazNPU, e-mail: yermek-a@mail.ru

Burkhanova Leila - Professor of the Department of Civil Law Tashkent State Law University, Candidate of Legal Sciences, e-mail: burkhanova.leyla@mail.ru

Kalkayeva Nessibeli – Candidate of Law, associate professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of history and law KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan. email: nesibeli77@mail.ru

Kemelbek Danial - Institute of History and Law of Abai KazNPU, 1st year student of the educational program “Jurisprudence”, gmail: kemelbekdanial37@gmail.com

Khamzin Amankeldy - Doctor of Law, Professor, Department of Law, Toraighyrov University, e-mail: 292803@mail.ru

Khamzina Zhanna – Doctor of Law, Professor-Researcher of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of the Abai Kazakh National Pedagogical University, e-mail: 292803@mail.ru

Khvedelidze Teimuraz – Candidate of Law, associate professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of history and law of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. email: khvedelidze_tima@mail.ru

Kukeyev Askar - postgraduate student, Dostoevsky Omsk State University. Omsk, Russia, e-mail: askar_kukeyev@mail.ru

Kussainov Sergazy - Candidate of Law, associate professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of history and law of the Abai Kazakh National Pedagogical University, e-mail: zagalbaili@mail.ru

Meirbekova Gulzhazira – Associate Professor, Department of Jurisprudence, Abai KazNPU, e-mail: Meirbekova67@mail.ru

Osmanova Gulaina - PhD, associate professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of history and law of the Abai Kazakh National Pedagogical University. e-mail: gulaina.78@mail.ru

Satbaeva Aizhan - Associate Professor of the Department of "Social and Humanities" of the Kenzhegali Sagadiyev University of International Business, Candidate of Legal Sciences, e-mail: sathaeva@mail.ru

Toleubekova Bakhitzhan – Doctor of Law, Professor of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of the Abai Kazakh National Pedagogical University, e-mail: madina_khv@mail.ru

Turlykhanqyzy Kuralay – Institute of History and Law of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Lecturer at the Department of Jurisprudence, e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰПУ ХАБАРШЫСЫ
«ЮРИСПРУДЕНЦИЯ» СЕРИЯСЫ
(nesibeli77@mail.ru)

Құрметті авторлар!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Тарих және құқық институты «Хабаршы/Вестник», Юриспруденция Сериясына 2024 ж. №1 шығарылымына заң ғылымдары бойынша ғылыми мақалаларды қарастырып, жариялауға қабылдайды.

Көлемі 10 беттен аспайтын мақаланы жариялау құны – 5000 теңге (пошта шығынынан бөлек). Мақаланың жарияланатындығы туралы шығарылған редколлегия алқасының шешімінен кейін сіздің электрондық поштаңызға реквизиттер бойынша қосымша мәліметтер жіберіледі.

Мақаланың қабылдану мерзімі – 2024 жылдың 1 наурызына дейін.

Мақала жариялауға қатысты тапсырысты <https://bulletin-jurisprudence-kaznpu.kz/index.php/home/login?source=%2Findex.php%2Fhome%2Fsubmissions> сайтқа тіркелу арқылы жүктей аласыз.

Тапсырыс нысаны:

№	Автор туралы мәлімет	
1	Аты-жөні (толық) + фото: 70x95	
2	ИИН (төлем жасау үшін)	
3	Ғылыми дәрежесі	
4	Ғылыми атағы	
5	Жұмыс орны	
6	Қызметі	
7	Индексі көрсетілген поштаның мекен-жайы (журнал жіберу үшін)	
8	Электрондық пошта адресі, байланыс телефондары	

Мақала тапсырыс парағына қоса тіркеледі. Мақаланың жазылу тәртібі төмендегідей рәсімделеді:

- ӨӨЖ (индекс) Сол жақ бұрышқа бас әріптермен–ӨӨЖ, ҒТАМР*;
- Бір жолдан кейін мақала атауы ортада БАС ӨРІПТЕРМЕН(қою шрифтпен);
- Бір жолдан кейін ортада автордың аты-жөні, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны;
- Бір жолдан кейін аңдатпа (от **80** до **100** сөздерден) – үш тілде (қазақша, орысша және ағылшын);
- Бір жолдан кейін кілт сөздер (10-12 сөздерден немесе сөз тіркестерінен);
- Бір жолдан кейін мәтін;
- Бір жолдан кейін әдебиеттер тізімі (курсивтік шрифтпен);
- Мақала көлемі –10 бет (минималды көлем–5 бет, ерекше жағдайда – 15-17 бет);
- Мәтін Word97-2003 редакторы бойынша терілуі тиіс;
- Шрифт Times New Roman;
- Кегль –14;
- Жол аралық интервал1,0;
- Парақ параметрі: жоғары және төменгі – 20 мм, сол – 30 мм, оң – 15 мм.

Сілтеме: дәйексөз тәртібі қатарымен – [1,с.15] –1– дәйексөз қайнар көзі тәртібі, **15 б.** – бетін және оның нөмерін көрсету.

*ҒТАМР – Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекет аралық рубрикаторы.

Ескерту!

Мақала мәтіні былай құрылымдалған болуы керек: Кіріспе (өзектілігі, мақсаты және міндеттері, әдістемесі/зерттеуәдісі); сондай-ақ, негізгі бөлім бірнеше құрылымдық құрамдас элементтерден құрылуы тиіс; негізгі тұжырымдар(қорытынды).

**ВЕСТНИК КазНПУ ИМ.АБАЯ
СЕРИЯ «ЮРИСПРУДЕНЦИЯ»**

Уважаемые авторы!

Институт истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает к рассмотрению и опубликованию научные статьи по юридическим наукам в №1, 2024 г. издания «Хабаршы/Вестник», Серия «Юриспруденция».

Стоимость публикации объемом не более 10 страниц–5000 тенге (без учета почтовых расходов). Реквизиты счета для производства оплаты сообщаются дополнительно на ваш электронный адрес после принятия редколлегией решения об опубликовании присланной статьи.

Крайний срок представления статей–до 1 марта 2024 г.

Вы можете загрузить заявку на публикацию статьи через регистрацию на сайте

<https://bulletin-jurisprudence->

[kaznpu.kz/index.php/home/login?source=%2Findex.php%2Fhome%2Fsubmissions](https://bulletin-jurisprudence-kaznpu.kz/index.php/home/login?source=%2Findex.php%2Fhome%2Fsubmissions)

Форма заявки:

№	Сведения об авторе	
1	Ф.И.О. полностью + фото: 70x95	
2	ИИН (для оформления счета на оплату)	
3	Ученая степень	
4	Ученое звание	
5	Место работы	
6	Занимаемая должность	
7	Почтовый адрес с указанием индекса (для пересылки журнала)	
8	Адрес электронной почты, контактный телефон	

К заявке прилагается статья. Порядок оформления статьи см.ниже:

- Влевом верхнем углу прописными буквами – УДК, МРНТИ*;
 - Через строку название статьи по центру ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ (полужирным шрифтом);
 - Через строку ФИО автора, ученая степень, ученое звание, место работы – выравнивание по левому краю с отступом в 6 символов;
 - Через строку аннотация (от **80** до **100** слов) – на трех языках (казахском, русском и английском);
 - Через строку ключевые слова (не более 10-12 слов или словосочетаний);
 - Через строку текст;
 - Через строку список литературы (шрифт-курсив);
 - Объем статьи – до 10 страниц (минимальный объем – 5 страниц, в исключительных случаях – 15-17страниц);
 - Текст должен быть набран в редакторе Word97-2003;
 - Шрифт Times New Roman;
 - Кегль – 14;
 - Междустрочный интервал 1,0;
 - Параметры страницы: верхний и нижний – 20мм, левый – 30 мм, правый–15мм.
- Оформление ссылок: последовательно в порядке цитирования – [1,с.15] – **1** – порядковый номер источника цитирования, **с.15** – указание на страницу и ее номер.

*МРНТИ – Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации.

Внимание!

Текст статьи должен быть структурированными состоять из: Введение (актуальность, цели и задачи, методология, метод исследования); основная часть, которая также может содержать несколько структурных составляющих элементов; основные выводы (заключение). Предпочтение редакционная коллегия будет отдавать статьям, в которых имеются ссылки на статьи, опубликованные в ранее изданных номерах настоящего Вестника. Не рекомендуется применять в тексте не установленные синтаксисом языка знаки препинания, а также знаки, используемые в рекламных целях, например: птички, жирные точки вместо тире или дефиса и т.п.

УДК 323.28
МРНТИ11.25.41

Үлгі/Образец

ОБРАЗЕЦ

Кубашев А.Т.¹

¹д.ю.н., профессор кафедры юриспруденции,
Института истории и права при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: yermek-a@mail.ru

АКТУАЛЬНОСТЬ БОРЬБЫ С КИБЕРПРЕСТУПНОСТЬЮ

Аннотация

В нынешнее время в условиях высокого развития ИКТ террористические организации, а также различные объединения экстремистского толка, берущие за основу догмы и положения религии ислам, получили своеобразный информационно-технологический «бонус» в виде различных социальных сетей и сообществ в Интернете. Данное обстоятельство позволяет им все более активно нести свою разрушительную идеологию и вербовать в свои ряды все больше и больше последователей в различных точках мира.

В данной статье рассмотрены некоторые проблемы распространения не только открытого призыва к террористическим действиям, но и предпосылок религиозного экстремизма, выражающихся в видео-проповедях сомнительного характера в таких широко используемых информационных ресурсах, как Youtube и социальная сеть «В Контакте» на территории РК. В работе также проанализирована доступно стьюподобных видео материалов и групп для казахстанского сегмента пользователей выше указанного видеохостинга и социальной сети.

Ключевые слова: информационное пространство, Интернет, социальные сети, идеология, интернет-сообщества, угроза, радикализм, религиозный экстремизм, терроризм, салафизм, Казнет

А.Т. Кубашев¹

¹з.э.д., Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институтының профессоры,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: yermek-a@mail.ru

КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың кең етек жайып, әлдеқайда озық дамуының арқасында кейбір террористік және экстремистік сипаттағы ұйымдардың қолына әлеуметтік желі мен видеохостингтер сияқты түрлі Ғаламтор құралдары түсіп, олардың ислам дінінің негізгі

қағидаларымен догмалары негізінде бұрмаланып жасалған деструктивті идеологиясының әлдеқайда кең таралып, жаһанның түкпір-түкпіріне жетуіне өз үлесін қосып отыр.

Бұл мақалада террористік актілерге бүгінде желіде кеңінен таралған «В Контакте» атты әлеуметтік жүйесі арқылы ашық тікелей шақыру мәселесі ғана емес, сонымен қатар, терроризмнің анық бастамаларының бірі ретінде саналатын діни экстремизм алғышарттарының желідегі Youtube видеохостингі арқылы таралуы және де күмән тудыратын видео және аудиоматериалдардың, экстремизм идеяларын алға тартатын түрлі ғаламтор қауымдастықтарының мәселесі де қарастырылады.

Түйін сөздер: ақпараттық кеңістік, ғаламтор, әлеуметтік желілер, ғаламтордағы қауымдастық, идеология, радикализм және діни экстремизм, терроризм және салафизм, Казнет

A.T. Kubashev¹

*¹Doctor of Law, Professor, Institute of History and Law at
Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan, e-mail: yermek-a@mail.ru*

RELEVANCE OF THE FIGHT AGAINST CYBERCRIME

Abstract

At present, in the context of the high development of ICTs, terrorist organizations, as well as various extremist associations based on the dogma and position of Islam religion, have received a kind of information technology "bonus" in the form of various social networks and communities on the Internet. This fact allows them to increasingly actively carry their destructive ideology and recruit more and more followers in various parts of the world.

This article considers the problems of spreading not only an open call to terrorist actions, but also the prerequisites of religious extremism, expressed in video sermons of a dubious nature in such widely used information resources as Youtube and the social network "Vkontakte" in the territory of the Republic of Kazakhstan.

The work also analyzed the availability of similar video materials and groups for the Kazakhstan segment of users above the specified video hosting and social network.

Keywords: information space, Internet, social networks, ideology, Internet communities, threat, radicalism, religious extremism, terrorism, Salafism, Kaznet

Article text

References:

- 1. President of the Republic of Kazakhstan of January 31, 2017 - Almaty: Kazhstanskayapravda, 2017. - S.3.*
- 2. Karin, E. What happened in Aktobe and Almaty? Specifics of radicalism in Kazakhstan [Electronic resources] .-2016.-URL: <http://caa.network.org/archives/7386> (dates: 15.02.2017)*
- 3. How many people are "sitting" in social networks in Kazakhstan? [Electronic resource] .- 2016.-URL: <https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/> (dates: 15.02.2017)*
- 4. Karataeva L. (ISIS) Daesh crept up virtually [Electron.resurs]. – 2015.–URL:<http://kisi.kz/ru/categories/regional-naya-i-nacional-naya-bezopasnost/posts/igil-daish-pod-kral'sya-virtual-no>(датаобращения:14.02.2017)*
- 5. Botobekov,U. ISIS and Central Asia: AS hifting Recruiting Strategy [Electron. resource].- 2016. - URL: <http://thediplomat.com/2016/05/isis-and-central-asia-a-shifting-recruiting-strategy/>(dataobrashcheniye: 17.02.2017)*
- 6. Shingaliev A.K., Simtikov ZH.zh. Salafizmнің Қазақстанға уқпалы//Westn.KazNPU. Ser.International Life and Politics. – 2016. – №4.*